

וילכך דוד את מצודת ציון היא עיר דוד

ד"ר שמחה פישר

מדריך להוראת

ספר שמואל ב'

תלפיות

המכללה האקדמית לחינוך

ובאנן
ביתך
ומלכותך עד עולם
עולם נפיד כסאך יהיה
נכון עד עולם

ד"ר שמחה פֿישר

מדריך להוראת ספר שמואל ב'

דפי העבודה והמדריך למורים מומלצים לשימוש
בבתי-ספר ממלכתיים דתיים ע"י מנהל החינוך הדתי
במשרד החינוך התרבות והספורט

בהוצאת מכללת המכללה האקדמית לחינוך

רח' הזרם 10 תל אביב ת.ד. 8376 טל. 03-5128555

© כל הזכויות שמורות
למחבר ולמכללת "תלפיות"
תל-אביב, רח' הזרם 10 ת.ד. 8376
טל. 03-5128555

אין להעתיק ספר זה כולו או מקצתו בכל צורה שהיא
ללא אישור בכתב מאת ההוצאה.

© All Rights Reserved
No parts of this book may be reproduced in any form
without permission in writing from the Publisher.

Printed in Israel 1995

עיצוב וביצוע ממוחשב: **שלומית חפץ**
נדפס בדפוס "אופסט קולור" פתח-תקוה
תשנ"ו 1995

אֲשֶׁר בָּנֵינוּ כְּנֻטְעִים מִגְדָּלִים בְּנִעוּרֵיהֶם
בְּנוֹתֵינוּ כְּזֵוֹיֹת מִחֻטְבוֹת תְּבִנַת הַיֶּכֶל:

(תהלים קמ"ד)

**לילדינו היקרים לאי"ט
איש וביתו**

מתי ומיכל

ישראל ויעל

בועז ושלומית

איל ויוכבד

יהושע ואורית

שלמי תודה

לחברי וידידי הרב **דב שחור** שליט"א על שערך, התקין והביא לדפוס, על שעמל וטרח הרבה מתוך מסירות רבה כדי להוציא ספר מתוקן זה מתחת ידיו.
נסיונו העשיר ועצותיו המועילות היו לי לעזר רב!
יברך ה' חילו ופועל ידיו ירצה.

לחברי וידידי המפקח מר **יצחק שיוביץ** נ"י והמורה מר **חזוניאל טויטו** נ"י, על שקראו חלקים מן הספר והעירו לי הערות דידקטיות ופרשניות חשובות.
יישר חילכם לאורייתא.

לגב' **רזי פלדמן** תח"י על עיצוב העטיפה - יישר כוח.

להנהלת מכללת "תלפיות", לעובדי ספרית המכללה ובמיוחד למנהל האגף למינהל מר **חיים עמית** נ"י, על שהעמידו לרשותי כל שביקשתי ועזרו לי להגשים שאיפתי להוציא ספרים אלו לאור.

לתלמידות כיתה ו' (תשנ"ד) בבי"ס ממ"ד "מורשת משה" בר"ג, למנהלת **חיה כהן** תח"י ולמחנכת **נילי אביטל** תח"י, על שפתחו בפני את דלת הכיתה ויחד עם תלמידתי **אסתי תאומים** תח"י למדנו ולימדנו ספר שמואל ב'.

ואחרונה חביבה, ברכת תודה מיוחדת חייב אני לתלמידתי היקרה המורה **אתי אזולאי** תח"י, המצויינת במידות ובמעש"ט, על אשר עזרה לי במסירות ללא גבול משלבי הניסוי בכיתה ועד עיבודם הסופי של המדריך ודפי העבודה.
יהי נועם ה' עליה ויצליח ה' דרכה.

התמונות מתפרסמות באדיבות קרן קיימת לישראל, אגף הפרסומים והצילומים, ירושלים, ובאדיבות "במחנה", עיתון חיילי ישראל, הקריה ת"א.
תמונות בעלי החיים, העצים ותמונת נחל קדרון - באדיבות יצחק גנוט, ת.ד. 862 גבעתיים ©
המדליה לשלושת אלפים שנה לירושלים מתפרסמת באדיבות החברה הממשלתית למדליות ולמטבעות, ירושלים.

התוכן

חלוקת שמואל ב' ליחידות לימוד

מספר היחידה	נושא היחידה	הפרקים בספר	מספר דפי העבודה	מס' העמוד
1	"איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה?!"	א'	2 •	11
2	מחברון לירושלים	ב' - ה', ג	7	21
3	כיבוש ירושלים וביסוסה בפתח תקופה חדשה	ה', ד - כה	2	39
4	"ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלקים יושב בתוך היריעה?!"	ו' - ז'	2	47
5	ממדינה למעצמה: "וימלך דוד על כל ישראל ויהיה דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו"	ח'	1	59
6	"בעבור יהונתן"	ט'	1	65
7	"חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלוקינו" (המלחמה בעמון ובבני בריתם)	י'	1	67
8	"חטאתי לה'"	י"א - י"ב	3	75
9	אלימות במשפחת המלוכה	י"ג - י"ד	4	97
10	מרד אבשלום ותוצאותיו	ט"ו - כ'	18	105
11	"אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים"	כ"א, א - י	1	135
12	דוד וגיבוריו - מלחמותיהם ומעשי גבורתם	כ"א, טו - כב כ"ג, ח - לט	1	143
13	"רוח ה' דבר פי ומלתו על לשוני" (דברי שירה ונבואה אישיים ולאומיים)	כ"ב-כ"ג, א-ז	1	145
14	"זה הוא בית ה' האלקים!" (הכל מוכן לבניית בית המקדש)	כ"ד	2	147
15	הדרן עלך ספר שמואל ב'	כל הספר	מוזיאון לתקופת דוד המלך	161

מדינת ישראל

משרד החינוך התרבות והספורט

ב"ה, י' באלול תשנ"ה
5 בספטמבר 1995

מדינת ישראל

לכבוד
ד"ר שמחה פישר

שלום רב,

הנדון: דפי עבודה ללימוד ספר שמואל ב' לתלמיד, למדריך ולמורה

שמחתי לעיין בספרי העזר להוראת שמואל ב', אשר עומד לצאת לאור.

ספר שמואל ב' מהווה המשך ישיר לספר שמואל א', עד שחכמים מתייחסים אליו כאל ספר אחד. עם זאת בשמואל ב' עוסקים אנו בעיקר במלכות דוד ובביתו.

המחבר משכיל להוביל את הלומד בנבכי המאורעות בדרכים סלולות ובטוחות, תוך מתן תשומת לב לפשט המקראות מחד, ולמתכונת של הלומד בן דורנו – כך שיוכל להבינם מאידך.

שפע החומר וריבוי ההצעות להוראתו, יאפשרו למורה לגוון את ההוראה ולהתאימה לנטיות לבם של תלמידיו ולצרכיהם.

אנו מקווים כי ציבור המורים יעשה שימוש מושכל בספר ויביא באמצעותו ברכה ללומדי התנ"ך במערכת החמ"ד.

בברכה,

מתתיהו דגן

ראש מינהל החינוך הדתי

קוממני וסזקני מרפיון וחסד. רצות אמרי ודא אכש:

(מתוך בקשת ש"ץ ביוה"כ)

אקדמות מילין

הריני פותח בשבח והודיה לקדוש ברוך הוא על שזיכני להוציא לאור את המדריך הרביעי להוראת נביאים ראשונים. המדריכים הקודמים זכו לקבלת פנים נלהבת בציבור המורות והמורים, והם שעודדוני להמשיך ולהוציא פרי עמלי בלימוד ובהוראה לרשות הרבים. "ברוך שהחינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

המדריך הזה, כקודמיו, מלווה בחוברת עשירה של דפי עבודה לתלמיד. המדריך והחוברת עשויים מקשה אחת ומשלימים זה את זה. חשוב מאוד שהמורה יעיין היטב הן במדריך והן בדפי העבודה לפני הוראת כל יחידה ויחידה, שכן יהיה עליו לקבל החלטות לא מעטות לגבי דרך הוראתו ושילוב דפי העבודה בתהליך הלמידה. מומלץ מאוד, שכבר בשעת הכנת היחידה יסמן המורה לעצמו את תכנית הגרעין, שהיא חובה לכל הכיתה, ואת התכנית הרחבה יותר. רשימת הנושאים בתוך כל יחידה, מפורטת ומחולקת ליחידות משנה; וכל נושא-משנה זוכה לדף עבודה מיוחד. על המורה לעבור על כל דפי העבודה ולראות את היקף היחידה כולה, ולפי שיקול דעתו יקבע את ה"תקרה" ואת ה"רצפה" לציפיותיו.

במדריך, הדגשים על הרעיונות המרכזיים ומיקוד הלמידה; על היבטים פרשניים וספרותיים; וכן הערות מתודיות עקרוניות לגבי הוראת כל יחידה ויחידה. אנו רואים חשיבות רבה לשאול בסוף כל יחידה ויחידה: "מה אני יודע כעת?" או "מה נתחדש לי?" אך יותר מכך אנו מעודדים את התלמידים לצעוד צעד נוסף ולשאול: "מה אני עושה עם מה שאני יודע?" "מה למדתי מן היחידה כיהודי המחפש את חייו בארץ אבותיו?" "מה למדתי לגבי החברה בה אני חי ומה למדתי לגבי עצמי כבן אדם באשר הנני?"

המדריך ודפי העבודה מציעים במתכוון רעיונות ומשימות רבים, כדי לאפשר למורה שיקול דעת ובחירה לפי סגנון הוראתו ולפי אוכלוסיית התלמידים שלו. ההצעות המרובות ודגמי הלמידה המגוונים, הן במדריך והן בדפי העבודה, מאפשרים למורה להגיע לכל תלמיד - מן המחונונים והיצירתיים ועד האיטיים והחלשים שביניהם. מובן מאליו שלא כל תלמיד צריך לדעת את הכל. אנו מעודדים מאוד את השיטה של הטלת משימות אישיות, הן לעבודה בכיתה והן לשיעורי

בית. מגוון הרעיונות והמשימות עונים על מטרה זו. אין לצפות, אפילו בכיתה מתקדמת ביותר, שכל התלמידים או אפילו רובם יצליחו להתמודד עם שפע ההצעות שבמדריך או בדפי העבודה.

השאלות והמשימות בדפי העבודה מציעות לתלמידים אתגרים רבים, וחשוב שגם התלמיד החלש והטעון חיזוק יזכה לקבל משימות ואתגרים למיצוי כישוריו המיוחדים. ישנן משימות רבות של הבעת דעה אישית, נקיטת עמדה והתבטאות יצירתית, המתאימות גם לתלמידים שבשולי הכיתה, ויש לעודדם להתמודד עם משימות אלה.

חשוב להדגיש שכל תלמיד חייב להשקיע מאמץ אינטלקטואלי לפי רמתו ולהשתתף בתהליך הלמידה, שאם לא כן אין משמעות אמיתית ללמידה.

הכתורות לגבי צורת ביצוע העבודה (עבודה במליאה, בקבוצות, בזוגות, עבודה יחידנית) נכתבו מתוך שיקול דעת, אך כמובן הן אינן מחייבות את המורה. מקווה אני שהמורים יהיו צרכנים אוטונומיים בשימושם במדריך ובדפי העבודה, יעזרו בהם בשום שכל ויפיקו מהם את מלוא התועלת.

המדריך כולל 15 יחידות הוראה, והוא דומה במבנהו למדריכים שקדמו לו. גם במדריך זה הוספנו נספחים ליחידות רבות ובהם חומר רב לתשומת לב המורה, להעשרתו ולהצבעה על אפשרויות נוספות להעמקה. הרשימה הביבליוגרפית שצורפה בסוף כל יחידה, גם היא משמשת למטרת העמקה והרחבת אופקים. הרשימה היא חלקית וכוללת את הנדרש למורה בחמ"ד לצורך רכישת בקיאות בספרי נביאים ראשונים.

היחידה האחרונה היא ה"הדרן", מוקדשת לחזרה מקיפה על החומר הנלמד. צרפנו ליחידה זו את **המוזיאון לתקופת המלך דוד** (מפגש חוזר עם דוד המלך ותקופתו). גם מורים שלא יקימו מוזיאון כזה או דומה לו, ימצאו עניין רב ברעיונות ובחומרים המוצעים ביחידה ויעזרו בהם לגיוון הפעילות הלימודית בכיתתם. המוזיאון הזה שונה במקצת מקודמיו. הוא קומפקטי ומתמצת יותר והתלמידים בסוף כיתה ו' ישמחו להתמודד עם המשימות הנדרשות.

וכעת מילות הקדמה מעטות לספר שמ"ב. באקדמות מילין לספר שמואל א', כתבנו בין השאר את הדברים הבאים: "התפקיד הגדול של מלך בישראל מחכה לדוד. בו תבואנה לידי ביטוי התכונות הנדרשות, המכשירות אותו למלא את המשימה, אלא שגם הוא יצטרך לעבור דרך יסורים קשה ולנהל מאבקי השרדות קשים ביותר עד שיגיע למנוחה ולנחלה".

עתה עלינו להוסיף שדוד אכן עבר דרך יסורים קשה במיוחד בדרך "מחברון לירושלים". לנחלה - הוא הגיע, אך קשה לומר שהגיע גם למנוחה. שיא מאוויו, לבנות את בית המקדש, לא התגשם, אך מעבר לכך הוא התגלה כמלך גדול ביותר, ייסד את שושלת המלוכה בישראל וזכה לשם "כשם הגדולים אשר בארץ". ואכן, הוא נמנה בין גדולי האומה מאז ועד היום, והוא סמל לגעגועים לתקומת ישראל

ולחזרת העטרה ליושנה.

מלבד הצלחתו במלחמותיו וכינון עיר דוד היא ירושלים - כבירת ישראל, הרי הוא גם נעים זמירות ישראל; איש מדיני ופוליטי וגם איש הרוח בעת ובעונה אחת.

יחד עם זאת, טורח המקרא לספר לנו על דוד האיש וביתו, על פרשיות שהן מעבר ל"דברי הימים" של הממלכה. אנו קוראים גם על ימים אפורים וקשים, על מצוקות בתחום חייו האישיים וחיי בניו.

המקרא מבקש מאתנו שנתייחס אל דוד האיש במצוקותיו. מתוך מעמקי התסבוכת והחטא, מתגלה דוד המאמין והמקבל יסורים מתוך הכנעה ומגיע לדרגות התשובה מן הגבוהות ביותר.

הקב"ה החמיר עם דוד כחוט השערה והוא שילם בימי חייו, במישרין ובעקיפין על מעידתו. כל זה ועוד יותר, מסופר בספר שמואל ב' ומכאן אופיו המיוחד של הספר.

אנו המורים, צריכים ללמוד וללמד ספר זה היטב בצמוד לדברי חז"ל ולפרשני המקרא המסורתיים, תוך כדי היותנו קשובים לרוח זמננו ומפיקים מסרים ומסקנות בהתאם.

ועתה אשא ביתר שאת את תפילתי לאלוקי:

יהי רצון שאכתוב דברים שיתקבלו ולא אכשל, חס וחלילה, לא בפירוש ענייני הספר ולא בהצעות להוראתם. ישמחו בו חברי, מורי ישראל, ובאמצעותם ילדי ישראל בכל אתר ואתר. ויזכנו ה' להמשיך ולכתוב את המדריכים גם לשאר ספרי נביאים ראשונים, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא עמ"י.

ש"פ

עיר דוד, נחל קדרון ובריכת השילוח

"איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה?!"

פרק א'

מבוא

יחידה זו הפותחת את ספר שמואל ב', היא למעשה המשך ישיר ואורגני של ספר שמואל א'. חז"ל, כידוע, מתייחסים לספר שמואל כספר אחד ולכן הפתיחה מחזירה אותנו לאירועים המסופרים בפרקים הקודמים. המעיין בסדרת האירועים בכתובים מפרק כ"ז ואילך מקבל תמונות לפי סדר מסוים, ואנחנו עוברים יחד עם הכתובים ממקום למקום ושותפים להתרחשויות במחנות השונים בעת ובעונה אחת.

בפרק כ"ז: אנחנו עם דוד והקורות אותו אצל הפלשתים.

בפרק כ"ח: אנחנו עם שאול במצוקתו ובאירוע הלילי המרגש.

בפרק ל': אנחנו חוזרים אל דוד ושומעים כיצד נחלץ זה עתה מאחת המצוקות הקשות שלו: ה' הצליח דרכו ולא צריך היה להלחם נגד שאול וישראל, וכן ניצח את עמלק והציל את ביתו, משפחתו ומשפחת חייליו והכל מתואר בדרמטיות יתרה.

בפרק ל"א: אנחנו עוזבים את דוד וחוזרים אל שאול ומשתתפים בקרב האחרון והאבוד עם הפלשתים. הכתובים מטלטלים אותנו, אפוא, מנצחון בחזית הדרום אל הכשלון בחזית הצפון. האירועים כאמור קרו בעת ובעונה אחת, מה שמוסיף נופך של טרגדיה ודרמה בדרך של "הנגדה".

בפרק א' בספרנו אנו חוזרים אל דוד, בינתיים עברו יומיים ודוד טרם יודע מה אירע בעמק יזרעאל ובגלבו. דוד, שעזב את הפלשתים באפק טרם קרב, יכול היה לשער מה יהיו תוצאות הקרב הגורלי. הוא ראה את הגיוס הגדול של הפלשתים (כ"ט, ב) ואת ההכנות הרציניות הרבות לקראת הקרב, אך ההפתעה שציפתה לו בשובו לציקלג השרופה מונעת ממנו להקדיש מחשבה לאירועים בחזית הצפון. הוא עסוק כעת במחנה שלו. הסיפור שלנו פותח באירועי היום השלישי ובמפגש המפתיע בין הנער העמלקי לבין דוד.

נושאי היחידה

שני חלקים ליחידה:

א - טז: סיפורו של הנער העמלקי וחריצת דינו על-ידי דוד.

יז - כז: קינת דוד.

להלן דיון מפורט בשני הנושאים האלה.

1. סיפורו של הנער העמלקי וחריצת דינו ע"י דוד (א - טז)

העיון בקטע זה מעורר מספר שאלות. המקרא כדרכו מוסר לנו פרטים תמציתיים על האירועים שהוא מבקש שנכיר ונתייחס אליהם. אנחנו קוראים וזוכרים את הפרשה על כל היבטיה ואזי אנו מתחילים ללמוד את המקראות בעיון ומשתדלים להבינם כפי הבנתנו. השאלות המתעוררות הן כדלקמן:

א. ישנם הבדלים בולטים בין מה שהכתוב סיפר לנו על האירועים בשדה הקרב בשמ"א פרק ל"א, לבין הדברים הנמסרים לנו כאן בפרקנו באמצעות סיפורו של הנער העמלקי. נציין כאן שלושה מהם:

1. הנער המגיד אינו מזכיר כלל את כל השיחה בין שאול לבין נושא כליו.
2. העמלקי מספר ששאל נשען על חניתו והרי הכתוב סיפר שנפל על חרבו.
3. הכתוב מספר שנושא כליו ראה במו עיניו את שאול מת בנופלו על חרבו ולכן גם הוא עשה כן ומת עם המלך. "וירא נשא כליו כי מת שאול ויפלא גם הוא על חרביו וימת עמו" (שמ"א, ל"א, ה). ואילו בפרקנו מספר המגיד שמצא את שאול כשהוא עודנו חי וכי הוא זה שהרגו.

הפרשנים ניסו ליישב שאלות אלה ואחרות בשלוש דרכים. להלן תמצית גישותיהם:

1. הנער העמלקי **שיקר**, העובדות היו כפי שהכתוב מסר לנו בפרק ל"א. הוא מצא את שאול מת והכירו לפי לבושו ולפי הנזר. הוא לקח מעליו את הנזר ואת האצעדה והמציא סיפור כדי לקבל טובות הנאה מדוד (רד"ק ורלב"ג בהצעה ראשונה).
2. דרך אפשרית אחרת אומרת, שסיפורו של העמלקי אמת לאמיתו הוא, ובכל זאת אין סתירה של ממש בין שני המקראות. "ואפשר כי לא מת שאול בנופלו על חרבו והשלים להמיתו זה הגר העמלקי כמו שסיפר לדוד" (רלב"ג בהצעה שנייה).

"דעת מקרא" (קיל) מקבל דרך זו וקובע שהכתובים משלימים זה את זה. מה שהכתוב אומר שנושא כליו ראה "כי מות שאול ויפלו גם הוא נל חרבו וימת עמו" זה נכון מזווית ראייתו של נושא הכלים. הוא חשב ששאול מת ולכן ביקש למות גם כן. אך שאול לא מת מהנפילה על חרבו רק אחז אותו השבץ⁽¹⁾ ולכן פנה אל הנער העמלקי שהזדמן לשם וביקשו שימותהו. שאול מבקש מכת מוות אחת, וזאת כדי שלא יפול בידי הפלשתים בעודנו חי.

רלב"ג מעיר שגישה זו היא נכונה יותר. אם נקבל גישה זו הרי שאפשר לפתור גם את שאר השאלות שעוררנו. לדוגמה: אין סתירה בין מה שכתוב שהיורים בקשת מצאו את שאול לבין מה שמספר הנער העמלקי שהרכב ובעלי הפרשים הם שהדביקו את שאול. ייתכן שבעלי הקשת ירו לכוון שאול, אך הם התקדמו והמשיכו ברדיפה בלי להתעכב, ואילו הנער העמלקי ראה את בעלי הרכב. העמלקי ציין מה שענינו ראו "הרכב ובעלי הפרשים", ואין סתירה.

3. הדרך השלישית שגם היא אפשרית: הנער העמלקי שיקר באופן חלקי. אולי הוא צפה מקרוב באירועים המתוארים בפרק ל"א, וכשראה את מה שראה החליט לנצל את ההזדמנות שנקרתה לפניו וחיבר סיפור חדש שהוא הגיבור הראשי בו. הוא יודע על יחסי דוד ושאול וחושב לנצל הזדמנות בלתי חוזרת כדי להפיק את מירב התועלת מסיטואציה בלתי חוזרת זו.⁽²⁾

ב. נעבור כעת לפסק דינו של דוד והשאלה המרכזית היא, כמובן, מדוע ציווה דוד להרוג את העמלקי "והנה עשה זה ברצונו של שאול ולפי בקשתו?" (נוסח רלב"ג). לפי פשוטם של המקראות נראה שדוד האמין לסיפורו של הנער, ולפי עדות עצמו הרי הוא זה שהרג את שאול, ולכן דוד לא היסס כלל בביצוע פסק הדין. ברם כיצד נהרג זה על פי הודעת עצמו בלבד? הרמב"ם בהלכות סנהדרין (פרק י' הלכה ו) מתמודד עם בעיה זו וכותב: "וזה שהרג יהושע עכן ודוד לגר עמלקי בהודעת פיהם, הוראת שעה הייתה או דין מלכות היה". לפי גישה זו יש לומר שמיד עם מות שאול נחשב דוד למלך עם כל הסמכויות, ומלך הרי דן דין יחיד וגם לא לפי דיני הראיות.

יש מפרשים את מעשה דוד בקיום מצות מחיית עמלק (לפי ההלכה אין גרות תופסת לגבי זרע עמלק). דוד אמנם מוצא סיבה רשמית להריגה אך היא רק כיסוי לסיבה האמיתית, דוד לא מעוניין בשעה זו להרגיז את מי שעשוי להתרגז ממעשה זה (בעל "תורה תמימה").

קשה לקבל תשובה אפשרית זו וגם הכתובים אינם עוזרים לקבלה. בעל "מצודות דוד" (פסוק יג) משער שדווקא משום שהנער אמר לדוד "בן איש גר עמלקי אנכי" לאמור שהוא כבר ישראלי מבטן ומלידה ואם כן, "איך לא

(1) אם נקבל את דעת הפרשנים שמסבירים את ה"שבץ" כבגד משובץ (בגד מגן), הרי ייתכן בהחלט שהחרב לא חדרה לליבו ועדיין נשאר בחיים, ואם נפרש את ה"שבץ" במובן המקובל בימינו כחולי פתאומי הרי גם אז עדיין לא מת, והיה רק במצב של גסיסה.

(2) הצעה מקורית ומעניינת יש לפרופ' י' אליצור. הוא רואה בעמלקי מרגל למען שבטי העמלקים. דוד בחקירתו גילה את האמת לאמיתה ולכן הוציאו להורג. דעה זו נדחתה ע"י רוב חבריו של אליצור (ראה פרטים בביבליוגרפיה).

יראת לשלוח ידך במשיח ה'". אילו יטען הנער שהוא עמלקי, כפי שסיפר שאמר לשאול, הרי לא היה נענש, אך מכיוון שהוא גר אסור היה לו לפגוע במשיח ה'. קשה לקבל גם דרך פרשנית זו. נראה לנו שדוד עקבי מאוד בעניין האיסור לשלוח יד במשיח ה'. האיסור הוא מוחלט ודוד כבר הוכיח זאת בהתנהגותו בפרשת המרדפים (ראה שמ"א פרקים כ"ד וכ"ו). ייתכן גם שדוד מבקש במעשה הוצאתו להורג של העמלקי לרכוש את לב העם ולהוכיח למעלה מכל ספק שלא רק שאינו שמח במות שאול, אלא הוא מעניש את מי שפגע בו והוא עצמו מתאבל עליו.

שיקולים דידקטיים

שני הנושאים הראשונים שהובאו לעיל נלמדים בעניין רב על-ידי התלמידים והם מתאימים להוראה בשיטת **שאלת שאלות**. התלמידים מנסחים את השאלות שהם מבקשים לשאול הן בקשר לאמינות סיפורו של הנער והן לגבי משפטו של דוד. רצוי לחלק את המשימה לשתי קבוצות, כל קבוצה והקטע שלה. ברם, לפני תחילת העבודה תקבלנה שתי הקבוצות דף עבודה להבנת הנקרא ורק לאחר מכן ישאלו שאלותיהם, ישערו השערותיהם, יעיינו במקורות שלרשותם ויתכוננו לדיווח במליאה. המורה ידריך ויכוון לקבלת הגישות הנראות לו ביותר, אך עליו להיות סובלני גם לגבי גישות אחרות שהתלמידים מבקשים לקבל. להלן מספר הערות בשלב ניתוח שני הקטעים הללו.

א. חשוב לעמוד על הצד הספרותי של תיאור האירועים ועל האירוניה המרה שהנה שאול נהרג דווקא ע"י עמלקי, המעגל שנפתח ע"י הריגת אגג מלך עמלק מסתיים כעת בהריגת שאול עצמו ע"י עמלקי.

ב. נפנה את תשומת לב התלמידים לפתיחה של הפרק. דוד שב מניצחון מזהיר על עמלק, אך באותה עת שאול מת ועם ישראל נוחלים מפלה קשה. ניצחון ושמחה בדרום, כשלון ועצב בצפון. גם לניצחון וגם לכשלון היו השלכות מרחיקות לכת הן בתחום המדיני והפוליטי והן בתחום הלאומי והאישי. מות שאול במלחמה עם הפלשתים מקדם את דוד אל כתר המלכות, אך דוד הוא שיצרן להתמודד כעת עם הפלשתים לאחר ניצחונם הגדול על ישראל.

ג. חשוב שהתלמידים ישימו לב גם לדו-פרצופיותו של הנער העמלקי, מצד אחד הוא מופיע בפני דוד כמתאבל "בגדיו קרועים ואדמה על ראשו", ומאידך הוא איש בשורה והוא משוכנע שדוד יקנה את סיפורו, וגם אם יתאבל "על בית ישראל ועל עם ה' כי נפל בחרב", הוא ישמח מאוד לקבל את נזר שאול המת.

ד. יחד עם זאת נציין לשבח את דרך מסירת העדות של העמלקי לדוד (פסוק ד). מתחיל במנוסה של העם משדה הקרב, ממשיך **בתוצאה** של המנוסה "וגם הרבה נפל מן העם" ומסיים במות שאול ויהונתן. בשלב זה אין הוא מציג את העובדות

המוצקות שבידו, את העובדות הוא משאיר לשלב האחרון כאשר יטילו ספק במהימנות סיפורו.

ה. דוד, כאמור, מגיב על הבשורה האחרונה ומבקש עדות מדויקת לגבי מות שאול ויהונתן. יש להניח שדוד שיער שאכן הקרב בעמק יזרעאל יסתיים בניצחון הפלשתים, ולכן דברי העמלקי אמינים ללא כל צורך בהוכחה. אך דוד מתעניין מאוד מה עלה בגורלם של שאול ויהונתן ועל כך הוא רוצה הוכחות.

ו. עוד נשים לב שגם לגבי ההספד והצום נזכרו שאול ויהונתן ראשונים. התדהמה על מות משיח ה', המלך הראשון בישראל, ע"י הפלשתים הייתה גדולה מאוד, והרי אחת ההצדקות לעבור למשטר המלוכה הייתה לאחד את ישראל ולהצילם משעבוד הפלשתים ככתוב: **"וַיִּמְשְׁחֻהוּ אֶלְנָדָן עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהוֹשִׁיעַ אֶת עַמִּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים כִּי רָאִיתִי אֶת עַמִּי כִּי בָאָה צָעֲקָתוֹ אֵלַי"** (ש"א ט', טז).

והנה נתאכזבו התקוות, המלך הראשון לא הצליח במשימתו המרכזית ונפל בקרב המלחמה בפלשתים. הרעיון להמליך מלך היה נכון וטוב אך המלך הנבחר הראשון לא הגשים את מטרת המלכות. משימה זו מחכה כעת ליורשו - לדוד המלך. וכעת לחלק השני של היחידה - לקינת דוד.

2. קינת דוד (יז - כז)

דוד, לא רק שאינו שמח במפלת שאול אויבו או בניצחון "בני בריתו" - הפלשתים, אלא, כפי שראינו בקטע הקודם, הוא מתאבל בפומבי על המפלה: **"וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיִּצְוּמוּ עַד הָעֶרֶב עַל שְׂאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וְעַל עַם ה' וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בַּחֲרֵב"** (פס' יב). מהתנהגות זו של דוד אפשר לשער שדוד לא היה נלחם בשום אופן לצד הפלשתים אילו היה נשאר במחנה הפלשתים ולא היה בוגד בעמו. כאן מתגלה דוד האמיתי ולא דוד ה"שחקן".

בכל מה שעשה דוד עד כה, היה זה בבחינת הכרח אשר לא יגונה, אך ליבו ונפשו היו עם ה' ועם בית ישראל. בביטויי האבילות ובקינה שהוא מקונן, מתברר שלא היו לו כוונות לתפוס את השלטון בכוח או לעשות מעשה כלשהו שיקדם אותו לקראת השגת המלוכה.

בקינה זו, לא רק מתגלה המשורר שבדוד, אלא מתגלית רגישותו העמוקה ויחסו הכן, החם והאוהב למלכות שאול, למרות כל התסבוכות שבדרך.

זוהי הקינה הראשונה שהתלמידים פוגשים בלימוד המקרא ויש חשיבות להסביר את אופיה של הקינה כצורה שירית-מקראית. אנחנו חייבים לגרום לתלמידינו, הן חוויה ריגושת-אפקטיבית והן חוויה אינטלקטואלית. התלמידים יקבלו **רושם כללי** של החוויה השירית. אפשר לדמיין שאנחנו שומעים שמדוד עצמו יוצאים לראשונה המשפטים ה"חצובים בסלע" ומגלים רגשי השתתפות בצער עם נגיעה אישית עמוקה.

לאחר התרשמות זו, ננסה לנתח ולפרק את השירה הזאת לתמונות ולהיעזר באמצעים פרשניים וספרותיים כדי להבין את המשמעויות הגלומות בקינה. נראה לנו שיש כאן הזדמנות טובה ללמד את התלמידים מהו "דימוי". בקינה מופיעים דימויים שונים:

על המלך ובנו	על יחסו הטוב של המלך לנתיניו
נשרים	"המלבישכן שני עם עדנים"
אריות	"המעלה עדי זהב על לבושכן"
כלי מלחמה	

בקווים כלליים נראה לנו מבנה השיעור כדלהלן:

- א. פתיחה כללית על מה שאנחנו עומדים ללמוד.
- ב. קריאה דרמטית טובה של הקינה (אם למורה יש אפשרות להביא קלטת של קריין מקצועי - הרי בכך הוא יוכל להעשיר מאוד את תלמידיו).
- ג. תגובה בעיקר רגשית והתרשמות כללית של התלמידים. מה נקלט אצל תלמידים שונים.
- ד. עבודה שמטרתה להכיר את המבנה והתוכן לפרטיהם. כללנו בדף העבודה מגוון של שאלות. המורה יחליט מראש באיזו דרך יעבדו התלמידים בדף העבודה, אילו שאלות חובה ואילו שאלות - רשות, ואולי להשאיר חלק מן השאלות לעבודת בית. בכל אופן, אין לחייב את כל התלמידים לענות על כל השאלות.
- השאלות ערוכות שלא כסדר הפסוקים, מתוך הכוונה שהזכרנו למעלה - עיון חוזר של פסוקי השירה עד שהם יהיו שגורים על לשונו של התלמיד.
- ה. סיום - קריאה מחודשת (אפשר כבר ע"י תלמידים בעלי כישורים מתאימים).

ברור, שאנחנו מעוניינים שתלמידינו יידעו את רוב השירה על-פה ותהיה שגורה על לשונם, אך מכאן אין לגזור לעשות זאת כחובה על כל התלמידים, אלא יותר כאתגר וכהישג אישי.

לדעתנו, הקריאה החוזרת, העיון הרב באמצעות דף העבודה, עבודות יצירתיות וניתוח חלק מהתמונות, יעזרו מאוד בלימוד הקינה על-פה, גם אם לא נחייב זאת לכל התלמידים. כמובן שנעודד ונאפשר לכתוב "שיר קינה" מיוחד ואישי על שאלו ו/או על יהונתן.

ביבליוגרפיה

איזנטל, אהרון - "הנער המגיד את מות שאול", **שם לשמואל**, העורך הרב ישראל רוזן, הותקן לדפוס ע"י מכון צומת, אלון שבות, הוצאת המשפחה, תשמ"ט, עמ' 148-136.

אליצור, יהודה - "הנער המגיד ומשפטו בצקלג", **עיונים בספר שמואל א'**, העורך ב"צ לוריא, דברי החוג לתנ"ך בבית ראש הממשלה דוד בן גוריון, הוצאת המרכז לתנ"ך ירושלים, עמ' 94-69.

אריאל, נחמה - "קנאת דוד ומשפט המלך", **שם לשמואל**, כנ"ל, עמ' 151-149.

גרינץ, יהושע מאיר - "העמלקי והקיני", **שיחות במקרא כרך א'**, עורך בנימין צביאלי - הוצאת רשות השידור, קרית ספר, ירושלים 1974, עמ' 153-151.

הון, שאול - "שאול והנער העמלקי", **ספר גולדשטיין**, החברה לחקר המקרא בישראל, ירושלים 1987, עמ' 90-87.

נספח א

ילקוט שמעוני רמז קמ"א

א ויהי אחרי מות שאול (כתוב ברמז א'): עמד נא עלי ומוחתי
כי אחוני השבץ. "קטיריא של טוב עיר הכהנים אוחות
אוחי, ואין השבץ אלא בגרי כהונה נרולה שנאמר ישובצים זהב
יהיו בסלואתם:

נספח ב

אברבנאל שמ"ב פרק א', עמ' ש"י

... והנה ציוה דוד להרוג את הנער העמלקי הוזה לפי שעל-פי התורה, האומר
לחברו חבול, לא יחבול, ואם חבל חייב כמו שהתבאר בתלמוד, כל שכן בענין
המיתה וכל שכן על המתת מלך, ואין מצות שאול אליו ממה שתנצל אותו מהער-
נש כן — דברי הרב ודברי התלמוד דברי מי שומעין? ועם היותו שלא היו שם
עדים בדבר, הנה הרגו להיותו הדין כן כי אם להוראת שעה, ובראותו הנזר
והצעדה על ידו שהיה מאמנו דבריו, וגם לדעתו שהיה עמלקי וחשב שלהיותו
ממשפחת עמלק השתדל להינקם משאול בעבור מה שעשה לעמו, ולכל הסיבות
האלה ציוה להרגו שלא יקלו האנשים לשלוח ידם במלכותו.

נספח ג

עיונים בספר שמואל חלק א', פרופ' אליצור, עמ' 75

"והנה איש בא מן המחנה ובגדיו קרועים ואדמה על ראשו". מסתבר
שדעתו היתה זחוחה עליו, כי כפי הנראה בגלבוה וביתר הסביבות הצליח להסוות את עצמו.
הוא מגדיר את עצמו הגדרות שונות. תחלה כאשר בא ובגדיו קרועים ואדמה על ראשו, רצה
לטשטש את העובדה, שאין הוא אלא מרגל עמלקי, המסובב בכל שטחי ישראל, על מנת
לשלוח ידיעות למחנה העמלקי. כיון שבגלבוה עומד להתרחש משהו שעלול להיות מעניין את
עמלק, שוטט שם מחופש לישראלי דרומי, וכמו שהטעה שם את האנשים, חשב שיוכל
להטעות גם את דוד. מה שכתוב מפסוק יג בפרק ב', זוהי כאמור רק עריכה של קבוצת
השאלות הפרסונליות לתוד. אבל זו היתה למעשה הפתיחה, כאשר הגיע הנער אל המחנה
נשאל: "אי מזה אתה"? כאשר דוד הביט על האיש הזה מבעד לבגדיו הקרועים והאדמה על
ראשו, ואמר "אי מזה אתה", גם דוד וגם האיש העמלקי הבינו שהמשחק אבוד. דה, אדם
שהתהלך כל כך הרבה בנגב ושנלחם כל כך הרבה בעמלקים ובשבטי הנגב, אי אפשר היה
לרמותו בנוגע לזהות עמלקי, אותו אי אפשר היה להוליך שולל. כאשר נשאלה השאלה "אי
מזה אתה", הבין האיש שבגדיו הקרועים והאדמה על ראשו, לשוא הם וכי דוד הכיר וזיהה
אותו.

נספח ד

רלב"ג פסוק ט

רד"ק פסוק יא

(טו) כי אחווי
כשנן כי כל עוד נסאי כי
כרצון בזה לפי מה שאחשוב
שכלבש שכיב לנוש כיב חשוכן
לכוסיק לו חווק נאוסן שלא
יוכל כחרב לחתכו נחלות ואחר
שאל שכחיות שנסל עליו אחו
לו כשנן ולזה לא כיב יכול
לעבור לזקרו וכאשר אחר
שהוא חי עדיין ונקש חמנו
שיחיתוהו שלא יחטלו הערלים
בו :

(יא) ויחוק דוד
נננדיו . תכאן למדו רבותינו
ו"ל שחייב אדם לקרוע על
נשיא ועל אב כ"ד שאל זכ
נשיא ויכונתן זכ אב כ"ד וכן
על רוב זכיר כמו שנאמר ועל
עם ה' ועל בית ישראל ולמדו
לפי שסרט איתם חשמע שעל
כל אחד ואחד מהם חייב
לקרוע וכחכ נננדיו שאין אדם
חייב לקרוע אלא עליון וקרי
נננדיו כי דוד קרעם כלם כי
קרע על שאל לנדו וקרע על
יכנתן וקרע על עם ה' :

נספח ה

עולם התנ"ך פסוק ו

[ו] נקרא נקריתי בָּהֶר הַגִּלְפֶּע. העמלקי
מדגיש בהכפלה, כי הגיע להור הַגִּלְפֶּע במקרה.
יש הסבורים, שמכאן מוכח כי סיפורו של הנער
בשקר יסודו, שכן כנראה לא באקראי הגיע
העמלקי לשדה המערכה, אלא היה מן האספ־
סוף, שהיה פושט על החללים ונוטל מעל גופם
דברי ערך.

נספח ו

אברבנאל שמ"ב פרק א', עמ' ש"י

... והנה ציוה דוד להרוג את הנער העמלקי הזה לפי שעל-פי התורה, האומר לחברו חבול, לא יחבול, ואם חבל חייב כמו שהתבאר בתלמוד, כל שכן בענין המיתה וכל שכן על המתת מלך. ואין מצות שאול אליו ממה שתנצל אותו מהעו' נש כן — דברי הרב ודברי התלמוד דברי מי שומעין? ועם היותו שלא היו שם עדים בדבר, הנה הרגו להיותו הדין כן כי אם להוראת שעה. ובראותו הנזר והצעדה על ידו שהיה מאמון דבריו, וגם לדעתו שהיה עמלקי וחשב שלהיותו ממשפחת עמלק השתדל להינקם משאול בעבור מה שעשה לעמו, ולכל הסיבות האלה ציוה להרגו שלא יקלו האנשים לשלוח ידם במלכות".

אברבנאל שמ"ב פרק א' פסוק ד, עמ' ש"י

הגיד הדברים כמו שאירעו נס העם תחילה ואחר כך כשהתחילו לנוס היו מכים בהם ואחר כך מתו שאול ויהונתן ולא הזכיר מיתת שאר הבנים כי הזכיר העיקר. או אפשר שהעם לא ראה מיתת שאר הבנים ולכך לא הגיד כי אם שאול ויהונתן אשר ראה.

מחברון לירושלים

פרקים ב' - ה', ג

מבוא

עם מותם של שאול ושלושת בניו הוסרו, לכאורה, המכשולים הפורמליים להכתרת דוד למלך על כל ישראל. ברם, דוד יודע שאין לו סיכוי מיידי לכבוש את השלטון. לשאול נשאר יורש חוקי וכן נשאר בחיים אבנר בן נר, שר הצבא (הרמטכ"ל) של שאול⁽¹⁾.

דוד, הנמצא עדיין בחסותו של אכיש מלך גת, מבקש מהר מאוד להשתחרר מחסות זו ולקבוע עובדות בשטח⁽²⁾. מכיוון שאבנר בן נר נוקט יוזמה מהירה ומארגן את הממלכה מחדש, חייב גם דוד להאחז בגבולות ישראל ולהקים ממלכה משלו. אם יהיה לו מעמד רשמי של מלך ולו בשטח מצומצם, הרי תהיה זו נקודת מפנה גורלית לגביו. לא עוד ראש כנופיה של מרי נפש או ראש גדוד של חיילים ויהיו טובים ככל שיהיו - הוא יהיה **מלך בישראל** והמאבק לשליטה על ישראל כולה יהיה סביר יותר. התהליך אמנם יהיה ארוך ובוודאי לא קל, הוא יימשך שבע שנים ושישה חודשים, פרק זמן ארוך למדי ומלווה בלא מעט מכשולים ויסורים.

(1) מעניין שהמקרא אינו מספר לנו מאומה על דרך מילוטו של אבנר מהגלגוע, או שמא כלל לא השתתף אבנר בקרב גורלי זה?

(2) יש להניח שהוא עזב את ציקלג עוד לפני שהפלשתים חזרו מניצחונם בעמק יזרעאל. יחד עם זאת סביר להניח, שהפלשתים יודעים שעם מות שאול נשאר חלל ריק ועדיף שדוד בן בריתם ימלוך על חלקים מישראל וימנע מיורשי שאול להקים שוב ממלכה חזקה ומאוחדת; וכן הם בוודאי נוקטים בעמדה של "הפרד ומשול". ראה פרטים על פרשנות זו בנספח.

ההמלכה בחברון היא קלה, טבעית ועוברת ללא עוררין. שבט יהודה בימי דוד היה כבר מעין מחוז אוטונומי בתוך שבטי ישראל ויש ראיות לא מעטות לכך, אך לא כן לגבי שאר שבטי ישראל. שבטי ישראל העריכו את שאול ומעשיו. הוא איחד אותם מבחינה מדינית, הקים צבא קבע ונלחם את מלחמות ישראל בכל הגבולות (ראה שמואל א' י"ד, מז). דוד מכיר בעובדות אלו ולכן הוא יודע שלא בכוח יגבר איש, והוא מצידו יעשה מחוות רבות כדי לרכוש את אהדת העם כולו. למרות שתהיינה מלחמות קשות בין בית דוד לבית שאול "דוד הולך וחזק ובית שאול הולכים ודלים" (ג' א), ההתפתחות היא איטית אך ודאית.

היחידה שלנו מתעדת את כל המאורעות שהביאו בסופו של דבר להמלכת דוד על כל ישראל. המסגרת הסיפורית, החל ב"וימשח דוד למלך על בית יהודה" (ב', ב) ועד "וימשחו את דוד למלך על ישראל" (ה', ג), מלאה אירועים מסעירים ומתוארים בה אנשים רבים הפועלים ומופעלים מתוך כורח המציאות הנכפית עליהם. מתוך כל האנשים בולטים כמובן שלושה והם: דוד, יואב ואבנר. על דוד ויואב מוקדם יהיה לערוך סיכום ואיפיון דמויות אך אפשר יהיה כבר לציין קווי אופי בולטים בהתנהגותם, ביוזמתם ובתגובותיהם ליוזמות של אחרים.

מעשיו ופעולותיו של אבנר מסתיימים ביחידה שלנו, ולכן ראוי יהיה לערוך סיכום ואף השוואה לדמויות אחרות מוכרות. התלמידים לומדים יחידה זו בעניין רב ומשתתפים ברצון בדיונים ובהערכת המעשים המתוארים ביחידה. תקופת המעבר ממלכות שאול למלכות דוד, כאמור, נמשכה שבע וחצי שנים. היחידה שלנו מתארת את התחנות בדרך אל המלכות, כיצד ואילו מעשים הביאו להתגשמות רצון האלוקים שדוד יהיה היורש הבלעדי של מלכות ישראל.

נראה לנו שיש לחלק את כל האירועים לשש תחנות ראשיות כדלהלן:

1. שתי ממלכות בישראל - דוד מתמלך בחברון ואיש בושת בן שאול מלך על כל ישראל (ב', א - יא).
2. מלחמה פורצת בין שתי הממלכות - רקעה ותוצאותיה (ב', יג - ג', א).
3. אבנר מציע ברית לדוד ומוכן להעביר הממלכה מבית שאול לדוד - הסיבות והתנאים הנלווים (ג', ב - ג, כא).
4. יואב, שר צבא דוד, מסכל את תוכניות אבנר - הרקע, המעשה ותגובת דוד (ג', כב - ג, לט).
5. רצח איש בושת והשבת המלכות מבית שאול - תיאור המעשה ותגובת דוד (ד').
6. כל שבטי ישראל מציעים את המלוכה לדוד, ודוד אכן נמשח למלך על כל ישראל (ה', א-ג).

שיקולים דיזקטיים ודרכי הוראת היחידה

היחידה מקיפה שלושה פרקים מלאים בפרטים הקשורים זה בזה. כדי להקיף את כל הנושאים ביסודיות נצטרך להקדיש כשישה שיעורים. שיעור לכל נושא מן הנושאים של היחידה (הנושא השישי הוא קצר ויצורף לנושא החמישי) ושיעור אחד לחזרה וסיכום היחידה.

בכיתה מתקדמת אפשר לקצר את זמן ההוראה ע"י חלוקת הכיתה לחמש קבוצות עבודה. כל קבוצה תלמד בעיון נושא אחד מתוך היחידה והיא תהיה אחראית להוראתה במלואה. המורה שיבחר בדרך זו, יקדיש שיעור פתיחה שבו יפרוס בפני התלמידים את היחידה. התלמידים יעשו הכרות שטחית עם כל חלקי היחידה בעזרת תרשים זרימה של היחידה. בסוף השיעור יחולקו המשימות לקבוצות, כל חברי הקבוצה ילמדו את חלקם בבית כדי שבפגישה הבאה יוכלו לעבוד יחד ובעזרת דף עבודה ילמדו היטב את הנושא שלהם ויתכוננו לדווח במליאה. המורה ילווה את עבודת הקבוצות ויעזור להן לפי הצורך. בדרך זו נוכל ללמוד את היחידה כולה בשלושה שיעורים כדלהלן:

שיעור ראשון: פתיחת היחידה והכרת נושאי היחידה.

שיעור שני: עבודה בקבוצות.

שיעור שלישי: דיווחי הקבוצות.

שיעור רביעי: סיכום היחידה ומסקנות (דף מסכם לכל קבוצות העבודה).

לדרך הוראה זו יש כמובן ערך מוסף חברתי-פסיכולוגי ומוטיבציה להיות לומד עצמאי. התלמידים לומדים לקבל אחריות על המשימות שלהם ומתמודדים עם החובה ללמד את הכיתה כולה את הנושא שלהם.⁽³⁾

בדפי העבודה לתלמיד רשמנו את המשימות של כל קבוצה וקבוצה. רצוי לעודד את התלמידים לעיין גם בדפי העבודה של חבריהם. אפשר גם להכין תיק מיוחד שכותרתו תהיה כותרת היחידה, בתיק ירוכזו דפי העבודה עם השאלות והתשובות של כל הקבוצות, כך שלכל תלמיד תהיה נגישות ליחידה כולה ולא רק לנושא שהוא עסק בו בקבוצתו.

מורה שיבחר בשיטה הקונבנציונאלית ילמד כל נושא בנפרד וייעזר בדפי העבודה במיקוד השיעורים. כמובן שיהיה עליו להחליט מראש אילו מן השאלות והמשימות יעלו לדיון בכיתה ואילו ישארו להפקדה לעבודת בית או להכנה לקראת השיעור הבא.

להלן הערות למיקוד הלמידה בכל אחד מן הנושאים של היחידה.

(3) ח"צ אנוך בספרו פרקי שמואל ב' ממליץ על הוראת היחידה בדרך זו ואף מוסיף נימוקים חינוכיים לכך. ראה ח"צ אנוך, פרקי שמואל ב', הוצאת תרבות וחינוך, ת"א 1962, עמ' 21-50.

נושא א: שתי ממלכות בישראל

דוד מלך בחברון ואיש בושת מלך על כל ישראל (ב', א - יא)

שלושה מוקדי הוראה לנושא זה ואלו הם:

1. המלכת דוד בחברון והמשתמע ממנו זה.
2. ניסיון ראשון להרחבת מלכות דוד (הפנייה לאנשי יבש גלעד).
3. המלכת איש בושת במחניים ע"י אבנר בן נר.

1. לאחר דברי ההספד והקינה מתפנה דוד לטפל במציאות החדשה שנוצרה בארץ ישראל. התבוסה הקשה השאירה חלל ריק וע"י כך נפתחו אופציות חדשות לדוד. משאלתו של דוד בה' מתבררים שני דברים:
א. הוא מבקש לשנות את הסטאטוס שלו מכאן ואילך ואינו מוכן יותר להיות פליט נרדף.
ב. הוא מבקש להתחיל בביצוע התכנית הגדולה שעד עתה לא הזכיר אותה ולו פעם אחת.⁽⁴⁾

כעת הגיעה השעה לשאול את השאלה הגורלית: "האנצ'ה באחת נרי יהודה?" לאמור: האם הגיע הזמן להגשים את ההבטחה האלוקית? יש לשים לב שדוד בכלל לא מעלה על דעתו בשלב זה את האופציה הגדולה - למלוך על כל ארץ ישראל. השאלה שלו מתייחסת לתחום השטח של שבט יהודה בלבד; באיזו עיר להניח את היסודות הראשונים למלכות החדשה? ייתכן שהוא אולי חשב על בית לחם עירו או על אחת הערים האחרות להן הגיש עזרה בשעת מצוקתן. התשובה האלוקית מפנה אותו לחברון עיר האבות. רצוי לדון בשאלה מדוע ה' מציע דווקא את חברון (חברון כעיר האבות ודוד כממשיך ומגשים את דרך האבות). אגב, עצם פנייתו ודרישתו בה' מבליטה את ההבדל בינו לבין שאול, וזה לשון האברבנאל:

"עם היות ששמע שמת שאול, לא נתעורר ללכת אל ארץ ישראל מבלי ציווי אלוקי כי היה עניינו מתחלף (=נוגד) לעניין שאול, ששאול היה עושה מדעתו ודוד לא יעשה דבר כי אם על פי ה'".

אכן ספר דברי הימים מונה את חטא אי הדרישה בה' כאחת הסיבות אשר מעל בה' על דבר ה' אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש ולא דרש בה' וימיתו ה' ויסב את המלוכה לדוד בן ישי (דבהי"א י', יג-יד). דוד התקבל ברצון בחברון, וכל אנשי יהודה (לא רק החברונים!) מושחים אותו למלך עליהם. המשחיה נעשית הפעם בגלוי, ואי אפשר עוד להתעלם מן המצב החדש שנוצר. אין ספק שדבר משיחתו מתפרסם בכל ישראל, וגם בתוך שבטי ישראל יש אוהדים לדוד שהיו מוכנים כבר בשלב זה להעדיפו על איש בושת⁽⁵⁾, אלא שבינתיים מוראו של אבנר בן נר עליהם.

(4) אמנם אחרים אמרו לו זאת כולל שאול ויהונתן, אך לא שמענו כל ימי חיי שאול שדוד הוציא מפיו את עניין המלכות.

(5) ראה עדותו של אבנר בן נר (ג', יז) וכן דברי נציגי השבטים בבואם אל דוד (ה', ב).

בשלב זה ההכרזה על המלכת דוד בחברון יוצרת פילוג ומלחמת אחים שנמשכת שבע וחצי שנים. יתר על כן, גם שנים לאחר שכבר מלך על כל ישראל עדיין היו נסיונות מרידה בתוך שבטי ישראל על רקע היות דוד משבט יהודה (ראה שמ"ב פרק כ').

היסורים של דוד בדרך אל המלכות יימשכו עוד זמן מה, אך כמובן, התנאים האישיים השתנו כעת תכלית שינוי. דוד מצידו יעשה הכל כדי להוכיח נאמנות לכלל שבטי ישראל וכן ישתדל לרכוש את אהדת העם בהתנהגותו כלפי בית שאול וכלפי האנשים שעשו חסד עם שאול, וכן יעניש ביד קשה את אלה הפוגעים בבית שאול.

הקבוצה שתעסוק בנושא ראשון זה תדון בהשלכות על המצב החדש שנוצר, בלגיטימיות של שני מלכים במדינה אחת. אהדת הכתוב לדוד היא לאורך כל היחידה, אף על פי כן ראוי לדון במעשה ההמלכה הכפולה מצד אנשי שבט יהודה ומצד אבנר בן נר, ואין ספק שהם מודעים להשלכות מעשיהם.

2. "ויגידו לדוד לאמר אנשי יבש גלעד אשר קברו את שאול" - מהי מטרת ה"הגדה" הזאת: האם המגידיים מכוונים לעורר את רוגזו של דוד על אנשי יבש גלעד שעשו חסד לשאול והם נוטים אחרי שאול ומשפחתו, והמגידיים הם בחינת מלשינים המצפים לגמול מאת דוד בדומה לנער המגיד בפרק הקודם? או שמא, לאחר שראו המגידיים את תגובת דוד לשמע הבשורה על מות שאול, מבקשים הם **לספר בשבח** אנשי יבש גלעד ולעורר אהדתו אליהם? לפי ההקשר הכללי ולפי המסר שדוד שולח לאנשי יבש סביר להניח שהמגידיים התכוונו לרמוז לדוד שראוי לו להתחבר לאנשי יבש גלעד אוהבי שאול ואולי יצליח לרכוש אהדתם, ובאמצעותם תפתח לפניו הדרך אל שאר ערי ישראל.

אנשי יבש גלעד שומעים את דברי השבח ואת המסר של דוד אך הם אינם מגיבים כלל. הם הבינו אל נכון את המסר, אך דוד איחר את המועד. אבנר בן נר כבר המליך את איש בושת במחניים והנאמנות של אנשי יבש גלעד וכל הגלעד נשארת לבית שאול.

3. כאמור, אבנר בן נר פעל במהירות לא פחות מדוד. מיד לאחר המפלה הוא מילט את איש בושת, הבן היחידי שלא נהרג בקרב עם הפלשתים, לעבר הירדן, הרחק מן הפלשתים. בניגוד לדוד שנמשח ע"י נציגי שבט שלם, הרי איש בושת הומלך ע"י אבנר בלבד - הוא האיש החזק שנשאר בשטח ובכוחו להמליך את איש בושת בלי לקבל ברכה מזקני השבטים. הוא לוקח את איש בושת ומעבירו למחניים (ב', ח) והוא הממליך אותו. ברצונו ימלוך וברצונו יפסיק מלמלוך. אבנר עובד בזריזות וביעילות. במשך הזמן הוא כנראה מצליח לעצור את התפשטות הפלשתים וחוזר לשטחים המשוחררים ומצרף אותם לממלכתו של איש בושת. הכתוב מתאר בקצרה את תהליך ההתפשטות עד שישראל כולה (פרט לשבט יהודה) מתחדשת תחת מלכות איש בושת בראשות אבנר בן נר. כך נוצרו במדינה אחת שתי ממלכות - מצב שמזמין חיכוכים, תחרויות ומלחמות.

לגבי מספר שנות מלכות איש בושת "ושתיים שנים מלך" - מציעים המפרשים שתי דרכים להתגבר על הקושי שמתעורר מכך.

ברור שהכתוב מציין רק **חלק** מתקופת מלכותו, אותו חלק שבו הגיעה המלכות לשיאה, דהיינו שהוא מלך על **כל** ישראל. ביתר השנים שמלך, השתרעה מלכותו רק על חלקים מישראל (כמתואר בפסוק ח), אבל בסך הכל מתקופת ההמלכה ועד למותו עברו שבע וחצי שנים בדיוק, כתקופת מלכותו של דוד בחברון (ראה "דעת מקרא").

אפשרות הפוכה היא, שהשנתיים שהכתוב מציין אותן כשנות מלכות הן דווקא **השנתיים הראשונות** שבהן לא היו מלחמות בין שתי הממלכות, והן השנתיים השקטות בהן לא היו התנגשויות בין שתי הממלכות. בתום השנתיים מרגיש אבנר את עצמו בטוח דיו ומזמין את יואב **למשחק המלחמה** בין נבחרי שני הצבאות. מאז ואילך הייתה מלחמה ארוכה בין שתי הממלכות כאשר "דוד הלך וחזק ובית שאול הלכים ודלים" (ג', א), ולכן אין הכתוב מציין תקופה זו, שנמשכה חמש וחצי שנים (ראה רלב"ג ומלבי"ם).

נושא ב: מלחמה פורצת בין שתי הממלכות

רקעה ותוצאותיה (ב', יב - ג', ה)

לנושא זה ארבעה מוקדי הוראה שמיוצגים על ידי ארבעת הפסוקים הבאים:

1. "יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו" - "משחק המלחמה" בבריכת גבעון.
2. "ותהי המלחמה קשה עד מאד ביום ההוא" - תוצאות ה"משחק". מלחמה בין שני המחנות, מעשה עשהאל והמתתו בידי אבנר.
3. "הלנצח תאכל הרב" - קריאת אבנר ליואב להפסקת הקרב, תוצאות המלחמה.
4. "אלה ילדו לדוד בחברון" - רשימה לקראת העתיד.

1. "משחק המלחמה"

הכתוב מקמץ מאוד ברקע של משחק המלחמה המתואר ואין אנו יודעים מה היו המניעים לרעיון זה, ואם התוצאות היו משוערות. כן אין אנו יודעים איך לפרש את עניין המפגש דווקא בגבעון והסכמתו של יואב להשתתף במשחק. הפרשנים והחוקרים משערים שהמפגש על גבול בנימין-יהודה, ולמעשה כבר בתוך נחלת בנימין, מצביע על הכיוון של שני שרי הצבא.

יואב חותר להרחיב את אזורי השליטה ולנגוס חלקים מתחום השליטה של איש בושת, ואילו אבנר נמצא באזור כדי למנוע אפשרות זו.⁽⁶⁾ לפי ההצעה נראה ששני המפקדים בטוחים בעצמם ובניצחונם.

הניצחון חשוב מאוד לאבנר כדי לעמוד בפרץ ולהוכיח גם כלפי פנים (לצבא שלו) וגם כלפי חוץ (ליואב) שכוחו במותניו וכדאי להתחשב בו. שני הצדדים ראו

(6) גבעון - שיש בו במה גדולה היה מקום ריכוז באותם הימים, והתאים מאוד לאבנר להציג בפומבי את המיומנות הצבאית של חייליו שאינם נופלים מהגדוד המפורסם של יואב ודוד.

צורך בהכרעה ואין ספק שבחרו במיומנים ביותר שבחיליהם. תוצאות המשחק הוכיחו שאכן החיילים מיומנים במידה שווה ו"הצליחו" להרוג אלו את אלו. מכיוון שלא נפלה הכרעה הרי מלחמת האחים הייתה הכרחית ובמלחמה הכוללת שפרצה אכן הוכח שצבא יואב מיומן יותר, זריז יותר ויודע לנצל את המצב שנוצר לטובתו.

2. תוצאות ה"משחק" - מלחמה בין שני המחנות

מעשה עשהאל והמתתו בידי אבנר

עשהאל, שהיה מזועזע מתוצאות "משחק המלחמה" שיזם אבנר, החליט לנקוט יוזמה ולהעניש אישית את אבנר על עצם הרעיון, וכן, כפי הנראה, גם לקצר את המלחמה בין שני המחנות ולהביא לכניעת איש בושט וממלכתו. המוטיבציה שלו הייתה אפוא חזקה מאוד ומבחינתו אף מוצדקת.

חשוב מאוד שהתלמידים בקבוצת עבודה או במליאה יעמדו על אישיותו של עשהאל ודבקו במטרה כלוחם ללא חת, כמתאים למשפחת הלוחמים של בני צרויה. יחד עם זאת, הכתוב מבליט גם את הגינותו של אבנר בהצעותיו. אבנר היה מודע היטב לתוצאות האישיות שעלולות להיות למעשיו ("וַיֹּאבֵד אֶשָּׁא פָּנֵי אֵל יוֹאָב אֲחִי"). לכן רק כאשר "כלו כל הקיצין" נקט בדרך של "הבא להורגך השכם להרגו".

עם כל גבורתו של עשהאל ודבקו במטרה, עדיין אבנר "שועל הקרבות", היה מיומן יותר, והכתוב מתאר כיצד הצליח להפתיע את עשהאל ולהורגו. לפי תיאור הכתוב, ברור שאבנר נאלץ להרוג את עשהאל, אך עדיין נוצרה לגיטמיות לנקמת דם ולהמשך המלחמה.

כל הקטע הזה מאפשר דיון וויכוח כאשר התלמידים בחלקם יגנו על אבנר ובחלקם ינסו להתמודד עם עמדתו של עשהאל.

3. הלנצח תאכל חרב?!

אבנר ער למצוקה אליה נקלעו הוא וצבאו, היוזמה במרדף עוברת באופן ברור לצד יואב ואבישי ויותר ויותר חיילים נהרגים בקרב; והוא מחליט לקרוא לשביתת נשק. הקריאה המרשימה "הַלִּנְצָח תֹּאכַל חֶרֶב?" פועלת ומשפיעה גם על הגיבור שבגיבורים, על איש מלחמה כיואב.⁽⁷⁾

קרב זה אמנם הסתיים, אך ראוי לשים לב שהמלחמה לא נסתיימה: "וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה אֲרוּכָה בֵּין בֵּית שְׂאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד..." (ג', א). כלומר מצב ההתמודדות בין בית שאול לבית דוד הולך ונמשך, אך הפור כבר נפל: "דָּוִד הוֹלֵךְ וְחוֹק וּבֵית שְׂאוּל

(7) האמירה של אבנר מכוונת לא רק לעצם הרעיון של הריגה שאין לה תכלית אלא להפסיק את מלחמת האחים. חשוב שהתלמידים יראו את כל הפסוק (כו) ולא רק את ראשיתו, וטוב שהמורה יבליט את דברי התוכחה של יואב לאבנר ויציג את הפסוקים זה ליד זה: "יִקְוָמוּ נָא הַנְּעָרִים וַיִּשְׁחָקוּ לַפְּנִינִי", וכן "הַלִּנְצָח תֹּאכַל חֶרֶב".

המסקנה החינוכית ברורה: "סוף מעשה במחשבה תחילה" ("מחשבה" במובן של תכנון, כי זו משמעה של המלה במקרא. ראה אצל בצלאל "לחשוב מחשבות"). לו חשב אבנר קצת יותר, לא היה מציע הצעה כזו ולא היה קורה כל מה שקרה, אך גם יואב שהסכים ונתן ידו להתחלת התהליך אינו יכול לאמרה: "ידי לא שפכו את הדם הזה". חשוב מאוד להפנים מסרים אלה, כי האדם ביסודו לא השתנה וד".

הולכים ודלים", ומה שיקרה להלן יהיה רק קיצור הדרך לסיום מצב זה.

4. בני דוד שנולדו בחברון

נראה לנו שיש לצרף פסוקים אלה לנושא השני של היחידה. הם באים להצביע על השתרשותו של דוד בחברון. דוד מקים משפחה עניפה בחברון וכבר הוא נוהג מנהג מלכים. לדעתנו, אין להתעכב בכיתה כעת על הנשים ובניהן וסדר היורשים אשר לדוד (נפגוש אותם בחלק השני של הספר). בשלב זה שמות אלה אינם אומרים מאומה לתלמידים (במחזור ביה"ס היסודי). כאשר נגיע לפרשיות ההן נחזור ונזכיר מה שהכתוב ביקש מאתנו לזכור כבר עתה (בחינת אקספוזיציה).

המורה ישקול אם בכל זאת יש מקום להתייחס לנישואי דוד עם מעכה בת מלך גשור. התלמידים יגלו ללא קושי שנישואין אלו הם יוצאי דופן ברשימה. חז"ל כידוע דרשו מה שדרשו⁽⁸⁾ ומבחינה כרונולוגית הדברים קצת קשים. לפי פשוטם של דברים אולי חיפש דוד קשר מדיני באמצעות החיתון עם הממלכה הצפונית - גשור, כנראה, כדי לאגף את מלכות איש בושת לקראת אפשרות של השתלטות על מלכות איש בושת, או "על כל צרה שלא תבוא".

נושא ג: אבנר מציע ברית לדוד ומוכן להעביר את הממלכה מבית שאול - הרקע והנסיבות (ג', ו - כא)⁽⁹⁾

1. בנוסף למידע שקבלנו בסוף הקטע הקודם: "בית דוד הולך וחזק ובית שאול הולכים ודלים" (ג', א), מודיע לנו כעת הכתוב שאבנר היה מתחזק בבית שאול. לאמר: המצב הפוליטי והצבאי בממלכת איש בושת אינו מזהיר, אך אבנר ולא המלך הוא האיש הדומיננטי בממלכה. על רקע ידיעה זו אנו שומעים על התלונה-נזיפה של איש בושת: "מדוע באתה אל פילגש אבי". אין ספק שהכתוב מבקש לרמוז לנו שהעתוי לתלונה לא היה מוצלח במיוחד, שתי עובדות מצוינות בפסוק ו:

- "ויהי בהיות המלחמה..."

- "ואבנר היה מתחזק בבית שאול".

לא היה זה מן התבונה לנזוף באיש החזק בעת מלחמה, ואין אפוא להתפלא כלל על תגובתו החרیפה של אבנר. לפחות בשלב זה היה לו להעלים עין ולחכות להזדמנות טובה יותר. "כי היה לו לאיש בושת לשמור לפיו מחסום ולא ידבר נגדו (נגד אבנר) דבר קטון או גדול אחרי היותו מתחזק בידו ולוחם מלחמותיו והיה בידו (של אבנר) להסירו מהמלוכה כשיודה" (אברבנאל, עמ' שי"ט).

(8) "יפת תואר הייתה ולקחה דוד במלחמה". ראה דברי הביקורת של רד"ק: "ונכון הוא הדרש כי מאחר שהיא שבויה הרי היא כמוכרתת לשוב לדת ישראל ולבה לא נכון אל הדת והנטע יוצא דמות השורש".
(9) בסוף היחידה הבאנו הצעה לדף הכנה לקבוצות ג' ו-ד'. שתי הקבוצות האלה עוסקות בפרק ג', שהוא הפרק המרכזי והוא מצריך הכרות טובה עם השתלשלות האירועים בכל הפרק. אנו מציעים ששתי הקבוצות תעזרנה בתרשים הזרימה שהכנו לפני ניתוח הפרק עצמו. לא הבאנו את תרשים הזרימה בדפי העבודה לתלמיד, כדי שהמורה ישקול ויחליט לדרך השימוש בדף ההכנה הזה.

2. אבנר מגיב בחריפות יתרה בחינת "שוברים את הכלים ולא משחקים". לאור תגובתו של אבנר ניתן להבין שאכן הוא עשה את המעשה המיוחס לו: "...ותפקוד עלי עוון האשה היום". הוא רק כועס שיש מי שמעיז להזכיר לו עוון זה. אין גם ספק שהוא ידע את המשמעות של המעשה, היה בכך **בזיון למלכים ולמלך**, אך מה היו באמת המניעים שלו? האם היו אלה רק מניעים אישיים או אולי באמת היו לכך מניעים פוליטיים? האם במודע עשה כן ועבר על הכלל שרק מלך נושא אלמנתו של מלך?

ייתכן שגם התייחסותו של איש בושת היא התייחסות פוליטית-מדינית, והוא אכן חושש ממהפך ותפיסת השלטון ע"י אבנר. בכל אופן, עדיין צריכים אנו לברר אם תגובתו החריפה של אבנר היא **ספונטנית** או שמא רק תואנה. הוא חיפש איך להעביר את המלוכה לדוד. אנו מניחים שבשל זה הוא התיימש כבר מאיש בושת ומיכולת הממלכה להחזיק מעמד בפני האויבים מבחוץ ובפני דוד וצבאו, ולכן ייתכן שהוא לא רק מחפש מוצא של כבוד, אלא מכין לעצמו את התפקיד הבא תחת שלטון דוד. בקבוצה (או בכיתה) מתקדמת אפשר לשתף את התלמידים בהתלבטויות הללו, כאשר ברור להם שיש פנים לכאן ולכאן.

3. אבנר בכעסו הרב נשבע ומצהיר שמכאן ואילך הוא רואה עצמו מחויב לעזור לדוד בהגשמת השבועה האלוקית: **"כי כאשר נשבע הי לדוד בן אנשה לוי"**. נראה לנו שאבנר מסתפק בהצהרה זו ואילו הכתוב מוסיף לכך את המטרה האלוקית מאחורי אמירה זו: **"להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל ועל יהודה מדין ועד באר-שבע"**.

אלה הם דברי הכתוב להסברת דרכי ההשגחה המפותלות - כיצד האשמתו של איש בושת קידמה את הרעיון האלוקי **"להקים את כסא דוד"**.⁽¹⁰⁾ דרך הכתוב היא להביא במאמר מוסגר תוך כדי תיאור האירוע או לאחריו גם את המטרה האלוקית הסמויה מעיני המשתתפים באירוע.⁽¹¹⁾ כמובן שאין זה מונע מאתנו לדון במעשיו של אבנר באשר הם. העובדה היא שאבנר בוגד במלכו, ואילו חשש מתגובה של מלך חזק הבוטח בעצמו, ספק אם היה עושה מה שעשה.⁽¹²⁾

4. "למי הארץ?" אבנר מחפש דרך להודיע לדוד על המפנה שחל אצלו לגבי עניין שתי הממלכות. ברור, שהמגע הראשון חייב להיות סודי וללא ידיעת איש בושת וגם ללא ידיעת יואב. ייתכן שהוא מחפש את העיתוי כאשר יואב נמצא בפשיטות מעבר לגבול. השליחים הראשונים באים עם מסר קצר בחינת "יש על מה לדבר". והביטוי **"למי ארץ?"** מופנה לדוד (הן לפי המשך הפסוק והן לפי רוח המסר שמבקש אבנר

(10) ואלה דברי רלב"ג: "והנה סבב הש"י אשר לו נתכנו עלילות שנולדה קטטה בין אבנר ובין איש בושת והשתדל מפני זה אבנר להמליך דוד על כל ישראל כי מהי הייתה לו המלוכה" (רלב"ג ג', ח').

(11) ראה דוגמה קלסית בשופטים ט', כד; נז.

(12) בהיסטוריה מוכרים לנו לא מעט אירועים לאומיים דרמטיים שהרקע והגרעין שלהם הוא למעשה אירוע אישי כלשהו (ראה קורח ועדתו).

להעביר לדוד). אין ספק שכבר במונח "ברית" טמונה ההדדיות לאמר: אני אביא לך את מלכות ישראל ואתה תעביר אלי את ראשות הצבא או תפקיד שווה-ערך (ראה ערך "ברית" באנציקלופדיה מקראית). הדברים לא כתובים, אך קשה להניח שרק בגלל כעסו על איש בושתי יוותר אבנר על מעמדו כראש צבא.

דוד מעמיד תנאי לברית - לקבל חזרה את מיכל. אין ספק שתנאי זה חשוב לו, כדי שצירוף מלכות ישראל עם מלכות יהודה ייעשה לא בדרך של מהפך אלא בדרך של השלמה, והוא כחתן המלך שאול ייחשב כיושר לגיטימי להמשך השושלת ולא תהייה סיבות למרידות והתקוממויות נגדו. סוכס כנראה שדוד יפנה ישירות לאיש בושתי ולא באמצעות אבנר, כדי שהמפגש לא יתגלה. אבנר כנראה ממליץ לאיש בושתי להיענות לבקשת דוד ומקבל על עצמו גם לבצע את הפעולה הזאת. מכאן ואילך מתחילה פעולת השכנוע של אבנר בתוך השבטים לאחד את הממלכה תחת שלטון דוד.

בנימוקים אלו אנו מגלים, שאכן הייתה אופוזיציה לאיש בושתי, ולכן לא היה קשה לאבנר לקבל הסכמה לשינוי. במיוחד יש לשים לב שעניין התשועה מיד הפלשתים משמש מוטיב חזק בשכנוע, כי צבא אבנר לבדו לא יוכל לעמוד נגד הפלשתים.⁽¹³⁾

כאשר אבנר מקבל ייפוי-כוח ברור, כולל משבט בנימין, הוא עובר עם משלחת לחברון. כאמור, הקשרים של אבנר עם דוד הם ישירים וללא ידיעת יואב. הסיכום עם דוד היה שאבנר הולך להכין את טכס הברית להמלכת דוד על כל ישראל.

נושא ד: יואב שר-צבא דוד מסכל את תכניות אבנר הרקע, המעשה ותגובת דוד (ג', כב - לט)

קטע זה הוא מן הדרמטיים ביותר ביחידה ויש בו הרבה תהיות ושאלות על התנהגות יואב ועל תגובת דוד.

הריגת אבנר מצד אחד אולי קיצרה את הדרך לאחדות המלוכה, אך מאידך יכולה הייתה להרחיק את שבטי ישראל מלהמליך את דוד. כן חייבים אנו לקרוא בעיון ולהגיע למסקנה על עמדת הכתוב לגבי מעשי יואב (פס' ל). האם יואב מאמין במה שהוא אמר לדוד - "ולפתותך בא"?

אבנר איננו חושש להיפגש עם יואב, עובדה שהוא הולך בבטחון - בשלום, כי הוא מאמין שעניין נקמת הדם כבר אינו על סדר היום, ולכל היותר יש להם דיון ענייני על עתיד הממלכה ואולי על חלוקת תפקידים ביניהם. גם קללת דוד קשה והמדרש כועס על דוד, על קללה נחרצת זו.

בדפי העבודה השתדלנו להפגיש את התלמידים עם חלק מן הבעיות של קטע

(13) מעניין שאבנר מעלה נקודה זו בתקופה שדוד עדיין מסתדר יפה עם הפלשתים, והפלשתים כנראה ראו בו עדיין ווסאל שלהם. יש להניח שהפלשתים לא ידעו על כל המהלכים בין אבנר לדוד. הם היו בדעה שמצב העניינים של שתי ממלכות עם מתיחויות ביניהן, הוא המצב האידיאלי מבחינתם, אך אבנר שרואה את הנוול מכין את העם להכרח המלחמה עם הפלשתים ושרק דוד יוכל להצילם.

זה, אך מורים המעוניינים להתעמק בהבנת האירועים הדרמטיים, יחשבו על אפשרות של דרכי המחשה מקוריות.

אנו ממליצים כאחת האפשרויות להכין תכנית של ערב ראיונות בו "ירואיינו" הגיבורים השונים של הקטע. המראיינים יכינו שאלות ויחקרו את המראיינים למניעי מעשיהם והתנהגותם. אין ספק שבדרך זו יתלבנו הרבה כתובים, והתלמידים יכירו את האירועים לפני ולפנים.

להלן מספר הערות שראוי לשים לב אליהן בקריאה ובניתוח של הקטע:

1. מפגש דוד עם אבנר נערך בזמן היעדרות יואב. הדבר היה נוח כנראה גם לדוד וגם לאבנר, לפחות בשלב זה. יש להניח שאיש בושת איננו יודע על המשלחת, או שהוא כבר מודע לכך אך השלים עם גורלו. יואב, החוזר מפעילות מלחמתית, כועס מאוד על האירוח, ואין ספק שהוא יודע גם על מטרת המפגש ואולי גם על ההצעה של אבנר, שבעקיפין אולי תסכן את מעמדו.

ברם, את דוד הוא מאשים באי זהירות, כי הרי אבנר הוא בבחינת אויב והביקור שלו הוא חלק מתכסיס ואמצעי לתכנית ארוכת טווח. דוד לא מגיב על דברי יואב - ושוב, אין לדעת אם קיבל את דבריו או זלזל בהם. יואב פירש את השתיקה כהודאה, והחליט לנקוט פעולה על דעת עצמו (אגב, שתיקת דוד באירועים נוספים גורמות לחוסר בהירות ולאי הבנות, למשל עם אבשלום, או לאחר סיפור אמנון ותמר ועוד).

2. יואב מצא דרך להרוג את אבנר, אך הכתוב מעיד פעמיים על המניע האמיתי למעשהו של יואב.

השאלה היא: האם הכתוב בא לנזוף ביואב, או שאלו מילות הצדקה למעשה? לכאורה, נראה שפסוק ל בא כאילו להצדיק את מעשי יואב ורואה בכך נקמת דם. ברם, המפרשים (ראה "מצודות") רואים בכך נזיפה על יואב, ומחזקים את דברי הקללה של דוד. עשהאל נהרג במלחמה ("עַל אֲשֶׁר הָמִית אֶת עֲשֵׂהאֵל אַחִיהֶם בַּגִּבְעוֹן כַּמֶּלֶחָמָה"), ועל הנהרג במלחמה אין גאולת דם ("דעת-מקרא"). ואילו יואב ואבישי (שבדאי עזר ליואב בביצוע התרמית והרצח) הרגו את אבנר בשלום (במצב שלום). הדעה נוטה שעמדת הכתוב היא נגד יואב. יואב לא גילה את האמת לדוד כי ידע שאין לו זכות לגאולת דם ולכן המציא את הטיעון המדיני-פוליטי.

3. דוד כועס מאוד על מעשה יואב. הוא רואה בעצם המעשה אי ציות למלך, ופגיעה קשה מאוד במפקד העליון, אך יותר מזה הוא חושש מנסיגה מהגשמת המטרה הראשית. כשיודע לשבטי ישראל על הריגת מפקדם המהולל, הרי יאבדו כל אמון בדוד, ובמקום להתקדם בהגשמת המטרה, יפתחו שוב הפצעים שהלכו והגלילו כבר. דוד לא יסלח לעולם על מעשה זה של יואב⁽¹⁴⁾, והקללה הפורצת

(14) ראה מל"א ב', ה-ו, דוד מצווה את שלמה: "ועשית כחכמתך ולא תורד שיבתו בשלום שאול", כי הוא רואה במעשה זה מעין בגידה ורעור סמכותו כמלך. יש לציין שיואב הרג גם את אבשלום בניגוד לרצון דוד והפר פקודה מפורשת, ובכל זאת דוד לא הזכיר חטא זה לשלמה כי ידע להבחין היטב בין רצח אבשלום, שהיה מורד במלכות, לבין רצח אבנר שרצה לקדם אותו. בהמשך נדון ביחסי דוד-יואב.

מפיו היא מן הקללות הקשות בתנ"ך על אדם.⁽¹⁵⁾
השאלה היא מדוע דוד המלך אינו מוציאו להורג? התשובות לכך הן:
א. יואב עשה מה שעשה בסתר ולא בפומבי.
ב. הוא יפסיד שני מפקדים בבת אחת, ודוד יודע שהממלכה זקוקה ליואב
(אע"פ שעל-פי הדין, מלך יכול להוציא להורג מדין מלכות).

ראוי גם להעיר שיואב היה מאוד מחושב בתכנון הרצח. יואב לא היה מעוניין להרוג את אבנר ברוב עם או תוך כדי מרדף (כפי שאבנר הרג את עשהאל) כדי לא לגרום שוב למלחמת אחים שכנראה הייתה ריאלית. לכן דוד מכריז מיד שבהריגת אבנר אין לראות אקט ממלכתי: "נְקִי אֲנִי וּמַמְלַכְתִּי מֵעַד הַיּוֹם מִדְּמֵי אֲבִנֵּר בֶּן נֶר".
ראוי שהתלמידים יעקבו אחרי מגוון הפעולות המוכיחות את חפתו של דוד ואת רצונו באחדות העם.⁽¹⁶⁾

נושא ה: רצח איש בושט והשבתת המלוכה מבית שאול תיאור האירוע ותגובת דוד (פרק ד')

הערות פתיחה:

הריגתו הבלתי צפויה של אבנר שיבשה את תכניתו של דוד לזמן מה. דוד אמנם הוכיח לכל העם שידיו נקיות והכתוב מציין שפעילותו המהירה והתנהגותו האישית שכנעו את העם "כִּי לֹא הָיְתָה מִהַמֶּלֶךְ לְהַמִּית אֶת אֲבִנֵּר בֶּן נֶר", אך דוד איבד את החוט המקשר בינו לבין נציגי המלוכה בישראל. דוד ציפה לקבל את המלוכה על כל ישראל באמצעות מעשה השכנוע של אבנר. אבנר כאמור התחיל כבר בתהליך זה ולא במעט הצלחה, אם כי לא ברור לנו מה הייתה התכנית לגבי המלך (איש בושט) בעצמו. אפשר להניח שאבנר היה מביא לכך שבסופו של דבר איש בושט בעצמו היה מוותר על המלוכה ומציע לדוד למלוך על כל ישראל, ואפילו ייחשב כממשיך השושלת של בית שאול.

התכנית כאמור שובשה ולאבנר כנראה לא היה מחליף. המבוכה בעם הייתה גדולה. המצב העכשווי מתואר בקצרה בפסוק: "וַיִּשְׁמַע בֶּן שְׂאוֹל כִּי מֵת אֲבִנֵּר בַּחֲבֵרוֹן וַיִּרְפוּ יָדָיו וְכָל-יִשְׂרָאֵל נִבְהָלוּ" (ד', א).

(15) חז"ל ראו בקללה זו אכן קללה קשה מאוד, ואמרו שלא כדין קללו (ראה רד"ק, פסוק כט). בכיתה מתקדמת אפשר להביא גם עמדה זו של חז"ל והתלמידים יראו את המסר החינוכי שמשמע מכך (ראה המדרש בנידון).

(16) רצוי להבחין בפעילויות הבאות:

- א. קללת יואב ומשפחתו ובמיוחד המשפט: "יִשְׁלַח ה' לְעוֹשֵׂה הָרָעָה כְּרַעְתּוֹ".
- ב. פקודת אבל לאומי כולל יואב והצבא.
- ג. השתתפות אישית של המלך בלוויה.
- ד. המלך צם כל אותו היום.
- ה. הקינה לזכרו של אבנר.

הבהלה רומזת על ספיקות ואי ודאות לגבי הצדדים שהצדדים המעורבים ינקטו⁽¹⁷⁾. ייתכן שהם חוששים שדוד ירצה להגשים את תכניתו בכוח, ושוב תפרוץ מלחמת אחים. ואכן, אין אנו יודעים באמת כיצד היו הדברים מתפתחים אילולא מעשה הרצח של שני הקושרים ש"עשו מעשה זמרי ורצו שכר כפנחס". בפועל הם אמנם קידמו את התהליך של המלכת דוד והמטרה הושגה, אך לא זאת הייתה דרכו של דוד. לא כך רצה דוד להגיע אל כתר המלוכה על כל ישראל, אך את הנעשה אין להשיב.

לאחר הרצח נקט דוד שוב בכל האמצעים להוכיח לעם, שלא רק שאינו מזדהה עם מעשה הרצח, אלא הוא מגנה אותו בכל לשון של גינוי, והוא לא סלח לרוצחי "האיש הצדיק" בביתו על משכבו. הפעם, אין הכתוב מציין במפורש מה הייתה תגובת העם להתנהגות דוד. יש להניח שהם שוכנעו באמת ובתמים שידיו של דוד אינן מגואלות בדם משפחת שאול, ואכן משלחת כל שבטי ישראל לא מאחרת להתייצב בחברון ולהציע לו את כתר המלוכה.⁽¹⁸⁾

להלן מספר הבהרות:

1. יש להבהיר לתלמידים שמדובר כאן בשני שרי גדודים שהשתייכו למעשה לשבט בנימין - שבט המלוכה, ומשום מה ברחו ועזבו את תפקידם עוד בתקופת אבנר, והיו בגיתים עד יום האירוע. לאחר רצח אבנר הם רצו להקדים את המאוחר, ולהרוג את איש בושט ובכך "לקנות" לעצמם זכות שיבה ומעמד מחודש אצל דוד, אך עדיין קשה להבין - כיצד הם לא העריכו נכונה את יחסו של דוד למעשי בגידה כאלה, הקשורים לבית שאול.⁽¹⁹⁾

מלבי"ם מוסיף הסבר למניע אפשרי ואומר: "הם ברחו עוד בימי שאול, וכנראה סיבת בריחתם הייתה כזאת שמן הסתם גם דוד לא היה מחזירם, לכן חיפשו דרך להפוך את דוד לאסיר תודה, ומתוך הכרת הטוב יחזירם".

2. פסוק ד הוא אקספוזיציה (הטרמה) כדי לומר לנו שמעשה רכב ובענה מכוונים היו בעצם להשמיד את כל זרע המלוכה, כי דוד יוכל למלוך חוקית רק אם אין

(17) אברבנאל מסביר את סיבת הבהלה: "והנה נבהלו ישראל כי מהם אמרו שדוד ציווה להורגו (את אבנר) אחרי שלא הרג את יואב ואבישי והקשה להם למה עשה כן אחרי שכבר היה אבנר אחרי, ומהם היו אומרים שדוד היה נקי כפיים ובר לבב בזה והוקשה להם אם כן למה לא הרג את הרוצחים: ולכן נבהלו כולם כאנשים שאינם יודעים את האמת וקשה להם מכל הצדדים ונבהלו." (18) פרופ' גרסיאל סבור שעם כל רצונו של דוד להוכיח את נקיון כפיו לגבי בית שאול נשאר בידו חלק מן העם (בעיקר שבט בנימין) הזכרון של דוד עליותו של דוד לשלטון. להלן קטע מדבריו: "יחד עם זאת סבורני, כי נשמרה - ואפילו טופחה ע"י השלטון - מזכרת העוון של דוד: במרדו בשאול ובמיוחד הצטרפותו לשרת את אכיש מלך גת. שנים רבות לאחר מכן עדיין נמצא נכבד בנימיני, בשם שמעי בן גרא, אשר טפל על דוד: דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו (שמ"ב ט"ז, ה-ח). אמביוולנטיות זו אצל שבטי הצפון כלפי דוד היא המסבירה מדוע לא הצליח דוד למשוך אליו מיד את לב אנשי ישראל."

(19) אילו התייעצו עם דוד מראש (בדרך אבנר), ייתכן שהיו יכולים לעזור לדוד וייתכן והיו מונעים מעצמם את העונש החמור והמוצדק. בכיתה מתקדמת ראוי לעמוד על המומנט החינוכי הזה שאכן מתקיים בהם הפתגם: "הפזיזות מהשטן". הם היו בטוחים שמכחה להם פרס גדול שסינוור את עיניהם ובינתם ועשו מה שעשו.

יורש, וכעת בא הכתוב ואומר לנו שהם לא ראו במפיבשת בן יהונתן, כממשיך השושלת בגלל נכותו, ולכן אם יהרגו את איש בושת הרי בזה יפנו את הדרך להקמת שושלת חדשה (ראה אברבנאל על אתר).

3. כדאי לעמוד עם התלמידים גם על דרך ביצוע המעשה, על ההתרחשות ועל שעת ביצוע המעשה.

כאשר דוד בא להעניש אותם, הוא מדגיש את רשעותם מצד אחד, ואת צדקתו וחפותו מכל פשע של איש בושת, אם כי כאמור אין לנו שום מידע איך היה המעבר ממלכות בית שאול למלכות דוד מתבצע בלי האירוע הזה. בכל מקרה, תגובתו של דוד היא כנה ושובה לב.

ניתן לקיים עימות בין התלמידים בצורה של זכות המילה האחרונה לרכב ובענה וכביכול לאפשר להם להגיב לדברי דוד הקשים. ואפשר להעלות כמה נקודות על רקע פסוק ח ולהוסיף לכך גם את האפשרות של קיצור הדרך למלכות ללא מרידות צבאיות ומלחמות נוספות. אך יש להגיע למסקנה, שתהא המטרה ולו החשובה ביותר, היא אינה מקדשת את האמצעים הפסולים. כאן המקום להדגיש, שאנו כאמונים על המחשבה המקראית יודעים כי העולם פועל בצורה דו-מימדית של התרחשויות: התרחשות אנושית והתרחשות תיאולוגית בד בבד, ואין שום התנגשות בין המישורים האלה, הכל מכוון בסיבתיות כפולה.⁽²⁰⁾

4. לסיכום, חשוב שהתלמידים יכירו את כל התהליך ויוכלו לסכם בעצמם את הדרך שבה בא הקץ למלכות בית שאול והגיעה שעתה של מלכות בית דוד. הנפילה של מלכות בית שאול הייתה הדרגתית, והביאה בסופה להועדת המלוכה לדוד לפי גזירה מלמעלה של דוד כיוורש לגיטימי לשאול, ואכן הנושא הבא עוסק בהמלכת דוד על כל ישראל.

נושא ו: "...וימשחו את דוד למלך על ישראל" (ה', א - ג)

נושא זה סוגר את היחידה השנייה ואת המעגל שנפתח בפרק ב', ד: "ויבואו אנשי יהודה וימשחו שם (בחרון) את דוד למלך על בית יהודה..." וכאמור, מסתיים בפרק ה', ג במשיחת דוד: "למלך על ישראל". הנציגים משבטי ישראל מסבירים את רצונם שדוד ימלוך עליהם בנימוקים אלה (פסוקים א-ב):

1. קרבתם לדוד - "הננו עצמך ובשרך אנחנו" - כוונתם לכך שדוד אינו זר להם.
2. כשרונם הצבאי - דוד היה מצביא עוד בימי שאול, נסיונו הצבאי יהיה תועלת לעם כולו והם מבטאים זאת באומרים "אתה הייתה מוצי' (א) והמבי' (א) את ישראל".

3. דוד הוא בחיר האלוקים - ה' הוא שבחר בדוד למלך על כל ישראל ועל כן על העם לקבלו - "ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי, את ישראל ואתה תהיה לנגיד (=למלך) על ישראל".

(20) ראה ניתוחו של פרופ' י' אליצור במאמרו הקלאסי "תפיסת ההיסטוריה במקרא", משפחות בית ישראל, עמ' 331-341.

שבטי ישראל ידעו היטב שדוד מבקש למלוך על כל ישראל,⁽²¹⁾ והם חששו כנראה שהוא יכפה עליהם את מלכותו בכוח הזרוע - במלחמה שלא היה להם סיכוי לנצח בה, במיוחד לא אחרי מות אבנר. על כן, עם מות איש בושתי, שאירע סמוך לרצח אבנר, הם מזדרזים לבוא חברונה ולמשוח את דוד למלך.

לסיכום היחידה

כאמור, יחידה זאת גדולה ועשירה באירועים דרמטיים. התלמידים משתתפים בלימוד בעניין, ובידינו אמצעים רבים להפעלתם. חשוב לתת לתלמידים את דף הסיכום כדי שכל תלמיד יחזור על כל היחידה. אנחנו מציעים, כדרכנו, בחירה בין השאלות, אך נראה לנו שאפשר לתת את השאלה האחרונה לקבוצות תלמידים, וכל קבוצה תכתוב על דמות אחת.

רצוי מאוד לשמור בכיתה "תיק אישים" שהכרנו מספר שמואל ולרכז שם את אפיון הדמויות של "גיבורים".⁽²²⁾

המורה ישים לב שיש ביחידה זו עניינים לא מעטים בהם אנו נזקקים להשערות, וחשוב שהתלמידים יבחינו היטב בין השערה לעובדה, וידעו שמותר לשער ואף רצוי, אך דברי הכתוב - קודש הם!

התלמיד יבחין בין מה שהכתוב אומר ויש להסתמך ולהצביע עליו, לבין מה שהוא השערת פרשני המקרא או השערה של אנשי מחקר, שיש להם על מה להתבסס אך לא כתובים במקור.

(21) כבר שאל חשד בדוד ברצונו להיות מלך על כל העם (ראה שמ"א כ', לא; כ"ב, ז-ח).
(22) לגבי יואב - למרות שנאמר למעלה שעדיין אנחנו רק בראשיתה של הפרשה, התלמידים בוודאי הספיקו להתרשם מאישיותו ודרך פעולתו ויכולים כבר לשרטט קווים לדמותו. ייתכן שאפשר לתת לתלמידים דוגמה, כדי לגרות אותם ולהראות להם כיצד יוצרים אפיון של דמות על פי קטעי מידע שונים שעומדים לרשותנו.

ביבליוגרפיה

אריאל, י' - "החזרת מיכל", עוז מלך - עיונים בספר שמואל, הוצאת מדרשת הגולן, חיספין 1994, עמ' 151-152.

גבריהו, ח"מ - "ברית דוד ואבנר וגורלו של שר הצבא יואב", ספר שמואל ייבין - מחקרים במקרא, ארכיאולוגיה, לשון ותולדות ישראל, הוצאת החברה לחקר המקרא, קרית ספר, ירושלים תש"ל, עמ' 140-156.

גרסיאל, מ' - "מלכות דוד מול מלכות איש בושת", מלכות דוד - מחקרים בהסטוריה ועיונים בהסטוריוגרפיה, הוצאת החברה לחקר המקרא, תל אביב תשל"ה, עמ' 11-25.

ידין, י' - "ייקומו נא הנערים וישחקו לפנינו", הסטוריה צבאית של ארץ ישראל, עורך: יצחק ליוור, הוצאת מערכות, 1965, עמ' 166-169.

קיל, י' - "איש בושת ומלכותו", שיחות במקרא, עורך: צביאלי, הוצאת רשות השידור והחברה לחקר המקרא בישראל, עמ' 154-156.

נספח א

תרשים זרימה (דף הכנה לקבוצות ג ו-ד)

לפניכם "תרשים זרימה" של השתלשלות האירועים בפרק ג'. השלימו את הפרטים החסרים בתוך המשבצות (במילים שלכם), וכן ציינו את הפסוקים בתוך המסגרות הריקות. מומלץ לקרוא את הפרק כולו ולמלא את תרשים הזרימה לפני תחילת העבודה בקבוצות.

נספח ב

במדבר רבה פרשה כ"ג סימן יג, הוצ' מירקין, עמ' 318

- "מפני מה נהרג אבנר?
א. מפני שעשה את דמם של הנערים שחוק שנאמר (שמ"ב ב', יד): 'וַיֹּאמֶר אֲבִנֵּר אֶל יוֹאָב יָקוּמוּ נָא הַנְּעָרִים וַיִּשְׁחָקוּ לִפְנֵינוּ' וגו'.
ב. ר' יהושע בן לוי אמר: על שהקדים שמו – לשמו של דוד שנאמר: 'וַיִּשְׁלַח אֲבִנֵּר אֶל דָּוִד תַּחְתָּיו לֵאמֹר לְמִי הָאָרֶץ'.
ג. וחכמים אומרים על שלא הניח לשאול להתפייס מדוד.
ד. והיה סיפק בידו למחות בנוב עיר הכהנים ולא מיחה."

נספח ג

מתוך אנציקלופדיה לגיאוגרפיה מקראית, עמ' 801–802

מחנים

ובה כלכלו ברזלי הגלעדי וחבריו את המלך הגולה ואנשיו עד שובו ירושלימה (שם יז, כד, כז–כט; יט, לג). בימי שלמה היתה מחנים מרכז האיוור השבירי עי ומקום מושבו של הנציב אהינדב בן עדא (מל"א ד, יד).

בדבר זיהוי מחנים קיימות השערות שונות, אך מזמנו של אישתורי הפרחי במאה ה"ד מקובל לאתר את מחנים בח' אל מחנה (ג. צ. 197.1–221.3), 4 ק"מ מצפון לעג'לון, ליד מוצא נחל בפרינג'י, שיש המזהים אותו עם הבתרון שבדברי ימי אבנר. וע"ע. זיהוי זה של מחנים מצפון ליבוק עולה בקנה אחד עם ספור התורה, אשר לפיו חנה יעקב במחנים לפני עברו את היבוק (ברא' לב, כג).

לפי התורה קרא יעקב בשם זה למקום בהרי הגלעד שם פגעו בו מלאכי אלהים בשובו מבית לבן, וממנו שלח מלאכי שלום לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר (ברא' לב, ב–ד). מחנים היתה בנחלת מטה גד על גבולו עם מנשה (יהושע יג, כו לא), ובימי יהושע ניתנה ללויים מבני מררי (שם כא, לו; דה"א ו, סה). אחרי מות שאול ובניו בהר הגלבע, כאשר התפשטו הפלשתים לכל רוחב הארץ עד בית שאן, היתה מחנים לעיר מלוכה. בה המליך אבנר בן נר את איש בושת²¹⁹ א), יורשו של שאול, למלך על ישראל, בניגוד לדוד שנמשח על ידי בני שבטו למלך על בית יהודה (שמו"ב ב, ד, ח). ברבות הימים מצא גם דוד מפלט בעיר זו בברחו מפני אבשלום בנו,

כיבוש ירושלים וביסוסה בפתח תקופה חדשה

פרק ה', ז - כה

מבוא

ביחידה זו אנו צועדים עם דוד צעד גדול קדימה להקמת הממלכה המאוחדת ולביסוסה מהבחינה הבטחונית, הרוחנית והמדינית.

שני מוקדי הוראה עיקריים ביחידה שלנו והם נובעים אחד מן השני.⁽¹⁾

- א. כיבוש ירושלים - הרקע ודרך הכיבוש והכרזתה כעיר הבירה.**
- ב. תגובת הפלשתים ותוצאות מפגשם עם דוד בשדה הקרב.**

להלן קווים לניתוח היחידה.

א. כיבוש ירושלים - הרקע ודרך הכיבוש

דוד חייב לקבוע לו עיר בירה באופן מיידי. היא לא יכלה להיות כפי שהייתה עד כה - חברון, כי שבטי ישראל ציפו לראות בדוד את המלך על כל ישראל, ולכן היה חייב להעתיק כעת את עיר הבירה צפונה יותר, לכיוון שבטי המרכז.

(1) אנחנו בדעה שסדר הכתובים הוא הסדר הכרונולוגי, כפי שהדברים התרחשו בפועל. לאמר: לאחר שהומלך על כל ישראל כבש דוד את ירושלים, והמלחמה נגד הפלשתים נובעת מהשתלטותו על ירושלים ומתוך שיצר רצף טריטוריאלי בין נחלות השבטים. פסוק יז אמנם מציין רק את עובדת המלכת דוד ולא את כיבוש ירושלים, אך כנראה שכאשר הכתוב מציין את עובדת ההמלכה, הוא למעשה אומר שהכל התחיל מהמלכת דוד על כל ישראל, וזה מה שקובע.

פעולה זו הייתה חשובה משתי בחינות. מחד, לרכוש סופית את ארון העם כולו - כמלך על ישראל. מאידך, אם ייבחר דוד להקים את ביתו באחת מערי ישראל החשובות (שכם, בית-אל, גבעון וכו'), הרי שבט יהודה יראה עצמו נבגד ולא יהיה יותר במרכז האירועים של הממלכה המאוחדת. מכאן, הבחירה נופלת על **ירושלים**. אין ספק שלא היו אלה השיקולים היחידים של דוד להחליטה זו. היו גם שיקולים דתיים שבמסורת העם, וכן שיקולים מדיניים, גיאוגרפיים וצבאיים.

ירושלים הייתה מובלעת יבוסית מאות בשנים ולא נכבשה ע"י שבטי ישראל.⁽²⁾ בימי "פלגש בגבעה" אנו מוצאים שעיר היבוסית היא עובדה קיימת ואין עוררין על כך, ואף לא עלה בידי אף שבט לקיים בה מצוות הורשה, כנראה משום שהסיכויים לכך היו קלושים.

דוד, שזה עתה מתמנה למלך על כל שבטי ישראל, חייב לדאוג לרצף טריטוריאלי בין אזורי נחלות השבטים ולא יכול להרשות לעצמו מובלעת נכרית חזקה בלב ליבן של הטריטוריות הישראליות. נוסף לכך, ירושלים מתאימה להיות עיר בירה מאחר והיא כבר מבוצרת, נמצאת על הר, יש לה אספקת מים (מעין הגיחון), יש לה עורף כלכלי ודרכים המקשרות אותה אל כל הכיוונים.

דוד מבקש לפגוש את מלך היבוסית וכנראה לנהל אתו משא ומתן בעניין ירושלים. הכתוב פותח: **"וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ וְאַנְשָׁיו אֶל יְרוּשָׁלַיִם אֶל הַיְבוּסִי וַיֵּשֶׁב הָאָרֶץ"**. זהו לא סגנון של הכרזת מלחמה, אלא יותר של משא ומתן מתוך עליונות (לפחות לפי מעמדו החדש של דוד כמלך על כל הארץ).

מלך היבוסים דוחה את דוד בזלזול: **"לֹא אָמַר לֹא תָבוֹא הֵנָּה!"** הביטוי **"לֹא תָבוֹא הֵנָּה"** **כִּי אִם הַסִּירָךְ הַעוֹרִים וְהַפִּסְחִים** - דורש דיון. ראה סיכום הפירושים ב"דעת מקרא" על אתר (עמ' שני"ג).

נראה לנו, שהפירוש המובא לראשונה אצל יוסף בן מתתיהו יתקבל יפה אצל התלמידים, ולו בגלל האירוניה בדברי היבוסית. דברי היבוסית יוצרים תמונה גרוטסקית חזקה ותלמידיו יבינו אותה היטב (אפשר לבקש המחשה בציור מתלמידים בעלי כשרון).⁽³⁾

(2) אמנם בשופטים א', ח נאמר: "וילחמו בני יהודה בירושלים וילכדו אותה" וגו', אך הם לא התיישבו בה וכנראה היבוסים חזרו והמשיכו להיות מובלעת. הכתוב מציין שגם שבט בנימין ניסה לכבוש את ירושלים אך לא עלה בידם: "ואת היבוסית יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין וישב היבוסית את בני בנימין בירושלים עד היום הזה" (שם, כא). הכיבוש ביהושע היה כיבוש בלבד אך לאחריו **חזרו לגלגל**, שכן מאוחר יותר חזרו הגויים להתיישב. מאחר וכך, גם בסי' שופטים מעיד הכתוב על מלחמה נוספת וגם שם לא התיישבו (כבשו בלבד!) ושוב חזרו היבוסים. **רק עכשיו** דוד כובש **ומתיישב**.

(3) מעניין הוא פירושו של ש' ורגון (ראה ביבליוגרפיה), המשלב את הפירוש של יוסף בן מתתיהו עם רעיון של לוחמה פסיכולוגית. להלן קטע מדבריו:

"המצור על יבוס ארך בודאי זמן ממושך, שכן קשה היה לכבוש את העיר המבוצרת היטב בתנאים שעמדו לרשות דוד. יש להניח, שמשך המצור גרר בעקבותיו התמרמרות רבה בקרב הלוחמים. זאת ניצלו היבוסים כדי להטיל ייאוש מוחלט בין הלוחמים, העמידו עיוורים ופיסחים על החומה כסמל לעצמת מבצרם. לאמור: העיר כה מבוצרת, עד שגם בעלי מוס יכולים להגן עליה ולמנוע מלוחמי ישראל לחדר לתוכה. לכן המצור עלול להתארך זמן רב יותר. בכך ניסו לשכנע את אנשי הצבא שמלכם סיבך אותם במבצע קשה שאין לו סיכוי להצליח. הם ביקשו, אפוא, בעזרת הסמל שמייצגים העיוורים והפיסחים, להכניס טריז בין העם לבין דוד".

הכתוב קיצר מאוד בדרך הכיבוש. השלב הראשון - לכידת מצודת ציון - עבר ללא קושי כלשהו. נראה שהמצודה לא הייתה בין החומות המבוצרות של ירושלים היבוסית. המצודה הייתה שייכת ליבוסים והם שלטו בה, אך היא הייתה קלה לכיבוש ודוד הצליח בכך. המשימה הקשה יותר היא **לעלות** מן המצודה אל מתחם היבוס.

הכתוב רומז לנו שהייתה תכנית סודית כלשהי והיא הצליחה. בדברי הימים א' כל עניין העיוורים והפיסחים לא נזכר, נזכרה רק התכנית הסודית ונקבע פרס או גמול למבצע את התכנית בהצלחה.

הכתוב אינו מספר לנו כמה זמן ארכה מלחמה זו, אך יש להניח שמצור על העיר המבוצרת לא בא בחשבון (או שכבר נוסה ולא הביא את התוצאות הצפויות). כמו כן, עלייה דרך סולמות או הצבת סוללות היא דרך קשה ודורשת קרבנות רבים, וכלי מלחמה אחרים (כגון איל ברזל) ואלו לא היו לדוד. מכאן שחייבים היו למצוא דרך חדירה כלשהי לעיר בלי לסבול אבידות כבדות. הפתרון שהציע דוד מסוכם בכתוב במשפט: **"וַיֹּאמֶר דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא כָּל מַכַּה יְבוּסִי וַיִּגַע בְּצִנּוֹר"** וגו'. זהו משפט סתום. רש"י על אתר אומר שזהו מקרא קצר. בדבה"א י"א, ו כתוב: **"כָּל מַכַּה יְבוּסִי בְּרֵאשׁוֹנָה יְהִי לְרֹאשׁ וְלְעֶשֶׂר"**. המשפט גם משאיר אותנו בשאלה: מהו אותו צינור? ומהי דרך החדירה אל העיר? גם כאן רבו הפירושים (ראה "דעת מקרא" על אתר, עמ' שנ"ד-שנ"ה).

נראה לנו, שהצינור היה אמת מים שדרכה הגיעו המים מן הגיחון אל תוך העיר, וכוננת דוד הייתה לחדור דרך צינור אמת המים, להפתיע את השומרים מבפנים ולפתוח את שער העיר לחיילים. אין ספק שנדרשת תעוזה רבה לביצוע מעשה זה. לפי הכתוב בדברי הימים, יואב התנדב למבצע והוא הצליח.⁽⁴⁾

ראוי לציין, שלמרות הכיבוש המוצלח מספר לנו בעל ספר דברי הימים: **"וַיֹּאבֶד יְהִי אֶת שַׁעַר הָעִיר"**. וכן ברור לנו מתוך פרק כ"ד בספרנו, שאכן נשארו היבוסים בחלק מהמתחם. המלך דוד מנהל משא ומתן עם ארונה, המלך לשעבר (שמשתמש עדיין בתוארו הישן). הוא נמצא בתוך המתחם ומחזיק בבעלות על הנכס שדוד מעוניין לקנות. אין לנו מידע מדוע הכיבוש לא היה מושלם וסופי (ראה מה שכתבנו בנידון בפרק כ"ד).

דוד מתחיל מיד בתכנית בנייה רבתי, לצורך ריכוז הפקידות הממלכתית הכל-ישראלית וכן ביצור ירושלים כעיר בירה. הוא קובע את שם העיר על שמו ובכך

(4) לכאורה, יואב היה שר צבא כבר לפני כן, מיד עם ראשית המלכת דוד בחברון; אלא יש לומר שכנראה כשנתמלך דוד על כל ישראל, הוא חיפש שר צבא חדש שיהיה מקובל על כל ישראל ובדעתו היה למנות את אבנר כפי ההסכם הסודי ביניהם, שנערך בלי נוכחות יואב. יואב שיער נכונה, שתמורת מסירת המלכות לדוד ללא קרב, יקבל אבנר את ראשות הצבא (ראה ג', יב-יג), ובכך יוכיח דוד את ההמשכיות במלכות בית שאול. יואב שם קץ לתכנית זו. דוד כועס מאוד על יואב ונותן לכך ביטוי פומבי. יחד עם זאת, יש להניח שהוא מבטל את מינויו של יואב כשר הצבא, גם כדי שלא יהיה בבחינת: חוטא ונשכר, וגם כדי להראות לנציגי ישראל שהמינוי לשר צבא על כלל ישראל - פתוח.

יואב חיפש הזדמנות לחזור ולכבוש לעצמו את התפקיד הכלל-לאומי וההזדמנות באה בעת גיבוש התכנית לכיבוש ירושלים (ראה רד"ק על אתר המביא מדרש מעניין ביותר). יואב בעל הניסיון מצליח במשימה הקשה, זוכה כעת במינוי חדש כשר צבא ישראל והעם מוכן לקבלו למרות אירועי העבר (דוד כמובן לא ישכח זאת לעולם, ובבוא היום יבוא חשבון עם יואב. ראה בצוואתו לשלמה במל"א ב').

קונה לעצמו חזקה רשמית על העיר מבחינה לאומית ובין-לאומית. הכתוב מציין מהלך זה של דוד באמרו: "יִלְךָ דָּוִד הַלֹּךְ וְגִדּוֹלָהּ וְהִיא אֱלֹהֵי צִבְאוֹת עִמּוֹ".¹ למוקד זה שייכת גם הפיסקה הבאה, שהיא פועל יוצא מההישגים של דוד. אין ספק, שלמעשה דוד בכיבוש ירושלים יש גם תהודה בין-לאומית. הראשון שהשכיל לפרש אל נכון את השינויים שחלו ועומדים לחול באזור, הוא חירם מלך צור. האינטרסים של חיים בברית ידידות יכולים להיות הן מתוך רצון לשותפות מדינית-כלכלית והן מתוך פחד מן האויב המשותף - הפלשתים. אבל ייתכן גם שמתוך ראיית הנולד הוא צופה את מהלכי דוד העתידיים אשר יהיו מכוונים לכיוון מזרח וצפון, ומתוך פחד מדוד הוא רוצה להיות בצידו, לא כנכנע אלא כבעל ברית.

הכתוב מצרף כאן גם רשימה משפחתית של דוד שאיננה חלק מהאירועים השייכים דווקא לכאן, אך כיוון ש"עבר דירה", מסכם הכתוב גם את הילודים לו בירושלים, כפי שסיכם בשעתו את תולדות משפחתו בחברון (ג', ב-ה) ואין להתעכב על כך כעת. ייתכן שהכתוב מזכיר את הפלגשים כרמז מקדים לסיפור מרד אבשלום (שבא על פלגשי אביו) ועושה זאת דווקא כאן מאחר ודוד כבש את יבוס וציון, והכתוב מביא זאת כעין פסק זמן בין כיבושי דוד.

ב. תגובת הפלשתים ותוצאות מפגשם עם דוד בשדה הקרב

כל זמן שדוד היה בחברון, ראו בו הפלשתים בן ברית ולא התערבו כלל במעשיו. עם איחוד הממלכה וההשתלטות על ירושלים, מבינים הפלשתים שדוד הפך מגורם נייטרלי לגורם מאיים ומסוכן עבורם. הם מבקשים, אפוא, להכות את דוד, להביאו למימדי הקודמים ולהחזיר את המצב לקדמותו. נוח מאוד היה המצב של שתי ממלכות העוינות זו את זו, ששרר במשך שבע וחצי שנים במלוך דוד בחברון. מכיוון שמצב זה השתנה, חייבים היו הפלשתים להגיב מיד כאשר שתי מטרות מוגדרות לפנייהם:

א. לתפוס את דוד ולהשמידו.

ב. לפלג מחדש את הממלכה.

שתי המטרות הללו יושגו, אם יעלו הפלשתים על ירושלים, גם יתפסו את דוד וגם יתקעו טריז בין יהודה לשבטי ישראל. דוד ודאי לא היה מופתע. הוא ודאי ציפה לצעד כזה מצד הפלשתים ואין ספק שצבאו רכש ניסיון רב, הן בהיותו בחברון והן במלחמות בין שתי הממלכות; אך עדיין רחוק היה מהכוח המספרי של הפלשתים ובוודאי מכלי הנשק שהיו בידם. מכאן, שדוד יאלץ להלחם בפלשתים בתחבולות ובתחכום רב ולנצל את כל ידיעתו בתורת המלחמה, טופוגרפית, פסיכולוגית וכד'.

ברם, דוד לא ייצא למלחמה בלי לקבל הסכמה אלוקית. הוא אינו שוכח לפנות לאורים ותומים, לשאול שאלות ברורות ולקבל אישור אלוקי וברכת הדרך להצלחה. זוהי אחת הדוגמאות מני רבות בהן מתגלה דוד כאיש אמונה מחד, וכמצביא מאידך.

הקרב הראשון, בבעל פרצים - אין עליו פירוט רב בכתוב, אך מהמעט שמשופר, אנו למדים שהייתה הפתעה כלשהי לפלשתים, כנראה מעצם עלייתו של דוד ממצודת ציון לבעל פרצים שהוא מקום גבוה יותר. בקרב זה יש מנוסה גדולה של הפלשתים, אך הכיוון לא כתוב. אנו מניחים שהם חזרו באותה דרך ממנה הם באו לכיוון השפלה (עיין רד"ק על אתר המרחיב אודות הקרב ותכסיסיו). הפלשתים מתאוששים די מהר ושוב עולים מן השפלה דרך עמק רפאים. הם הבינו שעליהם להתכונן יותר ברצינות למפגש נוסף עם דוד וודאי הוציאו מסקנות מן הכשלון הראשון. דוד, שגם הפעם אינו מופתע, פונה שוב אל ה', אך הפעם הוא מקבל תשובה שבמפגש זה אין להלחם שוב פנים אל פנים אלא לבוא "א"א **אחריהם**". נראה לנו, שיש להיעזר בפירוש של רלב"ג ולסכם לפי פירושו את מהלך הקרב הזה. רוב החוקרים, כולל המודרניים, מקבלים למעשה פרשנות זו.

רלב"ג מתאר את כל המהלך בצורה מתומצתת ועל המורה יהיה להרחיב, להסביר ולהראות במפה את מהלך הקרב ותוצאותיו. להלן דברי רלב"ג וייתכן שיש לצלמם ולהביאם לתלמידים כלשונם:

"ובאהו המענה שלא יעלה עליהם אם לא בתחבולות באופן שלא ירגישו בבואו; ולזה אמר **שיסב עד אחריהם** דרך שיבוא להם ממול בחיים, והם אילנות רבי הענפים והעלים - ויהיה זה סיבה שלא ירגישו בהם הפלשתים בבואם וגם שם ימתין שיבוא רוח, יניע ראשי הבכאים בדרך שישמע בהם כל צעדי המתנועעים וזה יהיה הסיבה שיחשבו פלשתים, בשמעם כל צעדי דוד שהוא קול תנועת ראשי הבכאים, ולא יהיו נשמרים ממנו כלל; ולזה ציווה ה' יתברך שיתנועע אז במהירות ויפל עליהם, כי בזה האופן מן התחבולה ינצחם".⁽⁵⁾

התחבולה מצליחה באופן יוצא מן הכלל. המכה הפעם חזקה, דוד כנראה מצליח לחסום את הדרך חזרה והפלשתים נאלצים לפנות צפונה ולמעשה לנטוש את כל מאחזיהם בהר וחוזרים לשפלה. כך נדחקו הפלשתים בחזרה למושבותיהם הקדומות במישור החוף עד שנטמעו ונעלמו מעל בימת ההיסטוריה.⁽⁶⁾

(5) רלב"ג בהמשך דבריו טוען, שלולא תחבולה זו בדרך הטבע היו הפעם הפלשתים מנצחים ולכן חייב היה דוד להשתמש בתחבולה. לא שהקב"ה איננו יכול לעשות מופתים במלחמה אך: "הנה לא יעשה הי"ת המופתים כי אם במקומות ההכרחיים כמו שהזכרנו פעמים רבות". פירוש רלב"ג מעניין במיוחד מאחר ומראה גישה אנושית לעזרת שמים, גם העצות משמים לעתים מצויות בתחום הטבע ללא כל התערבות נסית!

(6) מ' הראל, עמ' 87.

הערות זיקטיות

נראה לנו שיש להקדיש ליחידה זו זמן מספיק כדי לדון בנושא ירושלים, שהרי היא אינה יורדת מסדר יומנו. אנו מניחים שכל תלמיד בארץ מכיתה ה' או ו' כבר ביקר בירושלים ומכיר בחשיבותה המיוחדת. השיעורים ביחידה זו צריכים להקדיש על הקשר שלנו היום אל ירושלים. חשוב שנדגיש, שירושלים היא אמנם האחרונה לכיבוש, אך היא הראשונה בחשיבותה הלאומית והדתית בהיסטוריה של עם ישראל.

מאז כיבושה על ידי דוד וקביעתה לבירת ממלכת ישראל, התעלתה ירושלים לסמל של קדושה, טהרה ויופי לכל אומות העולם בכלל ולעם היהודי בפרט. עמים ולאומים רבים ניסו להפוך את העיר הקדושה לנחלתם על ידי קרבות עקובים מדם, שלוו בהרס וחורבן. היא הייתה לאבותינו ולאבות אבותינו, שישבו בה והוגלו ממנה לארצות זרות למשאת נפשם בכל הדורות. בכל תפילותיהם הזכירוה ופנו אליה, וכל מאווייהם התמקדו בתקווה לחזור ולחונן את אדמתה ולהתיישב בה סמוך להר הבית ול"קודש הקודשים" שבתוכה.

כ-3000 שנה עברו מאז הוכתרה ירושלים כבירת ממלכת ישראל השייכת לעם היהודי וכמרכז הרוחני-דתי שלו. עד היום ירושלים נחשבת כ"מוקד העולם" בעיניהם של הלאומים השונים, והיא עדיין עומדת על סדר היום בהקשרים אלו ואחרים. אך מבחינתנו, היא הייתה ותישאר בירת הנצח של העם היהודי. יסודותיה עתיקי היומין של ירושלים הולכים ונחשפים אט אט במרוצת הדורות, והיום אנו כמעט יכולים לשחזר מהלכים שנעשו במקומות שונים בירושלים וסביבותיה לפני מאות בשנים. בדורנו, מתגלים עוד נדבכים של העיר שאמנם הייתה למודת סבל ו"ראתה" הרבה מאורעות זוועה, אך תמיד עמדה על תילה ו"חיכתה" לימים טובים יותר, עם שוב בניה להתגורר בה.

חשוב להקנות לתלמידים את המימד החוויתי של המפגש עם ירושלים. מאז הכיבוש ע"י דוד היא מסמלת עבור עם ישראל את האחדות של כל שבטי ישראל ואת הקשר הדתי-אמוני לאמונת ישראל, והיא המרכז הרוחני והמדיני של עם ישראל וארץ ישראל. יש לשתף את התלמידים בחוויות שיש להם ממקומות שביקרו בהם בירושלים ורצוי שיביאו מביטם תמונות הקשורות לכך. רצוי לקיים דיון על החלטת דוד לבחור בירושלים כעיר הבירה ועל הנימוקים המדיניים, הבטחוניים, הגיאוגרפיים והדתיים. בלימוד מפורט של הכיבוש רצוי ללכת בדרך סלולה אחת ולא "להסתבך" עם דעות שונות.⁽⁷⁾ יחד עם זאת, יש להצמד לריאליה וחשוב שהתלמידים יכירו ש"עיר דוד" איננה "העיר העתיקה" של היום. ירושלים שכבות רבות לה. חשוב ביותר לטייל בה עם הדרכה טובה, טוב מראה עיניים מעשרה שיעורים תיאורטיים.

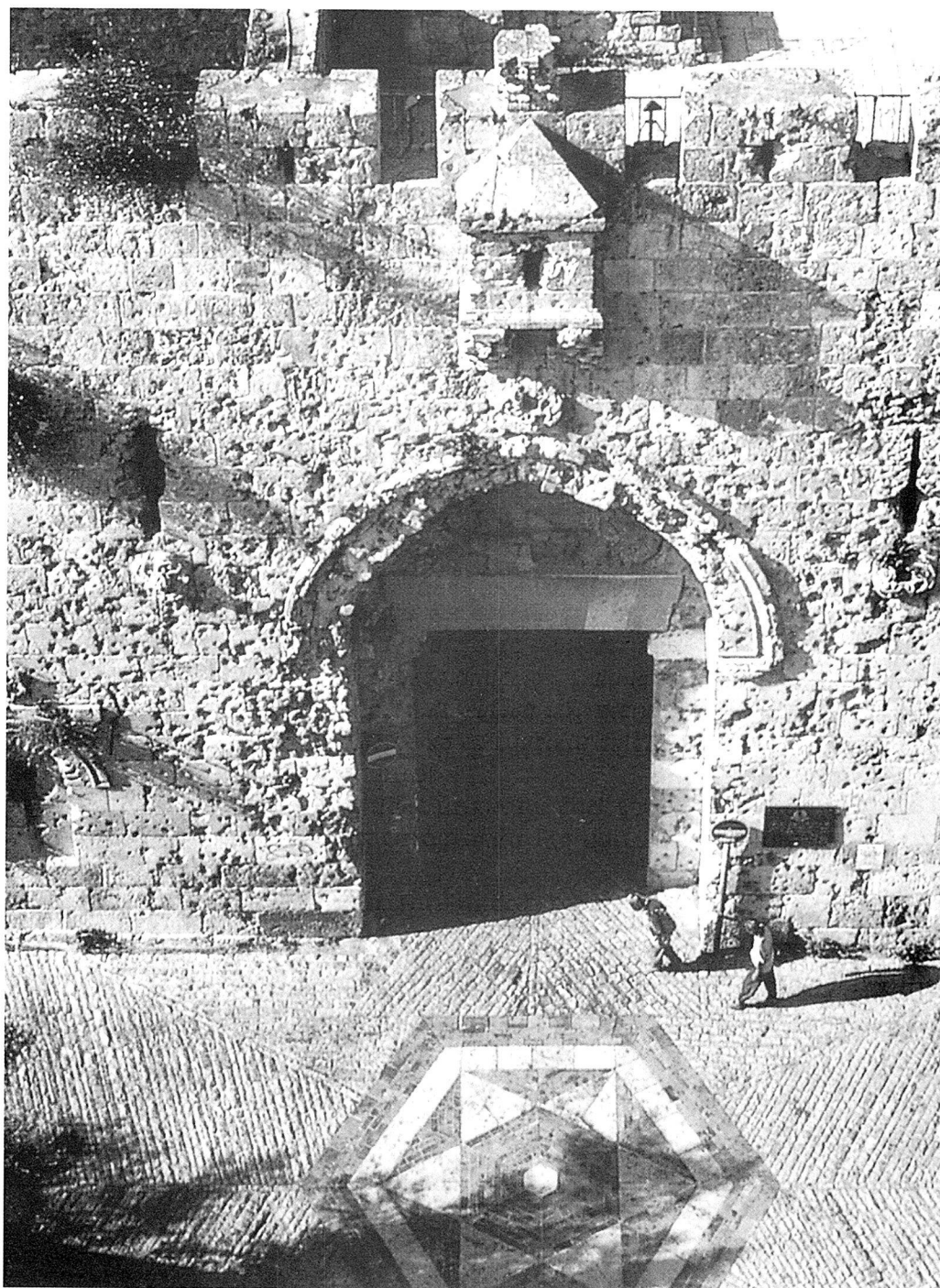
(7) במחזור השני של הלימוד יהיה מקום ללימוד דעות שונות לגבי זמן הכיבוש, תהליך הכיבוש, עניין העיוורים והפיסחים וכו'.

לגבי המלחמות עם הפלשתים, חשוב להדגיש שהפלשתים יוזמים את המלחמות כי הם מבינים היטב את השינוי שחל במעמדו של דוד כמלך על כל ישראל. לכן הם ממהרים לתקוף את דוד ולנתקו מבירתו ואולי אף לבתר את הארץ ולהחזיר את מצב השבטיות לארץ. חשוב מאוד להיעזר במפות ולהמחיש לתלמידים את נתיבי הקרבות של הימים ההם, שבמידה רבה היו גם נתיבי הקרבות במלחמת השחרור.⁽⁸⁾

ביבליוגרפיה

- אנציקלופדיה מקראית, כרך ג', מוסד ביאליק, ירושלים תשי"ח, עמ' 796-798.
- אריאל, י' - "עדינו העצני", **עוז מלך - עיונים בספר שמואל**, הוצאת מדרשת הגולן, חיספין 1994, עמ' 153-158.
- גרסיאל, מ' - "הקרבות הראשונים נגד הפלשתים", **מלכות דוד - מחקרים בהסטוריה ועיונים בהסטוריוגרפיה**, הוצאת החברה לחקר המקרא, תל אביב תשל"ה, עמ' 41.
- ורגון, ש' - "מוטיב העיוורים והפיסחים בספר שמואל", **הגות במקרא**, כרך חמישי, הוצאת עם עובד והחברה לחקר המקרא בישראל, תל אביב תשמ"ח, עמ' 149-166.
- ייבין, ש' - "מלחמות דוד בפלשתים", **שיחות במקרא**, עורך: בנימין צביאלי, הוצאת קרית ספר, ירושלים 1971, עמ' 157-158.
- ייבין, ש' - "מלחמות דוד", **הסטוריה צבאית של ארץ ישראל בתקופת המקרא**, עורך: ליוור י', הוצאת מערכות, עמ' 144-165.
- סגל, מ"צ - **ספרי שמואל**, הוצאת קרית ספר, ירושלים, עמ' רמח-רנט.
- פליקס, י' - "קול צעדה בראשי הבכאים", **שיחות במקרא**, עורך: בנימין צביאלי, הוצאת קרית ספר, ירושלים 1971, עמ' 159-160.
- קיל, י' - "דוד וחירם", **שיחות במקרא**, עורך: בנימין צביאלי, הוצאת קרית ספר, ירושלים 1971, עמ' 161-163.
- ראובני, א' - "כיבוש ירושלים", **דוד המלך ומקומו בתולדות ישראל - מחקר הסטורי**, הוצאת מסדה, רמת גן 1965.
- שור, נ' - **תולדות ירושלים**, הוצאת דביר, תל אביב 1987, עמ' 36-38.

(8) מומלץ ביותר טיול בעקבות הקרבות, ורצוי מאוד שהמדריכים יהיו מבתי ספר שדה שבאזור, המכירים את מלחמות ישראל לדורותיה. טיול עם מפות ביד - לא במהרה יישכח.

"אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב" (תהלים פ"ז, ב)

"ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלקים יושב בתוך היריעה?"

פרקים ו' - ז'

מבוא

לאחר שדוד ביסס את ממלכתו בירושלים וקבע אותה כבירתו המדינית, ולאחר שהדף את התקפות הפלשתים, הגיעה העת לביסוסה הרוחני והדתי של ירושלים. דוד מחליט שהמעשה החשוב ביותר כעת הוא להעלות את ארון ה' מקרית יערים לירושלים. המטרה הרחוקה היא, כמובן, לבנות את בית הבחירה. בשלב זה, הוא איננו יודע עדיין שהדבר לא יינתן לו והוא מתכנן ומתכוון לקראת המבצע הגדול.

היחידה שלנו מתארת את המעשים והניסיונות בדרך להגשמת המטרות הנ"ל ואת הכשלונות שאירעו בדרך. ירושלים ללא הארון וללא המקדש איננה יכולה להוות כוח משיכה לכל שבטי ישראל. דוד גם לא יכול להופיע כלפי העם כמנהיג המדיני והרוחני ללא המרכז הרוחני, ומכאן פנייתו אל הנביא כדי לנסות ולפתור את הסיטואציה הבלתי נסבלת שהוא נמצא בתוכה: **"ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלקים יושב בתוך היריעה?"** בשאלה זו אנו רואים את נושא כל היחידה.

עיקר הקשיים ההוראתיים בפרק ו' הם הניסיון וכשלוננו, ומתמקדים במישורים המוסרי והרגשי כאחד. פרק ז' מתרכז בעניין אחד - במעמדו האישי של דוד ובהבטחות הגדולות לו ולזרעו עד עולם. רובו של הפרק הוא תפילה ותודה מצד דוד על ההבטחות שקיבל. אנו ממליצים, שפרק ו' יילמד בדרך של שאילת שאלות ובעזרת קטעי מקורות שמהם ישאבו התלמידים תשובות לשאלות או ייעזרו בהם גם בשלב ניסוח השאלות. בכיתה חלשה או לקבוצות חלשות אפשר להקל את

העבודה ולתת להם מאגר של שאלות, הם ירשמו ליד כל מקור את השאלה שעליה יש תשובה בקטע, ובדרך זו עיקר המשימה תהיה התאמת השאלה לקטע המקור השייך אליה.

חשוב שהמורה יקרא את הפרקים המקבילים בדבה"א פרקים י"ג-ט"ז וישלב אותם בשיעורים, למרות שיש אי אלו הבדלים בין שני המקורות. את פרק ז' נלמד באמצעות דף עבודה, ובשיעור נתעכב על המוקדים שיובאו להלן:

שלושה מוקדי הוראה בפרק ו':

1. הניסיון הראשון של העלאת הארון וכשלונו.
2. הניסיון השני המוצלח והחגיגות בעקבותיו.
3. פרשת מיכל.

להלן נקודות התייחסות לכל אחת מן הסוגיות הללו.

1. כדי להבין את גודל הכשלון, מקדים הכתוב לספר על רצונו של דוד להפוך את האירוע למאורע כלל-לאומי גדול. לשם כך הוא מכנס שלושים אלף בחור מכל ישראל (בחור כנראה מלשון נבחר), וזאת בנוסף לכל נציגי השבטים שבוודאי התכנסו כבר בירושלים.⁽¹⁾ לפי הכתוב, מתעורר דוד לרעיון מכוח עצמו ומתוך צורך פנימי ומשתף בו את קהל ישראל, אך לא מצאנו שהוא שואל בה' כפי שנהג במקרים אחרים. אמנם, בדבה"א י"ג, ב, הוא אומר: **"אם עליכם טוב ומן ה' אלוֹקינו נִפְרָצָה"** וגו', ייתכן שהייתה לו הסכמה אלוקית, אך לפי ההמשך ברור שהייתה כאן טעות ואולי אי הבנה טראגית. אולי גרעיני הכשלון מונחים בעובדה כפי שהיא מסופרת, ללא שאלה מפורשת בה'.

השאלה המרכזית בקטע שלנו היא: הסבר החטא והעונש בפרשת עוזה. אברבנאל כדרכו מייטיב לנסח את השאלות ולהלן ניסוח שאלתו: "...והנה עוזה הייתה כוונתו רצויה ומחשבתו לשם שמים שלא יפול ארון האלוקים מעל לעגלה ולמה המיתו האלוקים בחרון אפו על לא חמס בכפיו ואין מרמה בפיו? ובדה"י נזכר שאמר דוד (דבה"א ט"ו, יג): 'כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלוֹקינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט' ויורה שלא מת עוזה בחטאתו כי אם בחטאת ישראל כולם והוא זר מאד" (אברבנאל, עמ' שכ"ג).

מלבי"ם מדויק ומונה שיש חטאים שעליהם רומזים הפסוקים. הדברים מעניינים וייתכן שיספקו חלק מהתלמידים⁽²⁾, אך השאלה המהותית עדיין נשארת פתוחה והיא כפי שניסחה אברבנאל.⁽³⁾ הגמרא בסוטה דף ל"ה, ע"א, דנה בסוגיה

(1) ייתכן ששלושים אלף הנבחרים הם בעצם אנשי צבא שתפקידם היה לאבטח את המסע ולמנוע הפתעות מצד הפלשתים בעת הטכס.

(2) ראה שאלות מלבי"ם בנספח.

(3) חשוב מאוד שהמורה ינקוט עמדה לגבי פירוש הביטוי: "כי שמטו הבקר" - מה בדיוק אירע? (ראה דעתם של רש"י ורד"ק). כן, יש להחליט מראש איך להסביר את הביטוי הקשה: "ויכהו שם אלוֹקים על השל".

ויש תשובות רבות. אנו ממליצים לקרוא גם במדרש במדבר רבה את פרשה ד' סימן כ' וגם שם ימצא המורה פרשנות עשירה ויוכל להיעזר בה. בדף העבודה השתדלנו להביא דברים סדורים הנראים לנו שיתאימו ויתקבלו על דעת רוב התלמידים.⁽⁴⁾

להלן, קטע מדברי הרב יעקובסון מתוך "חזון במקרא" כרך א, עמ' 253:
"הלך המשותף ששני הסיפורים באו להורות לדורם ולדורות זה הוא: דרך עבודת ה' אינה תלויה ב"כוונה רצויה" (כפי הגדרת ר' יהודה הלוי) שהיא בוודאי הייתה גם במעשה של נדב ואביהו וגם בהתנהגות של עוזה, אלא בציות לדבר ה' ורק עשיית המצוה בדרך ובאופן שציווה ה' - זהו: "מעשה נרצה" בעיני ה' יתברך". להסבר יסודי זה יש השלכות לא רק לגבי אירוע זה, אלא הוא מציג תפיסה יסודית במקרא כולו.

2. דוד למד והפיק לקחים, השאיר את הארון בבית עובד אדום שהיה לוי וכאשר שמע ש"ברך ה' את בית עובד אדום" הבין שזו שעת רצון וכנראה שלא הארון בשל עצמו ממית, אלא החטא הוא שממית.⁽⁵⁾ הוא מחליט לתקן את כל הטעויות האפשריות ולא לוותר על העלאת הארון לירושלים. הפעם מעלים הלויים את הארון בכתף, כפי שכתוב בתורה, והשמחה גדולה מאוד. השמחה מקיפה את כל ישראל כשדוד הוא המנצח על הכל; והוא מצליח להגשים את הפיכת ירושלים למרכז הרוחני-דתי של כל עם ישראל.

3. כבר בפסוק טז אנו עדים להתייחסותה המלגלגת של מיכל כלפי התנהגות דוד בעת העלאת הארון, אך שם היא "רק" בזה לו בליבה ועתה היא "פותחת את ליבה" לפני דוד ומתעמתת איתו פנים מול פנים. מיכל רצתה כנראה להוכיח את דוד, שמעשיו היו בגדר שחוק וקלות ראש. היא כמובן נוהגת כיאה לבת מלך ובתוקף מעמדה היא בזה לדוד כאילו היה "אחד הריקים" שאינו יודע כלל מהם גיוני מלכות. לדעתה, התנהגותו העממית של דוד אינה מתאימה למעמדו. דוד מגיב לדבריה של מיכל באומרו שיש לראות במעשיו ביטוי של שמחה נפשית ולא של שחוק והיתול הדעת. הוא מנמק זאת בכך שהוא עצמו זכה לחסדים גדולים מה', וראוי שיעבוד אותו בשמחה רבה. הוא מציין שהמלך והעם שווים בעיני ה' ומוסיף: **"ונקלתי עוד מוזאת והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה"**. פירוש הדברים: יותר מזה שהקלתי בעצמי, אני נקל ושפל בעיני לפני הבורא, כי אין לי לעמוד לפניו בגאווה וכבוד כי אם בענווה ושפלות. דוד מסביר למיכל, שבית שאול ביקשו כבוד **עצמם** והניחו כבוד שמים, ואילו הוא מניח כבוד עצמו ומבקש כבוד שמים.

(4) בספח הרחבנו לתועלתו של המורה, ולשיקול דעתו אם להרחיב או לקצר בכיתה. אגב, לגבי הביטוי "ויהר אף" כדאי להעיר עוד שבמקרא הוא מופיע במשמעויות שונות. המשמעות הרגילה והמוכרת היא כעס, המשמעות האחרת היא **עצבות**. בפס' ח נאמר "ויהר לדוד על אשר פרץ פרץ בעוזה", וכי דוד כעס על ה' דוד **נעצב** על האירוע (דוגמאות רבות לכך במאמרו של י' מופס "בין דין לרחמים" בתוך תורה נידרשת). דוגמאות: "ויהר לשמואל..."; "ההיטב חרה לך" (יונה); "ויהר לקין מאוד"; "ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם..." (יוסף ואחיו). יש מעבר סמנטי בין שתי המשמעויות. פסוק המבטא מעבר זה מצוי בשמ"א: "ויצא בחרי אף ולא אכל ולא שתה כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו".

(5) כדאי להביא את המדרש שמוכח במדבר רבה, פרשה ד' סימן כ' (ראה נספח ג).

דבריו של דוד אמנם חריפים ביותר, אך הוא רצה לשים קץ לפרשיות מן העבר. הוא כעת מלך על כל ישראל ואינו צריך לקבל "הכשר" כלשהו ממשפחת בית שאול, אפילו תהיה זאת בתו של שאול (ורעייתו של דוד). כתוצאה מהתנגשות דברים זו בין מיכל לדוד, נגוזה ההתפייסות בין בית דוד לבין בית שאול. בעקבות זאת, נגזר עונשה של מיכל שהייתה עקרה, שאילו נולד לה בן היה ראוי שימלוך אחר דוד. אבל נתגלגלו הדברים כך, שהקרע בין דוד ומיכל גזר סופית על הניתוק בין בית דוד לבית שאול. נוסף לכאן גם את דברי אברבנאל, המבליטים את הטרגדיה שבין דוד למיכל על רקע הדברים שטרם קרו אך הם עתידים לקרות, וכדי למנוע את המשבר הגדול יותר, מסתיים הסיפור במשבר הקטן מבין שניהם:

"...ומלבד היות זה עונש על דבריה, הנה עוד הייתה מסבה מאת ה' לבל יתרבה זרע מבית שאול ואל יתערב עם זרע דוד, זרע ברכ' ה', והיה גלוי לפניו שעוד יבוא עניין הגבעונים להשמיד כל זרע שאול ומה יעשה דוד על בניו אם יהיו לו ממיכל בת שאול? או יוציא להורג בניו או יחמול עליהם ויאמרו משוא פנים יש בדבר, לכן נורא עלילות ית' סבב שמיכל לא תתעבר מדוד ולא יתחברו זרע שאול בזרע דוד והיה לבשר אחד, אחרי שהאל יתברך הבדיל ביניהם הבדל רב".⁽⁶⁾ על הסתירה שבין ו', כג: "וּלְמִיכָל בַּת שְׂאוּל לֹא הָיָה לָהּ יֶלֶד עַד יוֹם מוֹתָהּ", לבין כ"א, ח: "זֹאת חֲמֹשֶׁת בְּנֵי מִיכָל בַּת שְׂאוּל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעֶדְרִיאֵל בֶּן בְּרוּיָלַי הַמַּחֲוֹלֵתִי", מסבירים חז"ל (בסנהדרין י"ט, ע"ב), שהם לא היו ילדיה של מיכל אלא של אחותה מרב, ומיכל היא שגידלה אותם.

הערות דיוקטיות

פרשת דוד ומיכל שהתחילה באהבה גדולה, מסתיימת כאן באכזבה לא פחות גדולה. הכתוב מבקש שנזדהה עם דוד, אך ייתכן שבכיתה יהיו תלמידים שיזדהו יותר עם העמדה שהציגה מיכל.

ברור, שהתפרצותה של מיכל ותגובתו החריפה מאוד של דוד הם שיאו של הקרחון הבולט מעל פני השטח, אך רובו של הקרחון אינו נראה והוא במים ורקע הדברים ודאי לא מתמול שלשום. דוד כבר נשא נשים נוספות ובחלק מימי הנישואים שלו עם מיכל, היא שהתה אצל פלטי בן ליש.

מיכל ליוותה את חורבן בית שאול ואף ייתכן שהיו דברים בינו לבניה שהכתוב בכלל לא התעכב עליהם. הכתוב מסיים את הטרגדיה של מיכל בציון העובדה: "וּלְמִיכָל לֹא הָיָה לָהּ יֶלֶד עַד יוֹם מוֹתָהּ". לא נאמר שזה כעונש על הוויכוח שהיה עם דוד, אך סמיכות הפרשיות מאפשרת לנו לחשוב כן והדבר מוסיף צער גם אם נקבל את העובדה כעונש משמים. בנוסף לכך, המדרשים שהבאנו מאפשרים ליצור חווית למידה ולגרום להשתתפות פעילה של רוב תלמידי הכיתה, הן בדרך של משא

(6) לא נראה לנו שכדאי להביא נימוק זה בפני התלמידים, לפני שלמדו על פרשת הגבעונים ואין להקדים את המאוחר, אך כשנגיע לפרשת הגבעונים ונשמע את דברי דוד: "אני אתן", נחזור ונזכיר לתלמידים את הסיטואציה בעקבותיה כנראה אין לדוד ילדים ממיכל, דהיינו משאול, כי אילו היו, איך היה אומר: "אני אתן"!!

ומתן והן בדרך של הצגת הסיטואציה, בצמידות למקרא ובדרך יצירתית. בכיתה מתקדמת כדאי גם לערוך השוואה בין התנהגות יהונתן במצבי מצוקה לבין התנהגות מיכל, ומתוך ההשוואה לעמוד על השונות בין יהונתן המשלים עם המציאות לבין מיכל שקשה לה להשלים.

מוקדי ההוראה של פרק ז'

גם לפרק זה שלושה מוקדי הוראה ברורים:

המוקד הראשון (פסוקים א-ג)

המוקד הראשון משמש פתיחה לשני המוקדים הבאים. שלושת הפסוקים הללו מתארים סיטואציה שאליה נקלע דוד. הוא העלה את הארון לירושלים, אך בית לארון לא הכין. מאידך, בית המלוכה היה כבר בנוי לתפארה בעזרת מומחים בינלאומיים (חירם מלך צור). דוד רוצה שירושלים תיהפך למוקד משיכה רוחני, לא רק פוליטי. לשם כך הוא מבין שעליו להתחיל לבנות את בית המקדש - בית ה'. הכתוב מציין, שגם התנאים המדיניים איפשרו לו זאת: "וה' הניח לֹא מַסְכֵּיב מִכָּל אוֹיְבָיו". המלחמות ההכרחיות לביטחון הממלכה כבר היו מאחוריו. אמנם עוד נלמד על המלחמות הגדולות של דוד, אבל אלה היו מלחמות יזומות להרחבת גבולות הממלכה ולפיתוחה מבחינה כלכלית ומבחינה גיאופוליטית.

דוד פונה אל נתן הנביא ומנסח את השאלה כך שהכוונה לתשובה ברורה.⁽⁷⁾ התשובה החיובית המצופה ניתנת לו מיידית מידי הנביא שגם הוא בטוח שכל התנאים בשלו לבניין המקדש, ולפי ההצלחות של דוד בעבר הבין הנביא מעצמו שה' לא יעכב בעד דוד ולכן הוא מוסיף: "כִּי הוּא עִמָּךְ" בבחינת ברכה שכל מה שיעשה בעניין הזה - יצליח כפי שהצליח עד כה. כמובן, כל זה היה משאלת לב ולא דברי נבואה. חשוב שהתלמידים יבינו נקודה זו וילמדו להבדיל בין תחושות, רצונות, הרגשות, אמפתיה והגיון אנושי לבין דברי נבואה. אמנם דוד פנה אל נתן בתור נביא ה', אך נתן לא חיכה לקבלת דברי נבואה וענה ככל האדם מתוך תחושות כאלה או אחרות, ומהר מאוד הוא ילמד להבחין בין הגיון ותחושות אנוש לבין דברי נבואה.⁽⁸⁾ וראה גם רד"ק פסוקים ב-ג, ד-ה: "כל אשר בלבבך לך עשה..."

(7) לא ברור לנו היכן התכוון דוד בשלב זה לבנות את המקדש. הרי מקום המקדש (גורן ארונה), ארם, עדיין לא נכבש או נרכש. ייתכן שהוא חשב שעם עצם האישור הוא יקבל גם אות לגבי המיקום של הבנייה, או שהוא כבר ידע על המקום ואילו ניתן לו היתר היה עושה מאמצים וקונה את המקום מיד.

(8) השאלה שהתלמידים עשויים לשאול היא: אם דוד פנה אל נתן כנביא, איך נתן ענה מה שענה בלי סמכות ובלי רשות? ייתכן שהכתוב מבליט את העובדה הזאת בציון שמו של נתן פעמיים. בפניית דוד: "ויאמר דוד אֵלֵּי נָתָן הַנְּבִיאָה..." ואילו בתשובה נאמר כך: "ויאמר נָתָן אֵלֵּי הַמֶּלֶךְ..." על ה"כינוי" במקרא ראה וייס, "למלאכת הסיפור במקרא" בתוך **מקראות ככונותם**.

המוקד השני (פסוקים ד-יז)

בקטע זה יש להתמקד בנקודות הבאות:

א. ה' איננו דוחה עקרונית את רעיון בניית בית המקדש, הוא רק דוחה את רעיון הבנייה בזמן ולכן הוא לא ייבנה ע"י דוד. יחד עם זאת, ה' מבטיח לדוד מלכות נצח ובית המלוכה שמקים דוד כעת יעמוד לעד: **"ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם"**.

אגב, יש לציין שנאסר על דוד לבנות בפועל את בית המקדש אך לא נאסר עליו כלל לעשות את כל ההכנות, ודוד אכן מנצל זכות זו ומכין את כל הנדרש, כולל תכניות וחומרים לרוב לבניית בית המקדש. "ואחרי הפעולות נמשכים הלבבות" ואין ספק שדוד רואה בפעילות זו פיצוי מה לאיסור על הבנייה עצמה. זה עיקרו של הקטע: דוד לא יבנה את בית המקדש ודי לו במה שעשה והספיק לעשות עד עתה (ראה רלב"ג). בנו שלמה ישלים את המלאכה והוא יבנה את בית ה'. יחד עם זאת, הבן הזה שיבנה בית לה' גם הוא לא יהיה מחוסן מפני מעשים שליליים והוא יענש ככל אדם אם יסטה מדרך הישר. הקביעה הזו חשובה לדוד ולשלמה, אך היא חשובה גם לכלל זרע דוד העתידי, למען ידעו שהיותם מלכים היא בחסד ה' ולא מכוח עצמם או מצבירת הכוח, בזכות היותם משושלת בית דוד.

ב. רעיון נוסף שצריך לעבוד עליו הוא, שהבית לה' אינו צורך "גבוה" - צורך ה', כי ה' "התהלך" בתוך ישראל גם כשלא היה בית קבוע. המקדש הוא צורך ישראל ויאמר זאת גם שלמה בתפילת חנוכת הבית: **"כי האמנם ישב אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ הַנֶּה הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם לֹא יִכַּלְכֹּךְ אִף כִּי הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי"** (מל"א ח', כז). ראוי להדגיש רעיון זה חזור והדגש, וביטוי נמצא כבר בתורה במשפט המפתח בעניין זה: **"ויעשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"**.

הכתובים אצלו אינם נותנים נימוקים חד-משמעיים נגד בניין בית המקדש ע"י דוד, אך בדבה"ב כ"ב, ח התשובה ברורה וחד משמעית, וחשוב לדון בנימוק המובא שם: **"ויהי עלי דבר ה' לאמר דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית, לא תבנה לי בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני"**. ראה פרשנות לפסוק זה ב"דעת מקרא", ובמקביל ראה דעה מרתקת במיוחד המובאת בתוך מאמרו של י' אליצור "חכמות נשים בנתה ביתה" בתוך **משפחות בית ישראל**, עמ' 163.

יש לשים לב, שאין בכתובים משום גינוי לדוד על המעשים שעשה (וכך גם מפרשים חז"ל: כי דמים רבים שפכת ארצה לפני" - והרי הם לפני רצויים כקרבתו), אלא קביעת עובדה שאינה מאפשרת בניין בית המקדש.

המוקד השלישי (פס' כח-כט) - תודה ותפילה של דוד

דוד פותח בדברי הכנעה ותודה על ההבטחות הגדולות לכינון ישראל ונצחיותו, על הקמת בית דוד ונצחיותו ועל התגדלות שם ה'. יש לשים לב בקטע זה למוטיב החוזר: **"בית"** במובנים השונים וכן לביטוי

"עבד" דוד קורא לעצמו "עבד ה'" במובן של מבצע שליחות אלוהית בעולמו.⁽⁹⁾ הבטחות ה' ותפילת דוד לאחריהן, הן מן השיאים שדוד הגיע אליהם בתקופת מלכותו ואולי אחד השיאים במקרא כולו שאדם זוכה לשמוע לגבי עצמו, לגבי דורות יבואו ולגבי עם ישראל כולו. חשוב שהתלמידים יחושו את חשיבות הקטע הזה במסגרת הספר ובמסגרת התנ"ך כולו. פה הונחו היסודות לתפילות רבות שלנו למען הגשמת הצפיות לנצחיות ישראל ולתקומת מלכות בית דוד מחדש.

ביבליוגרפיה

- אברמסקי, שולה - "הנשקפה בעד החלון", **בית מקרא** 25, עמ' 116-121.
- בכרך, י' - "האתה תבנה בית לשמי"? **יפיות מלכות וזמירות**, נזר דוד, ירושלים תשמ"ג, עמ' 217-219.
- גבריהו, ח' - "הבטחת מלכות עולם לדוד", **עיונים בספר שמואל** חלק א', עורך: ב"צ לוריא, הוצאת המרכז העולמי לתנ"ך, ירושלים תשנ"ב, עמ' 223-245.
- דסלר, הרב אליהו - "דוד המלך ובנין בית המקדש", **מכתב מאליהו**, כרך שני, עורך: אריה כרמל, מהדורה עשירית, ירושלים תשל"ז, עמ' 275-281.
- וייס, מ' - "למלאכת הסיפור במקרא", **מקראות כוונות**, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים 1987, עמ' 293-312.
- יעקובסון, הרב יששכר - "יחסו של דוד לה' על פי המסופר עליו בספר שמואל", **חזון במקרא**, כרך ראשון, הוצאת סיני, תל אביב תשנ"ב, עמ' 255-264.
- מן ההר, הרב שלמה - "מיכל", **דמויות מן המקרא**, הוצאת השכל, ירושלים תשל"ד, עמ' 9-12.

(9) כדאי לשים לב לביטויים המשותפים לדברי הנבואה של נתן ובתפילת דוד לאחריהם. ראה טבלת השוואה בתוך אנצ' עולם התנ"ך, שמ"ב, עמ' 78.

נספח א

מלבי"ם (ששת החטאים בפרשת עזרה)

(ג) וידריבו ססר שש מנס

גאל ה' מה שגשג בקדושת הארץ, א] שהריכובו אותו אל עגלה ודשה וישארו, מחס שהסורה טסה שיסאל נחסף, ומ"ס מבית אבינרב מוסב על העגלה שהעגלה היסה מניה חנינדב ר"ל קין כסס, (וכזה לינו כסל עם מ"ס נפסוק ד' ויסאור מניה חנינדב) ב] ועזא ואחיו נרגים את העגלה והיה להם ללמוד מן הסלשמים שלא נהגו העגלה רק הסרות כוונת הדך מעגלם: (ד' ג] וישארו מבית אבינרב שטחא ולחיו כמאור מן הכית אל העגלה בכחף והיה רלוי שישא עכ"ס פ"י לויס כדינו לא פ"י זריס, ד] עם ארון האלהים ר"ל שלא תאור במסות כדינו רק בשל עם סלרון מנס שחמו בו ועל ידו כמאור לא פ"י מסות ממעטים בינו ובין ידיסס ועגטו בלרון זה אסור ובמ"ס בל"ס ויסאור בכחפס במסות עליסס, ה] ואחיו תולך לפני הארון ותחוריו אל הארון זה בזיון וקאף ופרי פלשמים במסות מא ובלטו למחיו לא לפניו: (ס) ו] חדד וכו' וגם בזה לא עש כמלך במחיס, א] שסיו משחקים דך שחוק לא כסמחיס כרעס, ב] שלא היה פ"י כלי שיר המיוחדים לפעודה ולא פ"י הויס המיוחדים לזה רק כל בית ישראל כלו ובכל עצי בחושים ר"ל ככל מיני כלי זמר.

נספח ב

קטעים ממדרש רבה סדר במדבר פרשה ד':

א.

וכן אתה מוצא בדין מלך ישראל, שלא נהג עצמו בגאונה לפני המקום אלא בזה עצמו לפניו כהדין לכהרות כבודו של מקום. אימתי – בפעם שהעלה הארון מבית אבינרב אשר בגבעה להביאו לירושלים. הדין הוא דכתיב: (ש"ב, א) ויִסֹף עוד דִּינָד אֶת כָּל בְּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אֶלֶף – אָמַר דִּינָד: איני מעלה את הארון בחשא. מיד נתעץ עם שרי האלפים והמאות, שישלחו בכל ארץ ישראל, שיתקבצו אליהם וילכו להעלות הארון, שנאמר: (דה"א, יג, א) ויִנָּעַץ דִּינָד עִם שְׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמְּאוֹת לְכָל נָגִיד, (שם שם, ב-ג) וַיֹּאמֶר דִּינָד לְכָל קְהֵל יִשְׂרָאֵל אִם עֲלִיכֶם טוֹב וּמִן ה' אֶלְהֵינוּ וְגו', ויקבצו אלינו. ונסבה את ארון אלהינו אלינו ונגו'. מיד אמרו לו כלם: עשה כמו שאמרת חפץ, שנאמר: (שם שם, ד) וַיֹּאמְרוּ כָל הַקָּהָל לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי יֵשֶׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי כָל הָעָם. מיד שלח וקבץ כל ישראל שבכל ארץ ישראל, שנאמר: (שם שם, ה) וַיִּקְהַל דִּינָד אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל מִן שִׁיחֹר מִצְרִים וְעַד לְבוֹא חֲמַת לְהַבִּיא אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִקְרִיַּת יַעֲרִים.

'כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר' – לָמָּה שָׁמְטוּ? – שֶׁהָיוּ מוֹלִיכִין אוֹתוֹ שְׁלֵא בְּתוֹרָה, שֶׁהֵן הָיוּ צָרִיכִים לְהוֹלִיכֹוּ בְּכֶתֶף, וּטְעוּנָהוּ בַּעֲגָלָה, וְהִלָּךְ לוֹ לַעֲצָמוֹ. (שם שם, ז)
 'וַיַּחֲרֵ אֶף ה' בַּעֲזָה וַיַּכְהוּ שֵׁם הָאֱלֹהִים עַל הַשֵּׁל' – מָהוּ 'עַל הַשֵּׁל'? – ר' יוֹחָנָן
 וְר' אֱלֵעָזָר – חֵד אָמַר: עַל עֶסְקִי שְׁלוֹ. וְחֵד אָמַר: שֶׁעָשָׂה צָרְכִּיו בְּפָנָיו. (שם שם, ח)
 (שם) וַיִּמָּת שֵׁם עִם אַרְוֹן הָאֱלֹהִים' – אָמַר ר' יוֹחָנָן: עָזָא בָּא לְעוֹלָם הַבָּא, שְׁנֵאֲמַר:
 'עִם אַרְוֹן הָאֱלֹהִים' – מָה אַרְוֹן קָיָם לְעוֹלָם הַבָּא, אֶף עָזָא בָּא לְעוֹלָם הַבָּא.
 (שם שם, ט) וַיַּחֲרֵ לְדוֹד עַל אֲשֶׁר פָּרַץ ה' וְגו' – מָהוּ 'וַיַּחֲרֵ' – אָמַר ר' אֱלֵעָזָר:
 שֶׁנִּשְׁתַּנּוּ פָּנָיו בְּחֶרְבָּה. מָה טָעַם – דִּלָּא כְּתִיב בֵּה אֶף. מִיָּד נִתְיָרָא דְדוֹד לְהִבְיָאוּ
 אֲצִלּוֹ, שְׁנֵאֲמַר: (שם שם, ט) 'וַיָּרָא דוֹד אֶת ה' בְּיוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבוֹא אֵלַי
 אַרְוֹן ה'". מָה עָשָׂה דְוִיד – הִטָּהוּ בֵּית עוֹבֵד אֲדוֹם לַעֲמֹד שָׁם, שְׁנֵאֲמַר: (שם שם, י)
 'וְלֹא אָבָה דוֹד לְהִסִּיר אֵלָיו אֶת אַרְוֹן ה' וְגו' וַיִּטָּהוּ דוֹד בֵּית עוֹבֵד אֲדוֹם הַגִּתִּי'.

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: שְׁנֵי דְבָרִים הָיוּ קְדוּשִׁים וְגִדּוּלִים, וְכִסְבוּרִין בְּגִי אָדָם,
 שֶׁהֵם קָשִׁים. וְכַדִּי שְׁלֵא לְהוֹצִיא לַעֲזוֹ עַלֵּיהֶם כְּתִב בְּהֵן דְּבָר גִּדּוּל שֶׁל שְׁבַח
 וּבִרְכָּה. וְאֵלּוּ הֵן: קְטֹרֶת וְאֶרְוֹן. קְטֹרֶת – שְׁלֵא יֹאמַר אָדָם: קָשָׁה הוּא הַקְטָרֶת;
 עַל יְדוֹ מָתוּ נָדָב וְאִבִּיהוּא, וְעַל יְדוֹ נִשְׁרָפוּ עֲדַת קִרְחָ, וְעַל יְדוֹ נִצְטָרַע עֲזוּיָהוּ;
 לְכָךְ כְּתִב הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מַעֲלָה גִדּוּלָה בְּקְטֹרֶת, שְׁנֵאֲמַר יִשְׂרָאֵל עַל יְדוֹ,
 שְׁנֵאֲמַר: (כַּמְדָּבָר יז, יב-יג) 'וַיִּקַּח אֶהֱרֹן בָּאֵשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיִּרְץ אֶל תוֹךְ הַקֶּהֱל וַיִּהְיֶה
 הַחֵל הַנֶּגֶף בָּעָם וַיָּמָת אֶת הַקְטָרֶת וְגו' וַתַּעֲצֹר הַמִּגָּפָה'. אַרְוֹן – שְׁלֵא יֹאמַר אָדָם:
 קָשָׁה הוּא הָאֶרְוֹן; הוּא הִכָּה בַּפְּלִשְׁתִּים, הוּא הִרְג בְּאַנְשֵׁי בֵּית שָׁמֶשׁ, הוּא הִרְג
 לַעֲזָא; לְכָךְ כְּתִב בּוֹ בִּרְכָּה, שְׁנֵאֲמַר: (ש"ב שם, יא) 'וַיָּשֶׁב אַרְוֹן ה' בֵּית עוֹבֵד אֲדָם
 וְגו' וַיִּבְרָךְ ה' אֶת עוֹבֵד אֲדָם וְאֶת כָּל בְּיָתוֹ'. לְלַמֶּדֶךָ שֶׁאֵין קְטֹרֶת וְאֶרְוֹן הוֹרְגִין
 אֱלָא עוֹנוֹת הוֹרְגִין.

בוא ויראה כמה בזה דויד עצמו לכבודו של הקדוש ברוך הוא!
היה לו לדויד להיות מהלך לפניו סתם כמלך לבוש כלי מלכותו – לאו, אלא
לבש כלים נאים לכבוד הארון ומשחק לפניו מה שאפשר לו, שגאמר:
(דה"א שם, כז) 'ודויד מכרבל במעיל בויץ וכל הלויים הנשאים את הארון וגו',
ובתיב: 'ודוד מכרכר בכל עז לפני ה'.' מהו 'בכל עז' – בכל כחו. מהו
'מכרכר' – שהיה מקיש ידיו זו על זו וטופח ואומר: כירי רם. והיו ישראל
מריעים ותוקעים בשופרות ובחצוצרות וכל כלי שיר, שגאמר: (ש"ב שם, טו)
'וכל בית ישראל מעלים את ארון ה' בתרועה ובקול שופר', וכתוב אחד אומר:
(דה"א שם, כח) 'וכל ישראל מעלים את ארון ברית ה' בתרועה ובקול שופר
ובחצוצרות ובמצלתים משמעים בנגלים וכנרות'. כיון שבאו לירושלים היו
כל הנשים מציצות על דויד מן הגגות ומן החלונות וראו אותו מרקד ומשחק,
ולא היה אכפת לו. הדין הוא דכתיב: (ש"ב שם, טו) 'והיה ארון ה' בא עיר דוד
ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפוז ומכרכר וגו',
הרי לה שאשתו נשקפה עליו. ומנין שכל נשי ירושלים כן – שכן היא אומרת לו:
(שם שם, כ) 'מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו'.
(שם שם, טו) 'ותרא את המלך דוד מפוז ומכרכר לפני ה' ותבו לו בלבה' – כיון
שראתה אותו משים עצמו כהדיוט נתבזה בעיניה.

אין לה אדם בישאל

שבזה עצמו על המצות יותר מדויד. הדין הוא שהוא אומר לפני אלהים:
(תהלים קלא, א) 'לא גבה לבי בשעה שמשחני שמואל למלך, (שם שם, שם) 'ולא
רמו עיני בשעה שהרגתי את גלית, (שם שם, שם) 'ולא הלכתי בגדלות בשעה
שהחזירוני למלכותי, (שם שם, שם) 'ובנפלאות ממני בשעה שהעליתי את הארון.
(שם שם, ב) 'אם לא שויתי ודוממתי נפשי בגמל עלי אמו' – כשם שהתינוק הזה
אינו מתבייש להתגלות לפני אמו כך שויתי נפשי לפניך, שלא נתבישתי להתגלות
לפניך לכבודך. (שם שם, שם) 'בגמל עלי נפשי' – כהן ינוקא דנפק ממעי דאמה
ואין בו רוח נסה ליוק משדי אמו כך הות נפשי עלי, שאיני מתבייש ללמד תורה
אפלו מקטני ישראל. אמר ר' אדא בר' חנינא: אמר לו הקדוש ברוך הוא: אתה
שוית עצמך לגמול, ח"יך, כשם שאין לתינוק הזה עונות כך אין לה עונות.
שגאמר: (ש"ב יב, יג) 'גם ה' העביר חטאתך לא תמות'. מכאן את למד שאין אדם
רשאי לנהוג בצורה לפני המקום, אלא צריך אדם להתגלות על כבודו.

"וזכר הכתוב שמיכל לקחה מיד ה' בכל חטאתיה כי לא היה לה וולד עד יום מותה ר"ל כל ימיה, ומלבד היות זה עונש על דבריה הנה עוד הייתה מסבה מאת ה' לבל יתרבה זרע מבית שאול ואל יתערב עם זרע דוד זרע ברכ ה' והיה גלוי לפניו שעוד יבוא עניין הגבעונים להשמיד את כל זרע שאול ומה יעשה דוד על בניו אם יהיו לו ממילכת בת שאול? אם יוציא להורג בניו או יחמול עליהם ויאמרו משוא פנים יש בדבר לכן נורא עלילות ית' סבב שמיכל לא תתעבר מדוד ולא יתחברו זרע שאול בזרע דוד והיו לבשר אחד, אחרי שהאל ית' הבדיל ביניהם הבדל רב."

נספח ג

פרופ' פ' מלצר, "עיונים בספר שמואל", חלק א

חוג העיון בתנ"ך בבית בן גוריון, עמ' 233-234

השם "בית" מופיע בפרק זה — אם ספרתי אל נכון, מראשיתו עד סופו — 15 פעם. זה מתחיל במלים "ויהי כי ישב המלך בביתו" ומסיים במלים "ומברכתך יברך בית עבדך לעולם". השם "בית" מופיע פה בשני מובנים שונים לגמרי: לפי המובן האחד בית ממש, שכוננים אותו, כפי שאמר המרצה, מעצים או מאבנים, וזה אינו חשוב ברגע זה; ויש כאן המובן "בית", בית למלוכה, שושלת. כשהוא אומר פה "ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך", או כשהשם אומר לו "והגיד לך ה' כי בית יעשה לו ה'" אין זה בית ממשי עם קירות אלא זהו בית מלוכה, שושלת באופן מופשט.

דוד מדבר על בנין בית לה', והוא מתכוון לבנין בית לה' צבאות שוכן מרומים, הוא רוצה לבנות לו בית ממש, בית עם קירות, מעצים או מאבנים, וגם ותקרה, הוא דוד בונה בית כזה לה' אלהי ישראל שאין לו גוף ודמות הגוף. (ד"ר י. בן-ששם: לארון). אבל כתוב במפורש "האתה תבנה לי בית לשבתי". ודוד רוצה לבנות בית ממש לה', כך מדובר כל הזמן. דוד מתכוון לבנות בית ממש לה' אלהי כרום שאין לו גוף ודמות הגוף, ואילו ה' מדבר אל דוד שיבנה לו בית, והכוונה כל הזמן לא לבית ממשי. הפרק מתחיל: "ויהי כי ישב המלך בביתו", הכוונה לבית ממש; כאשר הוא מסיים את הפרק הזה נאמר "ומברכתך יברך בית עבדך לעולם", אין זה בית, זוהי המשפחה, זוהי השושלת, זהו בית המלכות, והמלה "בית" נזרקה פה, אם מותר לומר כך (רה"מ ד. בן-גוריון: כמו "בית לאומי") ככדור בין הקדוש ברוך-הוא לדוד ובין דוד לקדוש ברוך-הוא. דוד אומר שהוא רוצה לבנות בית, ארון אלהים נמצא בתוך היריעה. לפיכך רוצה דוד לבנות בית לה', וה' אומר: "האתה תבנה לי בית לשבתי. כי לא ישבתי בבית למיזם העליתי את בני ישראל ממצרים ועד היום הנה הוא והיה מתהלך באוהל ובמשכן. בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל הדבר דברתי את אחד עבדי ישראל אשר צויתי להעז את עמי את ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארוזים". בפסוק יא הוא אומר: "והגיד לך ה' כי בית יעשה לך ה'", — ה' יעשה לך. ועשה. אחרי כן בפסוקים יב-יג: "אשר יצא ממעון והכניתי את ממלכתו. הוא יבנה בית לשבתי". זהו בית ממש, הוא יבנה את בית המקדש. בפסוק טז נאמר: "ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך", זה אינו הבית הממשי, זוהי השושלת לבית דוד.

המלה "בית" שהיא כאן מלה מנחה ולא סתם מלה מנחה, יש פה משחק חריף והניגוד מכונן וברור ביותר: דווקא לה' בית ממשי ולאדם בית-שושלת.

ממדינה למעצמה

"וַיִּמְלֹךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל"

וַיְהִי דָוִד עוֹשֶׂה מִשְׁפָּט וצְדָקָה לְכָל עַמּוֹ"

פרק ח'

מבוא

ביחידה הקודמת עסקנו בביסוס הרוחני של מלכות דוד. דוד הבין, שללא הביסוס הרוחני ייחלש גם הביסוס המדיני. הארון הובא לירושלים, אך כפי שראינו נדחה בניין המקדש לדור הבא. דוד הבין שרצון הקב"ה הוא שעליו להשלים את ביסוס ממלכתו מבחינה מדינית, והיות שבית המקדש לא ייבנה בימיו, הוא יוכל להתמסר לצדדים האחרים של ממלכתו.

היחידה שלנו עוסקת בקצרה בהפיכת המדינה למעצמה דומיננטית באזור כולו. כדרכו של המקרא, הוא מוסר לנו פרטים מעטים מאוד על תהליכי הכיבוש ומתעכב רק על קטעים שנחוצים לנו להבנת המסגרת הכללית של מלכות דוד, ולירושה שיעביר לבנו שלמה.

היחידה קטנה, אך מלאה פרטים. חשוב שהתלמידים יכירו את מסגרת הכיבושים, ואת האסטרטגיה המונחת ביסוד הכיבושים. מצד אחד נראה שיש התפתחויות והן שמכתיבות לדוד את הפעילות הצבאית והמדינית, ומאידך ניתן גם לראות את התכנית הכללית של דוד. כפי הנראה, ניצל דוד שעת כושר מיוחדת ונכנס להיסטוריה של עמי האזור תוך ניצול האפשרויות המדיניות, הפוליטיות והצבאיות, והצליח לחולל מפנה דרמטי ביותר ולהקים תוך זמן קצר מעצמה גדולה.⁽¹⁾

(1) דוד השכיל להקים צבא קבע עם לוחמים מיומנים ומועילים והוכיח את הנחיצות של מלך ומלכות בישראל. אצל דוד באים לידי ביטוי כל היתרונות של שלטון מלכותי. דוד ידע לנצל את המצב הגיאופוליטי. מלכות הצפון - ארם, עדיין הייתה בשלבי תסיסה והתארגנות, אשור - עוד הייתה רחוקה מאוד, והמלחמות בין הממלכות אפשרו לו לתמרן נכון ולהגיע להישגים גדולים.

בדברי חז"ל, מצאנו גם ביקורת סמויה לכיבושי דוד הגדולים. הדבר בא לביטוי הן בכך שלא ביקש אישור לכיבושים כפי שנהג עד כה (לא פנה לאורים ותומים), והן בכך שלא השלים למעשה את כיבוש מקום המקדש והשאיר את היבוסים בתוך ירושלים.

כיבושי דוד בצפון נחשבים **לכיבוש יחיד** וחז"ל דנים בתוקפם ההלכתי של כיבושים אלה. זה לשון הספרי בדברים י"א, כד: "דוד עשה שלא כתורה. התורה אמרה משתכבשו את הארץ תהיו רשאים לכבוש חוץ לארץ. הוא לא עשה כן, אלא חזר וכבש ארם נהריים וארם צובה, ואת היבוסים שהיה סמוך לירושלים לא הוריש. אמר לו הקב"ה: סמוך לפלטרין שלך לא הורשת, היאך אתה חוזר וכובש ארם נהריים וארם צובה?" ראה גם ב"עוז מלך" של הרב אריאל, המציין שלושה פגמים בהתרחבות ממלכת דוד:

א. לא הייתה זו מלחמה עממית, לא רבבות אלפי ישראל שותפו בה אלא דוד וצבא הקבע שלו.

ב. היא לא התבצעה למען העם במובן הפשוט והישיר, אלא למען הממלכה והמלכות, לצרכיו של דוד.

ג. היא באה במקום טיהור הארץ ומקום המקדש ועל חשבונם. החוקרים חלוקים בדיעותיהם לגבי היקף הכיבוש והתרחבות הממלכה בצפון. יש המרחיבים את הגבול עד לנהר פרת, ויש הסוברים שהגבול הצפוני לא הגיע עד הפרת אלא לגבול מלכות ארם בשטח סוריה.⁽²⁾

מוקדי השיעורים

שני מוקדים עיקריים ביחידה:

א. מלחמות דוד וכיבושיו.

ב. סדרי המינהל בממלכת דוד.

להלן הערות אחדות לגבי כל אחד מהמוקדים.

א. מלחמות דוד וכיבושיו

1. המשך המלחמה עם הפלשתים - דוד ידע ששבירת השלטון הפלשתי הינו תנאי מוקדם להתפשטות הממלכה, שכן הוא רצה להסיר את האיום מצידם באופן מוחלט. הפתיחה - "ויהי אחרי כן", אומרת לנו בעצם שני דברים:

א. אחרי שנדחתה בקשת דוד לבניין המרכז הרוחני.

ב. ייתכן, ש"אחרי כן" מתייחס גם לאחרי המלחמות הראשונות של דוד עם הפלשתים. הפלשתים נחלשו ודוד בחר לתקוף אותם במושביהם הם.

(2) חשוב שהמורה יקבל החלטה לגבי פרשנות הפסוק: "בלכתו להשיב ידו בנהר פרת". האם **דוד** הולך לפרת כגירסת דבה"י: "להציב ידו", או שהיה זה הדדעור שהלך "להשיב ידו" ולדכא את המרידות של הממלכות הקטנות שמרדו בעת שהוא ניהל קרבות עם דוד.

דוד לקח מהפלשתים את **מתג האמה** (לפי דבהי"א י"ח, א הכוונה היא לעיר גת הפלשתית שהייתה בחינת עיר ואם של הפלשתים)⁽³⁾. דוד הצליח להכות בפלשתים מכה ניצחת לאחר שנות לחץ רבות - דבר שלא עלה בידיו של שאול. לא כתוב מה היה מעמדם לאחר כניעתם לדוד, אך נראה שהם היו בחינת ווסלים. בכל אופן, שלטון עצמאי עם צבא משלהם, לא היה להם יותר. משהוסר האיום מצד הפלשתים, פנה דוד לביסוס ממלכתו בתחומים הישראליים בעבר הירדן המזרחי וכן בצפון הארץ.

2. בדרך כלל התייחס דוד בנוקשות אל רוב המדינות שנלחם בהן והביסן. במואבים נהג דוד באכזריות יוצאת דופן: **"...וימדד שני חבלים להמית ומלא חבל להחיות"**. ייתכן והכוונה **לגורל**. גורלם של שני שליש - מוות, וגורלו של שליש אחד מהעם המואבי - לחיים. לפי דעה אחרת ייתכן שזהו חבל ממש, והפעולה הייתה כפעולת מדידה בדרך של השפלה מצד דוד. ע"פ חז"ל, דוד התאכזר במיוחד למואבים, משום שבזמן נדודיו (שמ"א כ"ב, ג-ד) הוא הפקיד את הוריו בידי המואבים והם הרגו אותם, וכעת הוא מתנקם בהם על כך. סיבה אחרת - המואבים לחצו בצורה חזקה על הישובים הישראליים שבערבות מואב ודוד החזיר להם כגמולם.⁽⁴⁾

3. הממלכות הארמיות הדרומיות כבר השלימו עם דוד, אך הדדעזר מלך ארם צובה (הנקראת גם ארם רחוב), ניסה לשוב ולכונן את שלטונו באזורים שפרקו את עולו. ביציאתו השאיר את ארצו כמעט בלתי מוגנת, וזו הייתה הזדמנות שדוד ניצל כדי לחדור לאזור. בהיוודע הדבר להדדעזר מיהר לשוב לארצו, אך נראה שחילו לא הספיק להתכונן כראוי כדי לעמוד מול צבאו החזק של דוד, שהביס אותם בקלות. כך התאפשר לדוד להשתלט על כל הממלכות הארמיות בצפון כולל ארם דמשק, שבאה לעזור להדדעזר נגד דוד והובסה אף היא.

4. הממלכה הצפונית ביותר שדוד בא איתה במגע היא ממלכת חמת. תועי מלך חמת היה יריב מושבע של הדדעזר מלך צובה, שכן הדדעזר רצה לספח גם את ממלכת חמת לתחום שלטונו ולכן כשמיגר דוד את האיום, שלח תועי את בנו להודות לדוד ואולי גם להודיע לו שהוא מקבל את מרותו (ייתכן שפחד שהוא יהיה "הבא בתור" ורצה לצאת מהעניין בשלום). הוא נהג לפי הכלל: "האויב של האויב שלי הוא ידיד שלי".

(3) במילה **מתג** למעשה שומעים את **גת** והמילה **אמה** באה מלשון אס. ראה גם דעת חז"ל בפירוש לביטוי מיוחד זה.

(4) בדף העבודה הבאנו בפני התלמידים שתי הצעות בעניין, להכרעה אישית. חלק מהתלמידים לא יקבלו את רעיון הנקמה האישית שלפנינו, ויקבלו יותר את הרעיון שזהו אמצעי, אכזרי אמנם, שבא להזהיר את העמים האחרים מפני הגורל הצפוי להם אם לא ייכנעו. התופעה מוכרת לנו ממלחמות בין עמים. ההסבר לכך אולי לא מוסרי, אך כאמצעי הגנה וכחיסכון בחיילים נוקטים לעיתים בדרך קשה זו כדי לקצר את המלחמה.

לדעתנו, אין להתעלם מהרגישות המוסרית של התלמידים ויש להסביר את העניין בהרחבה, כולל דוגמאות היסטוריות מתקופות רחוקות וקרובות (למשל: ההפצצה האטומית על הירושימה, הפצצת העיר דרזדן וכד').

5. "ויעש דוד שם בשומו מהכותו את ארם בנזא מלח שמונה עשר אלף". כנראה שהכוונה בפסוק הזה היא למלחמה עם אדום ולא עם ארם, שכן בפסוק הבא מתוארת תוצאת המלחמה עם אדום. לפי גישה זו מייחסים גם את מיקום המלחמה לאזור צפון הערבה (=גיא המלח). בעקבות ניצחון זה נכבשה כנראה כל ארץ אדום, מלכה הודח והושם עליה משטר של נציבים. ראה "דעת מקרא" על אתר. בכך לא נסתיימה מסכת כיבושיו של דוד (אם כי היא נסתיימה לפרק זה). בפרק יי נקרא על הקרבות שניהל דוד עם ממלכה נוספת מעבר הירדן המזרחי - ממלכת עמון.⁽⁵⁾ להלן סיכום תמציתי של מלחמות דוד, רצוי להציגו בשקף לפני הכיתה (ראה דפי עבודה).⁽⁶⁾

המדינות עמן נלחם דוד	תוצאות המלחמה
* פלשתים	* הכנעת הפלשתים, כיבוש שטח מידם ולקיחת שלל
* מואב	* הכנעת מואב, הריגת חלק מהאוכלוסייה לקיחת שלל והטלת מס עליה
* ארם צובה (ארם בית רחוב)	* נצחונות בשלוש מלחמות, לקיחת שלל, הכנעתה, מינוי נציבים עליה והטלת מס
* ארם דמשק	* הכנעתה, מינוי נציבים עליה והטלת מס
* אדום	* הכאתה, השמדת חלק מהאוכלוסייה מינוי נציבים והטלת מס

(5) יש לראות את פרק יי כפרט מתוך כלל המלחמות, וכדרכו של הכתוב קיצר במקום אחד כדי לתת תמונה כוללת של המלחמות, וחזר ופירט מחדש את הנושא בעמון מתוך צורך אחר וחדש.

(6) רצוי להיעזר במפה מדינית באנציקלופדיה "עולם התנ"ך", עמ' 88-89. המינוח במקרא עשוי לשמש את המורה בכיתה. מומלץ מאוד שדף העבודה על יחידה זו ייעשה בכיתה בעזרת המורה ובשימוש בשקף מתפתח, כך שבסוף השיעור תהיה לכל תלמיד מפה מדינית משלו עם "מקרא" מתאים.

ב. חלוקת התפקידים בממלכת דוד

מכורח הנסיבות החדשות שנוצרו, חייב היה דוד לארגן מחדש את העם ולקבוע סדרי ממשל חדשים בהכנסו לתקופת המלוכה, שכן הבסיס כעת צריך להיות מושתת על משפחות ולא על שבטים.⁽⁷⁾ התפקיד החשוב ביותר בממלכת דוד הוא שר הצבא (=רמטכ"ל), שהיה יואב בן צרויה. לאחר מכן נמנו מזכיר, יועצים וסופרים. גם על בני המלך כתוב שנטלו חלק בפקידות הגבוהה בממלכה, ועל כך כותב רלב"ג בפירושו לפסוק יח: "...והנה זה העניין היה סיבה להרבה מהרעות שבאו לדוד, כי אם לא היה העניין כן לא מרד אבשלום, ולא נהרג אמנון ואדניה, כמו שיראה במעט עיון; ובכלל: אם היה משגיח המלך במוסר בניו, לא קרה להם כך". ענייני עבודת ה' הרשמיים היו בשליטת המלך והכהנים.

לסיכום: אנו מביאים כאן בנספח (ראה מצורף) את התכנית הסכימתית של צמיחת האופירה של דוד ושלמה, כפי שמביא אותה א' מלמט - "ישראל בתקופת המקרא", עמ' 175. רצוי לשתף את התלמידים בתהליך הצמיחה הזו.

ביבליוגרפיה

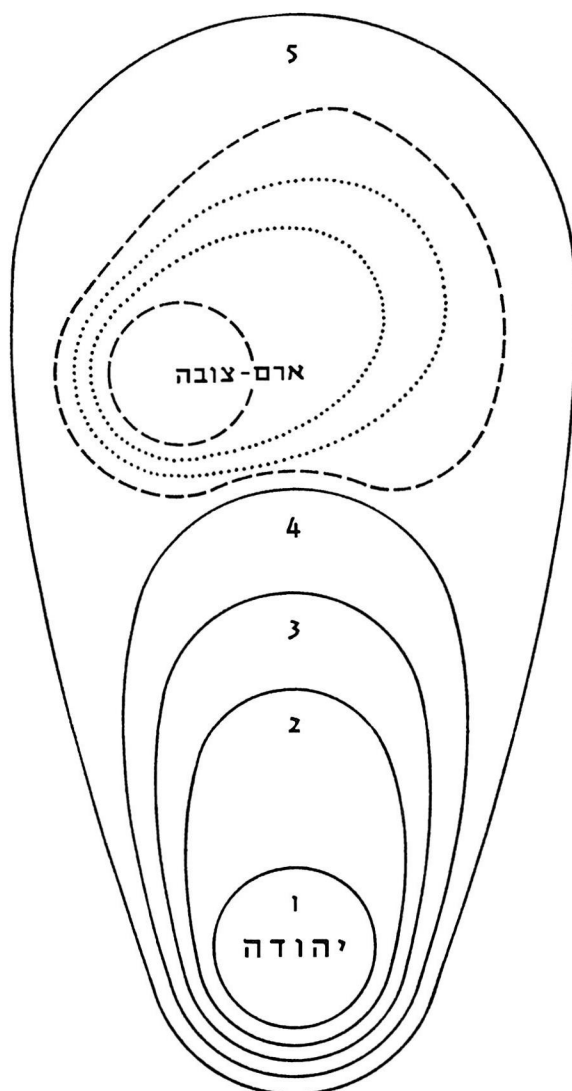
- אברמסקי, ש' - "מתג האמה", **מלכות שאול ומלכות דוד**, תשל"ז, עמ' 53-55.
- אברמסקי, ש' - "מלחמות דוד בממלכת אדום", **שיחות במקרא**, עורך: בנימין צביאלי, הוצאת קרית ספר, ירושלים 1971, עמ' 164-166.
- אריאל, י' - "כיבוש יחיד", **עוז מלך - עיונים בספר שמואל**, הוצאת מדרשת הגולן חיספין 1994, עמ' 204.
- בירם, א' - "הגבול הצפוני של ממלכת דוד", **ספר היובל ליחזקאל קאופמן**, הוצאת מאגנס, ירושלים תשכ"א, עמ' סח-פג.
- גרסיאל, מ' - "מלחמות דוד", **מלכות דוד - מחקרים בהיסטוריה ועיונים בהיסטוריוגרפיה**, הוצאת החברה לחקר המקרא, תל אביב תשל"ה, עמ' 86-65.
- ייבין, ש' - "מלחמות דוד", **ההיסטוריה הצבאית של ארץ ישראל בתקופת המקרא**, עורך: י' ליוור, הוצאת מערכות, עמ' 156-161.

(7) ייתכן ששאול התחיל בכך, אך דוד היה צריך לשכלל את המבנה ולהתאימו למציאות החדשה בשטח. הדבר הבולט ביותר היה קידומו של צבא קבע גדול ובניית מקורות כלכליים לקיום הממלכה.

נספח

תכנית סכימטית של צמיחת האימפריה של דוד ושלמה

מתוך: א' מלמט, ישראל בתקופת המקרא, עמ' 175

1. ממלכה
2. ממלכה לאומית
3. מדינה טריטוריאלית מלוכדת
4. מדינה רב־לאומית
5. אימפריה

"בעבור יהונתן"

פרק ט'

מבוא

יחידה זו נראית לכאורה לא במקומה. עיקר היחידה הקודמת (פרק ח') טיפל בכיבושי דוד, ולאחר יחידה זו (פרק י') אנו שוב חוזרים לכיבושי דוד. והנה, באמצע, ביחידה שלפנינו, יש לנו אירוע שהוא כשלעצמו מרתק, אך צריך להסביר מדוע מספר לנו זאת הכתוב כאן ועכשיו. שתי תשובות ספרותיות ניתנו לשאלה זו:

תשובה אחת מבקשת לקשור בין סוף פרק ח' לתחילת פרק ט'. בסוף פרק ח' אנו קוראים על מינויים מדיניים והפעלת סדרי ממשל. דוד, כנראה, מבקש לשתף מספר פקידים מן הממשל הקודם של תקופת שאול בממשל החדש שלו, מתוך כוונה לשמור על רצף שלטוני ועל התפיסות בין בית שאול לבית דוד. תשובה זו חולשתה בצידה, כי הכתוב הפותח מדבר על עניין ספציפי שדוד מבקש לעשות. הוא מבקש לעשות חסד **בעבור יהונתן**. הוא חש מחויבות אישית, ולא דווקא ממלכתית, לצאצאי יהונתן, ולכן קשה לראות כאן רק את העניין הממלכתי הכללי.

התשובה השנייה מתמקדת יותר בקשר בין פרקים ט' ו-י'. מדוע אחרי עניין מפibשת מספרים לנו על עניין עמוך? והתשובה: **מעשה החסד**. ועוד יש להעיר, שפרשת דוד ומפibשת תחזור בספרנו עוד פעמיים. יש לנו כאן, אפוא, סיפור בהמשכים. שלוש אפיזודות לסיפור וכולן פרובלמטיות מהיבטים שונים. **א.** פרשת החסד שדוד מבקש לעשות עם בן יהונתן בפרקנו. **ב.** מרד אבשלום. **ג.** ההוקעה של בני שאול.

חשוב שהמורה יניח כבר עתה יסודות להמשך האפיזודות וירמוז לתלמידים שליחסי דוד ומפיבשת יש המשך, והם עוד ייפגשו במצבים חדשים ובתנאים אחרים.⁽¹⁾

שיקולים דידקטיים

היחידה קלה להוראה ונראית לנו מתאימה אפילו ללימוד עצמי בעזרת דף עבודה וללא כל הכוונה מצד המורה. בכיתה שאין לה עדיין הרגלי למידה עצמית, רצוי לקרוא את הפרק ולקיים דיון כללי על המושג **חסד** בכלל ומשמעותו בפרקנו. ייתכן שכבר בדיון הפתיחה תתעורר השאלה המרכזית של מהות החסד בפרק, בניסוחו של רד"ק או בדומה לו. בכיתה מתקדמת, סדר הלימוד יהיה הפוך. קודם עבודת התלמידים ואחר כך הדיון והסיכומים. לדעתנו, הסיכום יתמקד בנקודות הבאות:

א. המוטיבציה של דוד היא: **"בעבור יהונתן"**. מכאן כותרת יחידה זו.
ב. דוד, בשלב זה לפחות, עושה מעל ומעבר לקיום הברית בכך שהוא מזמין את מפיבשת לשולחן המלך. החסד כאן בוודאי ללא מניעים אישיים או אחרים.

ג. **"...עולם חסד יבנה"** (תהילים פ"ג, ג). חשוב שהתלמידים יפנימו את ערך החסד כערך מרכזי בחיי היומיום בכל מעגלי החיים: האישיים, הלאומיים ואף האוניברסליים. בכיתה מתקדמת אפשר להביא את התלמידים לעיין בקונקורדנציה, להתרשם קודם כל מכמות הפסוקים המבליטים את המושג חסד בתנ"ך, ולאחר מכן לבחור מספר פסוקים היכולים לשמש דוגמה לחסד בין אלוקים לברואיו ובין הברואים לבין עצמם.

ד. נראה לנו שאפשר להסתפק בתשובת רד"ק על השאלות שיתעוררו לגבי בעיית ירושת שדה שאול, ובכך לענות על רוב השאלות המשפטיות המתעוררות באירוע המתואר:

"ויתכן לפרש כי דוד זכה בכל נחלת שאול, לפי שאיש בושתי ובית שאול היו מורדים במלכות, כי ידוע היה בכל ישראל כי דוד היה מלך אחרי מות שאול, ונמשח ע"פ ה' ומורד במלכות - הוא ונכסיו נתחייבו למלך; וכן כתוב: 'ואתנה לך את בית אדוניך' (שם"ב י"ב, ח). וכיוון שהיה הכל שלו ומן הדין זכה בו ואמר להשיב הכל למפיבשת, חסד גדול עשה עמו ועוד שנתנו באוכלי שולחנו כל הימים" (רד"ק על פסוק ז).

המורה שירצה להרחיב בנידון, טוב יעשה אם יקרא את פרשנותו המקיפה של פרופ' ש' ורגון על ההיבטים השונים של מעשה דוד בפרקנו (ראה "אנציקלופדיה עולם התנ"ך" - שמ"ב, עמ' 95-96).

(1) ראה מאמר קצר ותמציתי של מנחם בקר: "דוד ומפיבשת", **שיחות במקרא**, עמ' 167-169.

"חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אֱלֹקֵינוּ"

המלחמה בעמון ובבני בריתם

פרק י'

מבוא

ביחידה זו מספר הכתוב על תהליך השתלטות וכיבוש עמון. בפרק ח' יש אמנם סיכום כללי על כל מלחמות דוד, כולל המלחמה בעמון, אך כאן חוזר הכתוב ומפרט את המלחמה, סיבותיה ותוצאותיה. הפירוט הזה חשוב לנו כי פרשת דוד ובת-שבע שזורה באירועי המלחמה בעמון. ואכן, רוב המפרשים רואים את פרקים י"א-י"ב כחלק מהיחידה הזאת.

מסיבות מתודיות החלטנו לפצל את שני העניינים (המלחמה בעמון ופרשת דוד ובת-שבע) לשתי יחידות.

בסוף היחידה הבאה (י"ב, כו-לא) נצטרך כמובן לחזור ולסיים גם את היחידה שלנו. היחידה שלנו מסתיימת בניצחון בקרב חילאם ובניטרול ארם, אך המלחמה עם עמון טרם נסתיימה, וחשוב לציין זאת גם לתלמידים ולהצביע על כך שסיים המלחמה עם עמון וכיבוש רבת עמון יבואו מאוחר יותר, כפי שילמדו בהמשך. היחידה שלנו קצרה ואפשר לסיים אותה ביחידת שיעור אחת. דף העבודה שהכנו מאפשר למצות את הנושאים של היחידה. לאחר קריאת הפרק ודיון כללי בנושאים שבו, אפשר לחלק לתלמידים את דף העבודה (בקבוצות או בזוגות) ולתת להם לעבוד על נושא הפרק. בסוף השיעור יסוכמו העובדות והמורה ישלים ככל שיצטרך.

שלושה מוקדים בפרק:

א. פסוקים א-ה: הרקע לפרוץ המלחמה.

ב. פסוקים ו-יד: הקרב הראשון (קרב מידבא).

ג. פסוקים טו-יט: הקרב השני (קרב חילאם).

חשוב לקרוא את הפרק המקביל בדבהי"א (פרק ט"ו), כדי לקבל מפה טובה של האירועים.

להלן הערות אחדות לשלושת המוקדים הנ"ל.

1. התלמידים ילמדו מדברי רש"י את הסיבה שדוד מרגיש צורך לקיים את מצוות **ניחום אבלים** עם עמון. כמובן, התלמידים יעיינו שוב בשמ"א, יזכרו במצוקותיו של דוד בעת ההיא, ויעריכו את המעשה של נחש אבי חנון כלפי דוד. נחש אמנם עשה מה שעשה לא מתוך אהבת דוד אלא מתוך שנאת שאול (ראה שמ"א פרק י"א), אך מבחינת דוד היה זה חסד וראוי לגמול חסד לחנון בנו בשעה הקשה שלו. ובעצם משלחת ניחומים כזאת יש בה גם משום ביטוי ליחסי שלום בין שתי המדינות.

חז"ל כידוע ביקרו את דוד על התנהגותו זו (ראה מדרש תנחומא, מצוטט ברד"ק פס' ב).⁽¹⁾ רצוי לעמוד על תגובת שרי חנון. הם אינם יכולים לקבל את הרעיון שדוד מתוך גרשות אישיים, אנושיים, פועל כפי שהוא פועל. בעיניהם דוד הוא מלך, וכל פעולותיו יש בהן אינטרס מלכותי. לכן צעד כזה הוא צעד מתוחכם, וכך יש להתייחס אל המשלחת ולא מתוך סנטימנטים אישיים. מה שהם אינם יודעים הוא, שדוד איננו מלך כמלכי אומות העולם... העלבון שהעליבו את דוד ואת המדינה הוא קשה מאוד ודוד חייב להגיב, וכך נוצר ה"קאזוס בלי" למלחמה בעמון.

2. העמונים יודעים את הצפוי ומכינים את עצמם למלחמה באמצעות ברית צפונית חזקה. הם מגייסים את ארבעת מלכי ארם לעזרתם. הארמים, הצופים בהתחזקותו של דוד, מעוניינים להקדים תרופה למכה, להכות את דוד באדמת עמון ולעצור את התפשטותו. אולי יש להם עניין גם בהתפשטות דרומה, לכיוון מואב - הממלכה החזקה באזור.⁽²⁾

דוד מגיב מיידית ושולח את יואב לנהל את המלחמה בעזרת **צבא הגיבורים** (יחידה מובחרת). יואב מארגן את הצבא, אך הוא הופתע מהמלכודת שהכינו צבאות ארם ועמון. יואב, ש"קרא את המפה" היטב, מחליט החלטה גורלית ומחלק את צבאו לשתי חזיתות: חזית הדרום - מול מידבא נגד צבאות ארם בראשותו הוא. חזית צפונית - מול רבת עמון בראשות אבישי. ההחלטה אמיצה והיא עלולה

(1) המורה ישקול אם להביא את המדרש בפני התלמידים. אם יחליט להביאו - יש לאפשר לתלמידים להביע את תגובתם.

(2) החוקרים מתלבטים בשאלה: כיצד עמון אינה פונה גם לעזרת שכנתה הדרומית - מואב. אם נאמר שמואב כבר נכבשה, קשה להבין כיצד היערכות צבאות ארם נעשית במישור מידבא שבגבול מואב, בלי ידיעת יואב ומניעת ההתכנסות הזאת. ראה אפשרויות שונות ופרטים נוספים בפירושו של גרסיאל על פרק י' בתוך אנציקלופדיה "עולם התנ"ך" - שמ"ב, עמ' 97-100.

לעלות בקרבנות רבים, אך יחד עם זאת, היא יוצרת סיכוי של שבירת אגף אחד בחזית ועל ידי כך עשויה לשנות את כל המצב. יואב בוחר להתנפל על צבא ארם, שכנראה המוטיבציה שלו בכל זאת שונה מזו של עמון. האסטרטגיה של יואב הוכיחה את עצמה. הארמים פתחו במנוסה והתוצאה הייתה מיידית, גם לגבי החזית מול רבת עמון. יואב עדיין לא היה מוכן לכבוש את רבת עמון הבצורה ולכן הסתיים הקרב כפי שהסתיים.

3. העמונים למדו את הלקח, אך הארמים הבינו את משמעות המפלה ופירשו אותה בעליונותו של דוד מבחינה מספרית. הם יוזמים מלחמה חדשה בצירוף הדדעזר שהוא ראש ממלכות ארם, ומתכנסים הפעם בחילאם. הם מרכזים צבא אדיר, מתוך כוונה להכות את דוד ולמגר את מלכות ישראל שהולכת ומתחזקת באזור.

דוד לא מחכה יותר מדי, מרכז צבא גדול ("וַיֵּאסֹף אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל") ויוצא למלחמה. דוד נוחל כאן את אחד הנצחונות הגדולים שלו. האיום הצפוני הוסר לגמרי. ברית מלכי ארם מתפרקת ועמון נשארת עכשיו כאי בודד, וכך נפתחת למעשה הדרך לכיבוש עבר הירדן, כפי שמתואר בפרק ח'.

היחידה הבאה מספרת לנו מה קרה בינתיים ברבת עמון. מכיוון שהאיום הגדול הוסר ורבת עמון הייתה מכותרת, יכול היה דוד לחכות לזמן נוח לכיבוש עיר הבירה, ובכך פותחת היחידה הבאה ("וַיְהִי לְתִשְׁבֹּת הַשָּׁנָה" וגו'). ואז קרה מה שקרה.

בדיקת הישגים בחזרה על פרקים א' - י'

למען הקל על התלמידים בזכירת האירועים הרבים שעסקו בהם עד כה, וכדי שיהיה למורה משוב על עבודתו, הבאנו בדפי העבודה דף עזר לחזרה על פרקים א' - י'. המורה יעשה בו שימוש כרצונו. אנו בחרנו דברים חשובים ומרכזיים מתוך הפרקים ומשפטי ערך שראויים לחזרה, והם גרעין חשוב בתפיסת העולם התנ"כית. אפשר להודיע לכיתה שדף העזר ישמש בסיס למבחן והמורה יבחר חלקים שיופיעו במבחן עצמו, כך שתהיה זו חזרה לשמה וגם לשם הבחינה.

דף עזר לחזרה על פרקים א' - י'

א. לשון המקרא

לפניך משפטים נבחרים מתוך פרקים א' - י'. כתוב באיזה הקשר נאמרו והסבר בקצרה את משמעותם:

1. "הצבי ישראל על במותיך חלל".
2. "נקי אנוכי וממלכתי מעם הי עד עולם".
3. "על-כן יאמרו עור ופסח לא יבואו אל הבית".
4. "דמיוך על ראשך כי פיך ענה בך".
5. "ונקללתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם אמהות אשר אמרת עמם אכבדה".
6. "הכי יש עוד נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד בעבור יחונתן".
7. "איך לא יראת לשלוח ידך לשחת את משיח ה'".
8. "יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו".
9. "הכמות נבל ימות אבנר".
10. "ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלוקים יושב בתוך היריעה".
11. "חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלוקנו והי יעשה הטוב בעינינו".
12. "הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל".
13. "איך נפל גבורים ויאבדו כלי מלחמה".
14. "והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני".
15. "ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ".
16. "מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ".
17. "ברוכים אתם להי אשר עשיתם החסד הזה עם אדוניכם".
18. "הלנצח תאכל חרב".
19. "אם תחזק ארם ממני והייתה לי לישועה".
20. "הגנו עצמך ובשרך אנחנו".

ב. למה ומדוע?

השב על השאלות הבאות. היעזר בדברי הכתוב ובמה שלמדת בכיתה.

1. מדוע הרג אבנר את עשהאל?
2. מדוע הרגו רכב ובענה את איש בושת?
3. מדוע עושה דוד חסד עם מפיבשת?
4. מדוע מחליט תועי מלך חמת לשאול בשלום דוד ולשלוח לו כלי כסף וזהב?
5. מדוע נהרג עוזא?
6. מדוע "לא יבוא עור ופסח אל הבית"?
7. מדוע אין ה' מסכים שדוד יבנה את בית המקדש?
8. מדוע מיכל לועגת לדוד?
9. מדוע כועס יואב על דוד בקשר לאבנר?
10. מדוע הרג דוד את העמלקי?

ג. מה דעתך?

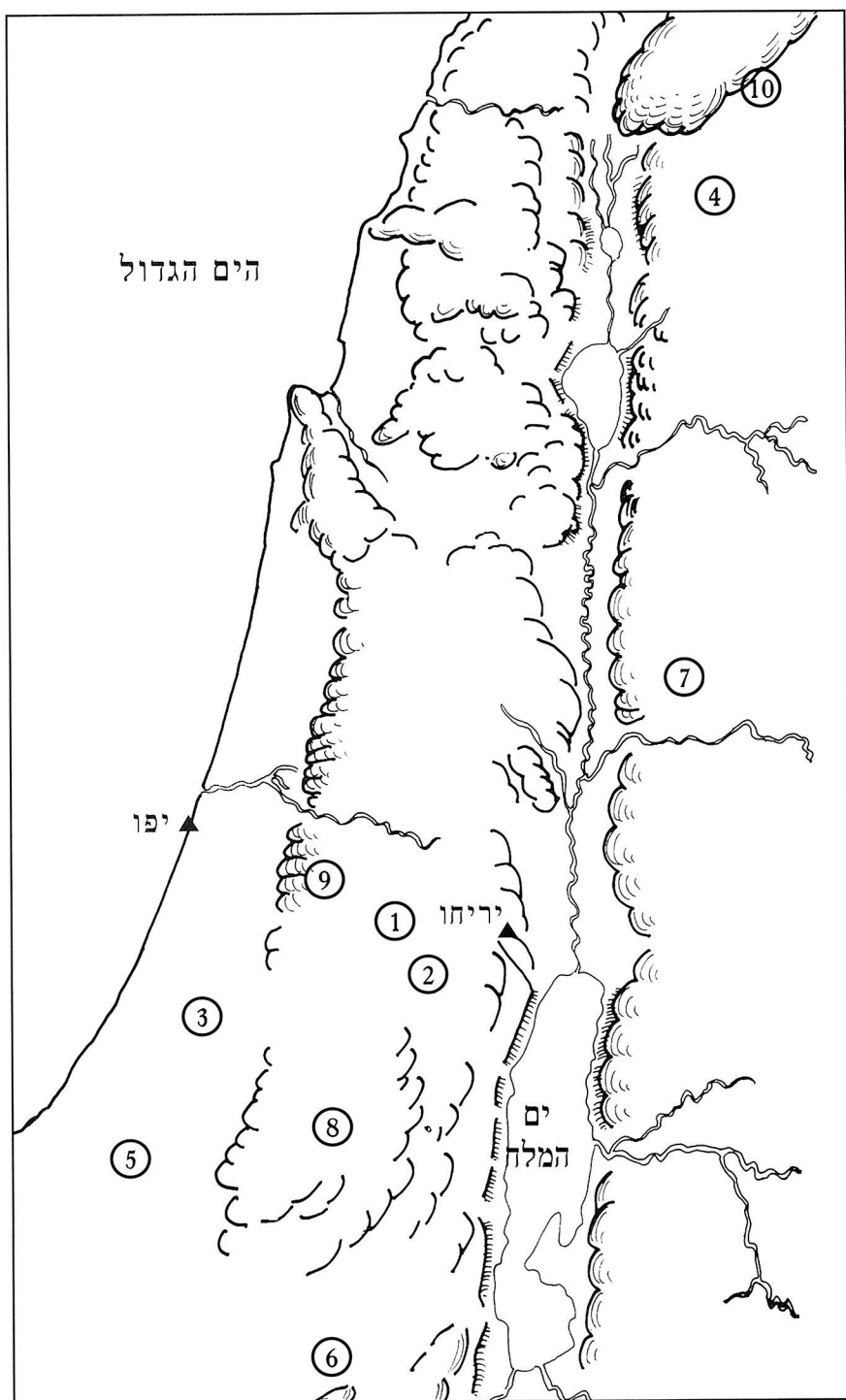
1. מדוע הגיב אבנר בחריפות כה רבה על הערתו של איש בושת ("מדוע באתה אל פלגש אביו?")?
2. מדוע אומר דוד קינה ומספיד את אבנר בן נר במילים חמות; הרי הוא היה אויבו וגרם למלחמת אחים?
3. מדוע מתאכזר דוד במיוחד למואב ("שני חבלים להמית ומלאו החבל להחיות")?
4. מדוע נכשל הניסיון הראשון של העלאת ארון הברית לירושלים?
5. "בני דוד כהנים היו" - מה דעתך על מינויים אלה?
6. מדוע בחר דוד בירושלים כעיר בירתו? (שלושה נימוקים!)
7. מדוע, לדעתך, לא מעניש דוד את יואב על רצח אבנר בן נר?
8. "ויהי בשמעך את קול צעדה בראשי הבכאים אז תחרץ" - מדוע לא לפני כן?
9. מדוע שולח דוד מנחמים אל חנון מלך עמון?
10. מדוע, לדעתך, בגד אבנר באיש בושת?

ד. אתר את המקום

לפניך מפה וטבלה.

במפה - מסומנים מקומות ממוספרים הקשורים לפרקים א' - י'.
בטבלה - מצויות הגדרות שנועדו לסייע לך לאתר את המקום במפה.
בדוק בעזרת המפה התנ"כית האם אכן הזיהוי שלך מדויק.

המספר המסומן במפה	הגדרת המקום	שם המקום	מי מציג אותו?
1	"יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו"		
2	הבטחתי פרס למי שיכבוש אותה		
3	לקחתי אותה מידי פלשתים		
4	באתי לעזור למלך צובא ושילמתי בהפסד עצמאותי		
5	באתי אל דוד להודיע לו על מות שאול		
6	שמתי נציבים במדינה בדרום הארץ (פרק ח', יד)		
7	שם המלכתי את איש בושת		
8	עליתי אל העיר הזאת בתחילת דרכי למלוכה		
9	"וימת שם עם ארון האלוקים"		
10	שם לכדתי 1170 פרשים ו-20,000 חיל רגלים		

ה. תפזורת שמות אישים

לפניך תפזורת שבה מופיעים שמות אישים שהכרנו בפרקים א' - י'. מצא לפחות שבעה שמות והקף אותם בעיגול. בחר משפט אחד מתוך הכתוב על כל דמות.

ב	ד	ת	י	כ	ל	פ	א	ב	ר	ג	מ	נ	כ	ל	א	ב
ר	א	ב	ע	ס	ק	ל	ק	ר	ט	כ	ר	ת	ה	א	ג	ד
צ	ג	צ	נ	ע	ר	ט	ש	י	א	י	ב	ש	ב	נ	א	פ
ק	ש	ר	ת	נ	ש	י	פ	ו	ת	ק	כ	נ	ש	ה	י	ע
ע	ט	א	נ	ב	נ	ב	ע	א	ת	מ	ר	ר	צ	י	ש	ס
מ	ש	נ	ב	ג	ת	נ	ת	ב	ב	ר	ל	כ	ת	כ	ב	ר
מ	א	ה	ו	ע	ק	ל	מ	ס	נ	י	ל	ת	א	ב	ש	נ
ו	פ	ז	א	ז	א	י	ר	ג	ו	ז	ש	צ	ש	ד	ת	ר
ה	ס	י	כ	ל	פ	ש	ע	צ	ח	ס	מ	י	ה	ל	ס	ש
א	ר	ו	ב	י	ב	ד	מ	ק	כ	ל	צ	ב	ו	מ	נ	א
י	פ	ע	ח	ש	ד	ר	צ	פ	ה	ב	ת	א	י	ה	ז	ב
ו	ח	כ	י	נ	ת	ו	ג	ר	ס	ט	ש	ב	ע	נ	א	ר

ו. מי אני ומה שמי?

1. אני אוכל על שולחן המלך כאחד מבני המלך.
2. אלי פנה דוד בשאלה בעניין בניית בית המקדש.
3. כרתתי ברית עם המלך דוד ועזרתי לו לבנות את ארמונו.
4. אחזני השבץ.
5. דוד קילל אותי על לא עוול בכפי (לפי דעתי!).
6. התחפשתי יחד עם אחי כלוקחי-חיטים.
7. ה' בירך אותי ואת ביתי בזכות ארון הברית.
8. אני נין למלך שאול, אני קטן אך שמי רשום בספר.
9. דוד כינה אותי בתואר איש צדיק.

"חטאתי לה'"

פרקים י"א - י"ב

מבוא

לפנינו יחידת לימוד שהיא מן הקשות ביותר בספר, ואולי לא רק בספר שמואל אלא בכל ספרי נביאים ראשונים. הקושי איננו נובע מתוך אי הבנת המסופר, מוזרותו או קשייו הלשוניים וכד'. הקושי נובע דווקא משום הבנתנו את המאורעות המסופרים ומתוך תגובותינו והתמודדותנו איתם כקוראים נאמנים ומאמינים בקדושת המקרא.

לפי חז"ל, ביקש כבר דוד המלך בעצמו מהקב"ה שפרשה עגומה זו לא תירשם כלל בספרי הנביאים: "שלא יכתב סורחני" (=רש"י: "שתמחוק אותה פרשה מן המקרא וישתכח הדבר לעולמים", סנהדרין ק"ז, ע"א וכן ביומא פ"ו, ע"ב). אך בקשתו נדחתה, כנראה, גם מתוך שיקולים של אמונה וחינוך. אין ספק, שהסופר הנבואי שכתב מה שכתב ותיאר מה שתיאר, ידע כמה דברים קשים אלה עלולים לעוות את אישיותו והערכת דמותו של דוד. אך השיקולים החינוכיים לכתוב את הדברים במקרא, ובכך להנציחם לדורי דורות, הם שהכריעו את הכף, ואנשי הכנסת הגדולה ברוח קודשם אישרו את פרסום הדברים למרות שאנשים רבים עלולים להוציא מסקנות מוטעות ואולי אף מסולפות.⁽¹⁾

הכתוב מספר לנו כל מה שהוא רצה לספר, ואנחנו הקוראים-הלומדים חייבים להתאמץ ולהתעמק בהבנת הכתובים לא רק כלשונם אלא גם כרוחם. עלינו ללמוד היטב ולהכיר את הפרטים ההיסטוריים, לחשוף את המניעים הפסיכולוגיים ולדון בהיבטים המוסריים וההלכתיים. עלינו לעשות כל זאת מתוך קריאה צמודה בתוך המקרא ומתוך העיון בתורה שבע"פ ובמפרשיה, אך אחרי הכל עדיין יהיה

(1) בעל "דעת סופרים" כותב בפתיחת הפרשה: "כתיבת הדברים הייתה נחוצה לשעה ולדורות, אף שפושעים רבים נכשלים בה, צדיקים ילכו בה וילמדו לקח נכון", הדברים אכן נכונים ותקפים אף בימינו אלה.

עלינו לקבל הכרעות לגבי אלו מתוך כל המקורות ופרשניהם הנראים לנו תואמים ללא ספק את תוכן הכתובים ורוחם. הרי אנחנו קוראים את המקרא ולומדים אותו היום וגם לנו מידות ומסרים וניסיונות חיים המאפשרים לנו להבין את הכתובים כפשוטם וכרוחם. גם אנו נדרשים בעת הלימוד למלא פערם במקום שהדבר מתבקש, ובמיוחד לגבי אישים בסיפור שהמספר הנבואי השאיר אותם בצל, ואין לו, משום מה, עניין למסור לנו פרטים לגביהם. המסקנה היא, שאנחנו המורים המתבקשים ללמד סיפור זה, חייבים להכין את עצמנו להוראה בדחילו ורחימו ומתוך הכרת מקורות חז"ל, כי האתגר הוא גדול וקשה וחוו"ש שלא נבוש ולא ניכלם ולא ניכשל.

להלן נתווה קווים לתוכן ההוראה ולדרכה, נפרוש במקצת את היריעה ונראה את מורכבותה, אך גם את יופיה, בחינת כזה ראה והמשך. המורה לפי הבנתו וטעמו יכין את שיעוריו לתלמידיו באשר הם שם, ברוח דברי חז"ל המקודשים לנו.

א. היבטים פרשניים

עד עתה היכרנו את דוד מן ההיבטים האישיים והמדיניים-ממלכתיים, בתחילה מתוך מאבקו להישרדות, ובהמשך - מתוך מאבקו לייסוד ממלכת דוד הגדולה.

פגשנו אותו במצבי מצוקה שנבעו לרוב מתוך נסיבות שהוא נקלע אליהן שלא מרצונו ואף לא מתוך תכנון מוקדם שלו. התנהגותו הדתית והמוסרית הייתה עד כה ללא דופי. הוא עמד בכל המשימות ושומר מכל משמר על עצמו שלא יהיה רבב כלשהו על בגדיו.⁽²⁾ לאורך כל הדרך, מגלה דוד אמונה שלמה בקב"ה ודבקות בייעוד שנקבע לו. הוא מגשים את מטרותיו וסומך על השגחת הקב"ה שינחה אותו בדרך הנכונה.⁽³⁾

ברם, ביחידה זו אנו פוגשים די במפתיע פן שונה של דוד האיש והמלך. פעולתו והתנהגותו אינם נובעים ממצבים ממלכתיים הדורשים את שיקול דעתו המדיני והכרעותיו הממלכתיות. הפעם, נראה לכאורה שדוד המלך פועל מתוך מניעים שונים, ומנצל את מעמדו המלכותי כדי להשיג את מבוקשו. התנהגותו נראית לכאורה גובלת בחריגות קשה. המפנה הוא חד ופתאומי ולא צפוי כלל לאור הפרקים הקודמים ובמיוחד פרק ז', בו מכין אותנו הכתוב **למלך אידיאלי** ומוביל אותנו לנקודות השיא.

דוד מקבל הבטחות עתידיות מן היפות ביותר שניתנו לבשר ודם כלשהו: **"ונאמן ביתך וימלאכתך עד עולם לפניך, ככאך יהיה נכון עד עולם"** (ז', טז) - מילים נשגבות ביותר, שמעטים זכו לשמוע כמותן.⁽⁴⁾ ואחרי כל זה אנו עדים למעידה הגדולה.

(2) אמנם במקרה של נבל דוד כמעט נכשל, ואביגיל היא שמנעה ממנו "מבוא בדמים" (שמי"א כ"ה, ג).

(3) לדוגמה: ראה שמי"א פרק י"ז וכן שמי"א כ"ד, ט-טו ודוגמאות רבות בשמי"ב עד פרקנו.

(4) כן, הגיע דוד לשיאים מדיניים גדולים ביותר והפך את המדינה הקטנה למעצמה גדולה.

הכתוב איננו חוסך את שבטו מדוד, ומגלה לנו את כל מה שראוי היה שלא יקרה. העובדה שהמקרא מוסר לנו פרטים על האירוע מחייבת אותנו לחשוב ולהתעמק במטרה האלוהית ברישום הסיפור לדורות, ועלינו לבחון מדוע נצטרך הסיפור הזה לדורות? ומדוע חשוב לנו לדעת פרטים אלו מחיינו ומאישיותו של דוד המלך?

אנו מניחים, שהמגמה של הכתוב איננה היסטורית או פוליטית אלא בראש ובראשונה מוסרית וחינוכית. האתגרים שהסיפור מעורר הם רבים וקשים, ואי אפשר להשאיר אדישים לגבי המסופר בו, לא רק משום מה שראינו עד עתה בעברו של דוד, אלא גם משום שהתנ"ך והמסורת הבתר-מקראית רואים בדוד את **הסמל הגדול** לאמונה במלכות הנצח של בית דוד - **"דוד מלך ישראל חי וקיים"**. סמל זה תקף גם לימינו אנו.

אנו חייבים להתמודד עם המסופר, לא רק כדי למצוא הצדקה אישית לדמות המלך האידיאלי, אלא קודם כל לנסות ולהבין את הפרשה בהקשר המקומי שלה - דברים כהווייתם. והרי דוד לא נפסל כלל בעקבות החטא מלהמשיך ולשמש משיח ה' וראוי להקים את **מלכות בית דוד**. בניגוד לשאול, שאחרי הכשלונות נפסל **"ובקש ה' לו איש בלִבְבוֹ"** וגו' (שמ"א, י"ג, יד).

אפשר להבחין בשתי גישות עקרוניות:
גישה אחת - מנסה לנקות את דוד מכול וכול: **"מי שאומר דוד חטא אינו אלא טועה"** (שבת נ"ו, ע"א). אין פירוש הדברים שהאמירה הזאת באה להכחיש את הכתובים. רבי יונתן יודע מה שכתוב, ואחרים שהולכים בדרך החשיבה שלו מבחינים היטב בין מטרת הכתוב לבין המציאות בפועל. וכך מנסח הרב ע"י שטיינזלץ את ההבחנה הזאת⁽⁵⁾:

"דוד שבקש לחטוא: מדרשות אלה בזכותו של דוד נראים שהם בניגוד לדברי המקרא. אלא שיש להבין את הדברים כך: קיימים בכל מעשה עבירה שני קני-מידה. האחד הוא מן הצד הפורמלי-ההלכתי בדבר, והשני על פי צד כוונתו ורצונו של העושה. והנה במקרא דנים בדבר על פי רצונותיו של דוד, וכיוון שהוא לא התחשב באיסורים החמורים שהיו בכך - נדון לחובה. ואילו בתלמוד דנים בצד ההלכתי והמשפטי של הדברים, שלפי זה לא היה חטאו חמור כל כך. וזוהי משמעות "שבקש לעשות ולא עשה", כלומר מצד רצונו ביקש לעשות אף עבירה חמורה, אלא בפועל ע"פ הלכה - לא עשה (באר הגולה)".

הגישה הזאת מבינה את הסיבה לעונשו של דוד לא **במעשים** שעשה, אלא **באופן** בו ביצע את מעשיו או בעיתוי שלהם. "ראויה הייתה בת שבע לדוד אלא

(5) ראה גמרא "שטיינזלץ" על שבת נ"ו, ע"א בהערת שוליים - עיונים על אתר. לפי פרשנות זו מבקש מאתנו המספר הנבואי שנתמקד בעת הקריאה בתוכן הפנימי של "הנפשות הפועלות" ולכן התיאור המילולי הוא כמות שהוא, ואילו חלק מפרשני חז"ל מבקשים להעיר לנו שלא להזניח את המשמעות החוקית לפני שנוציא פסק דין על דוד.

שאכלה פגה. בא אליה קודם זמנה" (סנהדרין ק"ז, ע"א), או שאת אוריה צריך היה לדון בסנהדרין ולא לשלחו להיהרג בחרב בני עמון (שבת נ"ו, ע"א).⁽⁶⁾

הגישה השנייה אומרת שאין להוציא את המקרא מדי פשוטו, ואם המקרא מספר לנו שחטא דוד בחטאים המנויים במפורש או במוסווה, הרי אי אפשר לזכות את דוד כאילו מבחינה משפטית הכל היה כשורה ושום דבר חריג לא קרה. לפי גישה זו, שיאו של הסיפור הוא לא בחטא אלא **בחזרה בתשובה**, ועיקר מטרת הכתובים הוא להורות את העם לדורותיו מהי תשובה ומה כוחה האדיר. דוד אמנם נענש קשות וסבל יסורים לא מעטים, אך הוא "הקים עולה של תשובה" (עבודה זרה ד', ע"ב), והוא משמש **דגם נצחי לאדם שהיה בשיא גדלותו - ומעד**, ובכל זאת שערי תשובה לא ננעלו בפניו.

ים של מקורות ותילי תילים של פרשנות מכל הדורות נכתבו בפרשה זו, ורובם מסתדרים על הציר שבין שני הקטבים הללו.

בקוטב האחד של הציר עומדים הסניגורים המבינים את מעשי דוד ואינם רואים במעשיו חטא מוסרי. לכל מעשיו יש הסבר והצדקה הלכתית או מוסרית. בקוטב האחר של הציר נמצאים הפרשנים שאינם זזים מלשון הכתוב ומשמעותם החמורה, ודוד נידון לכף חובה לאורך כל הדרך.

הגמרא במקומות שונים מציגה את מגוון הדעות הנ"ל שלא תמיד תואמות זו את זו וגם אינן משלימות אחת את רעותה. הפרשנות לכתובים הייתה והינה עד היום פרשנות הצמודה למקראות ללא סטייה כלשהי, אך לעתים מתאפיינים בדקדוק מירבי בכתוב וחיפוש ניואנסים דקים שבדקים בלשון הכתוב, בהשוואות בין הכתובים ובמבט הכולל על הכתובים. והתוצאה היא: גילוי דרכים ואפשרויות פרשניות שיש להן על מה להסתמך, אף על פי שלא נראו בכתוב ובעין רגילה לכתחילה. וכבר לימד אותנו רש"י: ש"יתיישב המקרא על פשוטו, דבר דבור על אופניו והדרשה תדרש שנאמר 'הלא כה דברי כאש נאום ה' וכפטיש יפצץ סלע' (ירמיה כ"ג, כט) - מתחלק לכמה ניצוצות" (רש"י לשמות ו', ט).

נדגים להלן כמה מן ה"ניצוצות" וההשקפות על ציר הדעות האלה ונתחיל בסניגורים המובהקים:

א. המקור המפורסם ביותר הפותח את הדיון במעשה דוד הוא מאמרו של ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן: "כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה" (גוי' (שבת נ"ו, ע"א). מאמר זה אמנם מופיע בגמרא ברשימה ארוכה של מאמרים דומים על אנשים אחרים במקרא, אך המאמר על דוד הוא מן התמוהים ביותר כי הרי הפסוקים זועקים אחרת.

(6) הסבר רחב יותר של מקורות אלה ראה במאמרו של הרב מדין ובמאמרו של הרב נבנצאל, כל אחד לפי דרכו (ראה ביבליוגרפיה).

רש"י על אתר ביקש לצמצם את תוקפו של המאמר ומייחס אותו רק לגבי חטא דוד בבת שבע ולא לגבי חטא דוד באוריה. אילו סבר רש"י שר' יונתן התכוון למכלול פרשת חטאו של דוד, לא היה מזכיר שהמדובר בחטא בת שבע בלבד. כנראה שרש"י מפרש את הגמרא בעקבות דברי רב:

"אמר רב כי מעינת ביה בדוד לא שכחת ביה בר מדאוריה דכתיב (מל"א ט"ו), (ה): 'רק בדבר אוריה החתי'".⁽⁷⁾ והרי הכתובים עצמם מספרים לנו על המשך חייו עם בת שבע בהסכמה אלוקית מלאה ובברכת ה' את הזרע שנוולד מבת שבע. ודווקא הוא נבחר כיורש של מלכות דוד. אין זאת אלא משום שיש דברים בגו. ולא שרק דוד יצא בשלום מכל האירוע, אלא שעוד זכה ששלמה בנו מבת שבע דווקא - יורשו.

וכך אומר ר' אבהו שם:

"כתיב: 'בקראי ענני אלקי צדקי בצר הרחבתי לי' (תהלים ד', ב) אמר דוד לפני הקב"ה: רבון העולמים כל צרה שהייתי נכנס לה, אתה היית מרחיבה לי. נכנסתי לצרתה של בת שבע - נתת לי את שלמה, נכנסתי לצרתן של ישראל ונתת לי את בית המקדש" (ירושלמי תענית, פרק ב' הלכה י). ובכן, לא רק שדוד יצא בשלום מכל האירועים האלה, אלא שאף **זכה לבנו שלמה שירשו וה' אהבו**.

ב. דרך אחרת של סניגוריה היא זו המכירה בעובדות כפי שהן מתוארות, אך היא מוצאת את המסיבות המקילות, מתוך מטרות חינוכיות-אמוניות לטווח רחוק. "והיינו דא"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי לא דוד ראוי לאותו מעשה ולא ישראל ראויין לאותו מעשה, לא היה דוד ראוי לאותו מעשה, דכתיב (תהלים ק"ב, כב): 'ולבי חלל בקרבי' (=אין בי יצר הרע) אלא למה עשו, לומר לך שאם חטא יחיד אומרים כלך יחיד אצל יחיד, ואם חטא צבור אומרים לו כלך אצל צבור" (עבודה זרה ד', ע"א).⁽⁸⁾

ג. בדרך של נסיבות מקילות ומציאת הסברים הולכים המדרשים, המנסים למצוא הצדקות במעשה, אך לא בעיתוי ובדרך ביצועו. כדוגמה, נצטט את דברי רבא: "מאי דכתיב (תהלים ל"ח, יח): 'כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי מיד' ראוייה הייתה בת שבע בת אליעם לדוד מששת ימי בראשית אלא שבאה עליו במכאוב. וכן תנא דברי ר' ישמעאל ראוייה הייתה לדוד בת שבע בת אליעם אלא שאכלה פגה" (=רש"י: שאכלה פגה - שקפץ את השעה לזקק ע"י עבירה).

ד. הגמרא מציגה גם דעה שמקבלת את העובדות ללא פרשנות ופלפול יתר, אך רואה את התשובה בסופו של המעשה - כשיאו של התהליך. לפי דעה זו: "כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו" (סוכה נ"ב, ע"א). אך גם תשובתו של דוד גדולה

(7) ראה הסבר מעמיק ומפורט לגישה יסודית זו המפרשת את האירוע כאילו נגד דברים הגלויים בפסוק אצל הרב מדן ("מגדים" יח-ט). ר' יונתן סובר, שהנאמר בכתוב מחמיר עם דוד בכוונה תחילה, **לא משום שהחטא היה כל כך חמור**, אלא **משום שהעושה אותו הוא אדם גדול** ואין ראוי לו שיהיה רבב כלשהו על בגדיו.

(8) ברור שמדרש זה קשה גם הוא, כי לומר שלדוד לא היה יצר הרע הוא קשה לפי הסיפור עצמו ולפי מקורות רבים אחרים בגמרא.

מתשובתם של רבים וטובים שלא עמדו בניסיון. דוד מכיר בחטאו ומקבל עליו ייסורים ו"במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד". כדוגמה לגישה זו נביא את דברי רב יהודה (שבת ל', ע"א):

"דבר אחר: 'ושבת אני' וגו' - כדרב יהודה אמר רב, דאמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב 'עשה עמי לטובה ויראו שונאי ויבושו' - אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מחול לי על אותו עוון! אמר לו: מחול לך. אמר לו: עשה עמי אות בחיי! אמר לו: בחייך איני מודיע, בחיי שלמה בנך אני מודיע. כשבנה שלמה את בית המקדש בקש להכניס ארון לבית קדשי הקדשים, דבקו שערים זה בזה. אמר שלמה עשרים וארבעה רננות ולא נענה. פתח ואמר: 'שאו שערים ראשים והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד'. רהטו בתריה למיבלעיה, אמרו: 'מי הוא זה מלך הכבוד?' אמר להו: 'ה' עוזו וגבור'. חזר ואמר: 'שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד. מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה' ולא נענה. כיון שאמר 'ה' אלקים אל תשב פני משיח זכרה לחסדי דוד עבדך - מיד נענה".

ובדומה לגמרא מופיע עניין זה גם במדרש תהלים (פרק ז' פסקה ו') וכך נאמר: "ביקש שלמה שתדרש אש מן השמים ולא ירדה, התפלל שמונה תפילות ולא ירדה. כיון שאמר 'זכרה לחסדי דוד עבדך' (דבה"ב ו', מב) מיד ירדה שנאמר (שם ז', א) 'וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים' וגו'.

רואים אנו שתשובתו של דוד נתקבלה במלואה, וזכויותיו מלפני החטא ולאחר התשובה עומדות לו ולזרעו אחריו.

בדרך זו הולכים רבים מפרשני ימי הביניים, וכדוגמה נביא את סיכומו של אברבנאל המייצג מבחינה זו גישה מקובלת עד היום אצל לא מעט מפרשני המקרא: "...טוב לי שאומר שחטא מאוד והודה מאוד ושב בתשובה גמורה וקבל ענשו ובוזה נתכפרו עוונותיו" (אברבנאל שמ"ב, עמ' שמג).

כאמור, אלו הן דעות שמייצגות ובתמצות רב, ואין זה משחרר את המורה מלקרוא ולעיין במקורות חז"ל שבנספחים ובמאמרים מהרשימה הביבליוגרפית.⁽⁹⁾

(9) בביבליוגרפיה ובנספחים הבאנו מאמרים שמייצגים עוד דעות וגישות שחלקן לפחות לא מתאימות להוראה בגיל ביה"ס היסודי. אך המורה המבקש להיות בקיא בנושא קשה זה יעיין ויטעם את טעמים של הכותבים השונים.

לא מעט דברי טעם נאמרו, אך גם לא מעט דברים שהמורה עשוי להתנגד להם. נזכיר כאן דעה של הרב נבנצאל ואחרים, שדוד עשה מה שעשה מתוך **דעה צלולה**, כי הוא התכוון לעשות **עבירה לשמה**, כדי שיוולד לו הבן היורש, שהוא ראה ברוח הקודש מבט שבע דווקא. "דוד חשב שמוטלת עליו **החובה** לעבור על איסור אשת איש, בדיוק כפי שאדם חייב לחלל את השבת כדי להציל חייו של חולה, אלא שתוצאות הטעות היו חמורות" (הרב נבנצאל, עמ' שפז).

שיקולים זידקטיים

לפי הוראות משרד החינוך, מלמדים בכיתות ה-ו את כל ספרי נביאים ראשונים על כל מה שכתוב בתוכם. אין קטעים של "טאבו" ואין מדלגים גם לא על אותם הקטעים שהמשנה (במסכת מגילה פרק ד' משנה ו) אומרת שהם: "נקראין ולא מתרגמין"⁽¹⁰⁾. כיוון שכך, חייב המורה להכין היטב את שיעוריו כדי שחס ושלום לא ייכשל ולא יכשיל את תלמידיו.

חובה ללמד מקרא כפשוטו, כי הוא הבסיס לעיון מעמיק ולדיון בהיבטים הפרשניים של חז"ל כפרשנים אותנטיים של המקרא. מובן מאליו שהתלמידים צריכים להבין שהאירועים המתוארים והנלמדים כעת אירעו בזמן אחר, בתנאי חיים אחרים ובמושגי חיים אחרים. אך יחד עם זאת, עליהם להכיר שאין אנו לומדים תיעוד היסטורי של העבר (שהוא לעצמו עניין חשוב), אלא "תכנים היסטוריים" בעלי משמעות נצחית ערכית-מוסרית-חינוכית, והשאלה איננה רק "מה אנו לומדים?" אלא "בשביל מה אנו לומדים?"

י' קיל במאמרו⁽¹¹⁾ מנסה להתמודד עם הבעיות המיוחדות המתעוררות בהוראת עניינים שונים נביאים ראשונים, המעוררים את הלומד לשאול שאלות מוסריות קשות המצריכות תשובות ההולמות גם את הלומד בן זמננו. השאלות שהוא מעמיד במאמרו הן אכן שאלות שנשאלות בכיתה⁽¹²⁾, אלא שבעבר שאלות כאלה נשאלו אולי רק במחזור השני של הלימוד וכיום כבר בכיתה ו מועלות השאלות ואין באפשרותנו לדחותן או להתחמק מהן.

מר קיל מנסה להביא את התלמידים להבחנה בין **המעשים** של האנשים הגדולים לבין **עושיהם**. לדעתו, כאשר אנשים גדולים, מפורסמים, עושים מעשים יפים, הרי אין פירושו שיש להעריץ את האדם העושה את המעשים האלה, כי הערצת האדם עלולה להביא לתוצאות שליליות, במיוחד כאשר האדם הופך לסמל. נער עלול להעריץ אדם ולחקות רק את התנהגותו השלילית של אותו גיבור נערץ.

התנ"ך אינו מאפשר הערצה עיוורת כזו, ולכן הוא מוקיע לעיני כל גם את החטאים של גדולי דור אלה. גישה זו נתקלת בבעיות פסיכולוגיות, במיוחד בגיל ביה"ס היסודי, כי לילד ולנער המתבגר קשה מאוד להבדיל בין העושה למעשה, הן לחיוב והן לשלילה. בדרך כלל יש זהות כוללת (הוליסטית) בין האדם למעשיו ואם דוד חוטא, אנחנו כועסים על דוד ולא על מעשיו. יחד עם זאת, אנחנו לומדים

(10) הרב רוזן חושב שעל מעשה דוד נאמר: "לא נקראין ולא מתרגמין", והכוונה היא להמנע מלדון בו בלא צמידות לתורה שבע"פ (ראה "שבת בשבתו" גליון וארא, שנה אחת עשרה). אנחנו ציטטנו את לשון המשנה כפי שהיא מופיעה בגמרא ובגירסת הרי"ף "מעשה דוד ואמנון נקראין ולא מתרגמין".

(11) "פרקי הדרכה בהוראת נביאים ראשונים", פרק חמישי, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תש"ל.
(12) להלן שתי שאלות מרכזיות שהוא מציג:

א. איך זה אפשר, שאנשים צדיקים כמותם נכשלו בחטאים כל כך גדולים?

ב. איך זה אפשר, שהם נשארו בעיני העם כצדיקים נערצים גם אחרי החטאים שחטאו?

לסלוח לאדם ש"משלם מחיר" על חטאיו, מתחרט בכנות על מעשיו ופורץ לעצמו דרך תשובה⁽¹³⁾.

אנו מציעים לפתוח את הנושא בגירוי ללמידה רצינית ולחשיבה ממוקדת באמצעות הטבלה הבאה:

קהלת ז', כ: "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא".	1. שמ"א י"ח, יד: "ויהי דוד לכל דרכו משכיל ויהי עמו" 2. שמ"ב ח', יד: "ויהי דוד נושה משפט וצדקה לכל עמו"
---	--

בפתיחת השיעור (שיעור כפול וללא הקדמה מצד המורה) מתבקשים התלמידים לאמת את הנאמר בצד הימני, ולהביא דוגמאות ממה שלמדו עד כה על דוד. לאחר בדיקת הדוגמאות ואישורן, יכתוב המורה בצד השני (השמאלי) של הטבלה את הפסוק מקהלת כנ"ל, ישים סימן שאלה גדול ויחכה לתגובות ולהערות התלמידים.

אנו מניחים שהתגובות תזרומנה מיידית, הן משום שחלק מהתלמידים כבר מכירים את תוכן הפרקים הבאים, והן בגלל מה שמתבקש מתוך ההשוואה. כחיוזק לקראת לימוד היחידה, אפשר שהתלמידים יביאו דוגמאות לאימות דברי קהלת מתוך מה שלמדו עד כה בתורה ובנביאים ראשונים. ברם, ברור יהיה לתלמידים שאנו מתכוונים כעת לא ל"סתם אדם", אלא לאדם שאנו עוסקים בו במשך השנה - לדוד מלך ישראל.

אנו ממליצים שהמורה יקרא פסוקים א-יז, כאשר כבר בפסוק הראשון יעשה אתנחתא כפולה בין תיאור העובדות ההיסטוריות של הקרב על רבת עמון לבין הימצאותו של דוד בירושלים, כך שבדרך הקריאה נדגיש את הנתק בין צבא דוד

(13) מעשה שהיה בכיתת הניסוי כך היה: בסוף היחידה רצינו לבדוק מה נקלט אצל התלמידות והאם נפגמה דמותו של דוד בעיניהן לאור מה שלמדו. ביקשנו מהן לכתוב מכתב אישי וגלוי לדוד המלך. תלמידה אחת כתבה, שהתאכזבה מאוד מדוד ולא יכלה להאמין שדברים אלה אכן קרו, אך היא מסיימת את המכתב וכותבת, שאחרי ששמעה את דוד אומר לנתן "חטאתי לה" והיא יודעת כמה קשה לאדם להתוודות, על אחת כמה וכמה - למלך, הרי היא סולחת לדוד "ומחזירה אותו לגדולתו הקודמת".

לבין דוד עצמו.⁽¹⁴⁾ וכן יעשה המורה לגבי פסוק ב' ויבליט בדרך הקריאה את הביקורת הסמויה של הכתוב על דוד. בדרך זו מכין אותנו הכתוב עצמו לאירועים שיבואו, ואנו בקריאתנו נכין את התלמידים לבאות בלא שהעמדנו שאלה מנחה כלשהי. בתום הקריאה יחכה המורה לתגובות התלמידים, שישמשו את המצע לשיעור.⁽¹⁵⁾

השאלות העיקריות יירשמו, ויתנהל דיון בכיתה תוך כדי היצמדות למקרא ולדיוקים במקרא. השאלות ינוסחו ויכוונו לאישים הפועלים. בטרם נתחיל בניתוח השאלות נבקש מהתלמידים לקרוא את ביצוע החלטת דוד ע"י יואב (דהיינו פסוקים טז-כז). על החלק הזה יקבלו התלמידים דף עבודה שיוכלו להשלים אותו בבית. השיעור יסתיים ברישום המילים האחרונות של הפרק: **"וירע הדבר אשר עשה דוד בניני ה'".** הפסוק יירשם מתחת לפסוק מספר קהלת בטבלה הנ"ל ובמקביל לפסוקים החיוביים על דוד, וכך ישמש רישום זה כסיכום השיעור וכמוטבציה לשיעור הבא, כשהשאלה היא: **איך יגיב ה'?**

השיעור השני (גם הוא כפול) יוקדש לתגובה האלוקית ולסיומה החיובי של הפרשה (היעזר בדפי העבודה ובהערות עליהם). לאחר שעברנו על המקרא כפשוטו וכלשונו, נחזור מחדש לרשימת השאלות הקשות שנשארו פתוחות, שכולן מסתכמות לשאלת מפתח אחת: **איך ירד דוד מ"איגרא רמה לבירא עמיקתא"?** לשיעור זה יכין המורה קטעי מקורות בהתאם לשאלות התלמידים, והכיתה תעבוד בקבוצות או בזוגות במקורות שיסומנו להם. התלמידים יסמנו בתוך הדף את המשפטים המרכזיים שמהם משתמעת התשובה לאחת (או יותר) מן השאלות שהועלו על ידם בשיעור.

בדיון במליאה יסוכמו הדברים, אך ברור יהיה לתלמידים שיותר משלמדו נשאר להם עוד מה ללמוד לכשיגדלו ו"יפגשו" את דוד בגיל אחר, עם ידע רחב יותר. לדעתנו, על המורה לחתור למסקנות בכיוון פרשנותו של אברבנאל, אך אל ידחה את הפירושים האחרים של חז"ל אם תלמידים יזדהו אתם וירצו לקבלם. חשוב מאוד להצביע תמיד על **האסמכתאות** שהיו לחז"ל.

הכתוב הכניס את כל האירוע במסגרת סיפורית של המלחמה בעמון. והנה, בסיום פרשת דוד ובת שבע אנחנו חוזרים לתחילתו של הסיפור, כפי שהכתוב מציין: **"וידוד יושב בירושלים"**. כעת, ובסוף הפרק חותם הכתוב במה שהתחיל ומספר על כיבוש מוצלח של רבת עמון: **"וישב דוד וכל העם ירושלים"** (פרק י"ב, לא).

(14) "לא שותפות של עשייה במישורים שונים יש כאן, אלא קרע בין הצבא הלוחם לבין דוד היושב בירושלים בלא מעשה" (עוז מלך, עמ' 203). יש הסוברים כי אין במלים "וידוד יושב בירושלים" משום ביקורת כלל, כי הפסוק הראשון הזה הוא פסוק מסגרת ומציין עובדות, ואין בעובדה הזאת משום ביקורת. ראה פרטים לגישה זו במאמרו של גרסיאל, המצוין להלן בביבליוגרפיה.

(15) מתוך שיקול דעת, החלטנו לא להכין דף עבודה על קטע זה, ודאי לא כהכנה לשיעור וגם לא כבדיקת ההבנה או חזרה, מתוך צפייה שהתלמידים יעלו את השאלות בתחום התעניינותם ולא מעבר לזה. ראה דף לחזרה ולסיכום.

אנו מציעים ללמד קטע זה כקטע מעבר בין הדרמות של דוד ובת שבע לדרמות של אמנון ותמר, מעין אתנחתא בין עניינים אישיים לעניינים ממלכתיים.

שני מוקדים לקטע:

- א. יואב מציע לדוד להשתתף בכיבוש ונימוקו עמו.
- ב. דוד מעניש קשות את בני עמון ומעביד אותם בעבודות כפייה (ראה "דעת מקרא"). אין צורך להביא בפני התלמידים את הפרשנים המחמירים בעונשים. בכל מקרה, מטרת דוד הייתה "למען ישמעו ויראו", וזו מטרה לגיטימית.

מכל המאמרים המופיעים בביבליוגרפיה, וגם אחרים שדילגנו עליהם ולא הזכרנום כלל, אנו ממליצים למורה לקרוא בעיון רב לפחות מאמר אחד שנראה לנו שהוא מתמודד עם מכלול הפרשנות בנושא, והוא מאמרו של הרב יעקב מדן ("מגדים", יח-ט). המאמר מקיף ביותר, הוא מנתח ומסביר את רוב הדעות שנשמעו עד כה בחז"ל ובדברי רבנים בדורות האחרונים ובני דורנו, בעלי מוסר ואנשי הגות וכן דעות של פרשנים וחוקרים מודרניים בני תקופתנו. הדרך בה נקט נראית לנו באופן עקרוני, למרות שגם אצלו נשארו עוד שאלות פתוחות ובצריך עיון (ראה תגובותיו של איתמר ור הפטיג, "מגדים", כב).⁽¹⁶⁾

סיכום

עם כל האכזבה שעלולה להיות לחלק מאתנו ולתלמידינו בלימוד יחידה זו, מהפך המתגלה מאישיותו של המלך דוד, הרי המורה יחטא לאמת הפנימית אם לא יבין את מגמתו של הכתוב בספרו את הפרשה הזו. התנ"ך איננו ספר היסטוריה הבא להשאיר לדורות הבאים את זכרון אירועי העבר. לפנינו אירוע טראומתי, ולמרות כל מה שעלולים לומר המבקרים בכל הדורות על: "דוד בן ישי הגבר... הקם עץ משיח אלוהי יעקב ונעים זמירות ישראל" (שמ"ב כ"ג, א), לא נמנע הכתוב מלספר עליו את כל מה שסיפר⁽¹⁷⁾ למען נלמד עד היכן מגיעות טעויות אדם ומה כוחה האדיר של התשובה.

ייתכן בהחלט, שכל העניין לא העסיק את דודו של דוד. אפילו אם נאמר שידעו את האירוע לפרטי או לפרטי פרטיו, הדבר לא פגע במעמדו של דוד המלך.

(16) המאמר הנ"ל הוא יסודי ודן במכלול האספקטים ההלכתיים והמוסריים של הפרשה. המורה יכול להכין לעצמו קטעים מתוך המאמר שישימשו אותו בעת הדיון בכיתה, לצורך התמודדות עם השאלות שתשאלנה ע"י התלמידים. המאמר מציג יפה את העמדות השונות בין שני הקטבים ונוקט עמדות שקולות לכאן ולכאן.

(17) ראה עד כמה חשובה למקרא העברת המסר החינוכי והמוסרי, בבראשית א', כו נאמר: "ויאמר אלוהים נעשה אדם" וגו'; "אף על פי שלא סייעו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות, לא נמנע הכתוב ללמד דרך ארץ ומידת ענוה שיהא הגדול נמלך עם הקטן..." וגו' (רש"י על אתר). במילים אחרות, אנו רואים שהכתוב לא חושש מן מדקדקים ו"מינים" שונים. הלקח החינוכי חשוב יותר מאי הבנות או טעויות של אנשים שונים. "והורצה לטעות - יטעה", כי קשה מאוד להלחם נגד מי שרוצה לטעות.

הביקורת הציבורית סובלת אפילו חריגות כאלה וניתן לתרץ את המעשים בדרך פורמלית, כפי שאכן תירצו כמה מחכמי חז"ל. אך נתן הנביא לא עוסק בצד הפורמלי של המעשה, וכן מגיב דוד תגובה לא פורמלית אלא תגובה פנימית-אישית עמוקה.

לא החטא כלפי העם מעסיק אותו, לא מזה הוא חושש, אלא מהחטא כלפי שמים - "הטאתי לה'!" וכן: "לך לבדך הטאתי והרע בעיניך נשיתי" וגוי' (תהלים נ"א, ו). היודע הכול, יודע את הכוונות, הרצונות והחולשות של בני האדם. כלפיו חטא דוד וכלפיו הוא חייב בתשובה. הכתוב בספר תהלים נותן פומבי לוידוי של דוד שמלמד את הדורות הבאים מהי כוחה של תשובה: "אלמדה פושעים דרכיך והטאים אליך ישובו" (נ"א, טו).

פרק הוידוי הזה כולו עומד מול שתי המילים של נתן: "אתה האיש!" (שמ"ב י"ב, ז) והוא מתמודד אתן בהצלחה. אך יחד עם זאת כפי שנתן אומר לו: "גם ה' העביר חטאתך לא תמות" (שם, שם יג). הייסורים הממרקים בוא יבואו, והוא ישלם על חטאיו ארבעתיים, כי אחרת אי אפשר. תשובה שאין עמה ייסורים בגוף ובנפש אינה ממידת הדין ואולי גם לא ממידת הרחמים⁽¹⁸⁾, ויפה שנסיים שיעורנו בתפילתו-בקשתו של דוד:

"לָב טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חֲדָשׁ בְּקִרְבִּי" (תהלים נ"א, יב)⁽¹⁹⁾, ודוד זכה לכך, וממנו גם אנו שואבים עידוד לבקש בקשות דומות בשעות מצוקה.

(18) וכבר הגמרא בסנהדרין ק"ז, ע"א מגיבה על בקשת דוד: "רבונו של עולם מחול לי על אותו עוון כולו", בציטוט מדברי שלמה בספר משלי: "היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה, אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוונו, כן הבא על אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה" (משלי ו', כז-כט).

(19) יש לקרוא את הפרק (תהלים נ"א) בכיתה בסיום היחידה, ולמרות שיש כמה מילים קשות אין להתעכב עליהן. אנו מציעים לאפשר לתלמידים לבחור פסוק אחד שהם ממליצים שייתלה בכיתה וישמש כתגובת דוד על הפגם שגרם. הפסוק שעליו יצביעו רוב התלמידים הוא שיירשם וייתלה על כתלי הכיתה. יש כמה פסוקים מתמצתים ופרפזנטיביים, אך הבה ניתן לתלמידים לבחור. ראה גם שאלה בדף הסיכום. עיין בניתוח של הפרק ב"דמויות מן המקרא", "תשובתו של דוד", עמ' 24-27 וכן במאמרו-שיעורו של הרב ידיד אליהו, "בעל התשובה האידיאלי ע"פ פרק נ"א בתהלים", בשדה חמד, תשכ"ח, חוברת א-ב, מעמ' 57.

הערות לשאלות שבדפי העבודה לפרק י"א

ייתכן שהתלמידים יתקשו בהבנת השתלשלות האירועים בקשר להריגת אוריה. אנו מציעים למורה לעיין במאמרו של גרסיאל המתמודד עם הבעיות המתעוררות בקטע זה (ראה פרטים בביבליוגרפיה).

גרסיאל מנסה להסביר את אשר אירע בשיחזור ההיסטורי של המערכה. לדעתו, יואב לא ביצע את פקודת דוד כפרטיה, כי דוד ציווה להרוג את אוריה במסגרת של "קרב בוגדני", "לבצע היתקלות בלוחמי רבת עמון ובתוך כך לסגת מבלי שאוריה ידע ולהפקירו לחרב האויב. ואולם יואב לא הרשה לעצמו לבצע פקודה זו, מפני החשש לדמורליזציה שתיווצר כאשר יחושו לוחמיו בבגידה הנבזית. על כן שינה יואב מתכניתו של דוד וביצע קרב **ללא בגידה** - קרב בו נהרגו חיילים רבים, ובתוכם אוריה החיתי.

מכאן, חששותיו של יואב שמא תעלה חמת המלך, כאשר ישמע מפי השליח על מהלך הקרב ועל הנופלים הרבים..." יואב, אם כן, תכנן מבצע שבא גם לחסל את אוריה אבל גם לכבוש את רבת עמון.

הערה לגבי שאלת הרשות - שאלה 13:

אם המורה יבחר להכנס לדיון בנושא זה, עליו להתייחס לשאלה:
היש "שליח לדבר עבירה"?

נזכיר כאן את המחלוקת בקידושין מג', ע"א:
"האומר לשלוחו צא והרוג את הנפש הוא חייב ושלוחו פטור. שמאי הזקן אומר משום חגי הנביא שלוחו חייב שנא': **'אותו הרגת בחרב בני עמון'**".

חשוב שהתלמידים ישימו לב, שלאורך כל הסיפור הכתוב רואה את דוד כהורג בפועל את אוריה (ראה י"ב, ט). מכאן שגם אם אין שליח לדבר עבירה, הרי כאן הפסוקים מעידים כמאה עדים שהכתוב מכנה את השולח: **"הורג"**. ראה גם רד"ק (י"ב, ט) ומעניינים דבריו, ויש בהם גם אקטואליה לגבי אירועים בצה"ל בקשר לפקודה בלתי חוקית בעליל.

אמנם יש לעניין הזה פנים לכאן ולכאן, ונביא כאן קטע מדבריו של הרב מדין: **"דוד היה אחראי למות אוריה כמשלח וכיוזם. יואב היה אחראי לכך כמקבל פקודה בלתי חוקית ומבצעה. אחריותו של יואב לכשלון ההתקפה בשער רבה, כשלון שגבה הרוגים נוספים, אף נראית גדולה יותר. על רקע השוואה זו בין דוד ליואב, בולט ההבדל ביניהם במידת קבלת האחריות האישית של כל אחד מהם על חלקו בפרשה"**. (מגדים, גליון יח-יט, עמ' 107)

הערות לשאלות שבדפי העבודה לפרק י"ב

חשוב שהתלמידים יבינו, שהכותרת של מעשה דוד בנאום נתן הנביא היא:
"מדוע בנית את דבר ה' לעשות הרע בעיניו?"

ורק אח"כ בא הפירוט.

בצורת העתקת הפסוק, התלמידים יראו מיד שעניין אוריה מופיע פעמיים, כאילו בשתי רמות התייחסות - שני חטאים נפרדים. ולא יקשה לתלמידים להבין את תוספת ההאשמה בזה שדוד תכנן את רצח אוריה **בחרב בני עמון**. וזו לשון ר' יוסף כספי: "כי זה היותר קשה, כי אוריה היה נלחם בעמון מלחמות ה' וגם במצוות דוד מלכו הוא היה סיבה שיהרג על ידם."
וכן רד"ק: "שתיים רעות עשית במיתתו, שהרי הרגתו בחרב בני עמון, כלומר, שהפלתו ביד שונאי ישראל."

"...אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה' בדבר הזה..." (י"ב, יד)

קיימים שני פירושים נוגדים לבירור ביטוי זה, אך נראה לנו שאין להביא בפני התלמידים אלא רק פירוש אחד כסיבה להחמרה בעונש, וכבר תרגם יונתן:
"ברם ארי מפתח פתחתא פומא דסנאי עמא דה' בפתגמא..."

וכן פירש רד"ק: "נתת פתחון פה לשונאי ישראל שנעשה בישראל דבר רע כזה."
ר' יוסף קרא כותב כך: "כינאי הוא, כלומר כי שימחת את אויבי ה', הם האומות שיאמרו מעתה: 'אין ישועתה ל'בא'וקים ס'לה' (תהלים ג', ג). אדם ששבה את הכבשה והרג את הרועה, והפיל את ישראל לחרב, יש לו תשובה עולמית? אתמהא!"
לעומתם, ר' יוסף כספי מפרש בדרך מקילה לקולת העונש: "בזכות שכל ימיו נאץ את אויבי ה', אם מישראל ואם מזולתם, וזה כטעם אמרו: 'כי משנאיך ה' אשנאי' (20)

הערות לדף החזרה, הסיכום והמסקנות

כשמו של הדף כן הוא. הוא אכן מיועד לשלוש המטרות הנ"ל. יש בו שאלות ומשימות הבאות לחזור ולסכם את הידוע כבר, אך יש בו גם שאלות חדשות שהן בחינת מסקנות העולות מן היחידה ולא הוצגו או הופנמו עד כה (לשני סוגי השאלות האלה, הוספנו שאלות העשרה ושאלות יצירתיות). אין לחייב את כל התלמידים לענות על כל השאלות והמשימות, אך רצוי שהמורה יעודד (ברמז או במפורש) תלמידים מסויימים לא לדלג על שאלות מסויימות.

בעת הדיון במליאה יבחר המורה על מה להתעכב יותר ועל מה פחות (תלוי בחשיבות שהמורה מייחס לשאלות ו/או לתלמידים מסויימים, שהתייחסו לשאלות ויש להם מה לתרום לכיתה כולה). מורה הנוהג לקחת את דפי העבודה הביתה לעיון יסודי יותר - ראוי שידלה תשובות מקוריות של תלמידים ויביאם לידיעת הכיתה כולה. וכעת להערות.

(20) יש טעם גם לפירוש זה וראה האתנחתא בפסוק יד.

* הערה לשאלה מספר 1

אין לנו התלבטות לגבי בחירת כותרת ליחידה כולה. אין ספק שהשם ההולם אותה ביותר הוא: "חטאתי לה'", ולא למשל: "אתה האיש". שתי המילים של דוד הן המילים המרכזיות ביחידה המקרינות רעיון חינוכי. מילות הנביא: "אתה האיש" הן חזקות וזועקות, אך הן מצביעות רק על חלק מן הסיפור. "חטאתי לה'", היא המסקנה הגורפת והכוללת שאותה אנו מבקשים להשאיר אצל התלמידים כמרכז החוייה, הן האינטלקטואלית והן הריגושית. אין להתנגד לבחירה אחרת של התלמיד ובוודאי לא לכפות את עמדתנו, אך יש להסביר לו את השיקול שלנו והכל כפי מידת הבנתו.

* הערה לשאלה מספר 2

אנו מניחים שחלק מן ההיגדים כבר עלו תוך כדי לימוד היחידה, והם משמשים כעת רק כתזכורת בתוספת הסבר בלשון התלמיד ולא מילתא זוטרתא היא. היגדים אלה ודומיהם מתייחסים למעשה לכל המקרא כולו, אך דומה עלינו שאצל דוד הם באו לביטוי מיוחד, לכן לא פלא הוא שהתקיימה בו בקשתו: "ואלמדה פושעים דרכיך". או בניסוח של חז"ל: "כל הרוצה לעשות תשובה יסתכל בדוד" (ילקוט שמעוני סימן תשל"ז על תהלים פרק מ'). שתלנו היגד מספר 5 כדי לבחון את עירנותם של התלמידים המבקשים (או שיבקשו) לענות על שאלה זו. אם תלמיד יתעקש וימצא קשר לפרשת דוד ובת שבע גם בהיגד זה - אין לבוא בויכוח עמו.⁽²¹⁾

* הערה לשאלה מספר 3

חשוב להחזיר את התלמיד בסוף היחידה הבאה ובסוף מרד אבשלום לטבלה ולבקש לסמן בטבלה את ה"תשלומים". המסר החינוכי והדתי הוא, שהחטא נעשה ברגע אחד של חולשת הדעת ושל הרגשת הכוח שיש לאל ידינו לעשות ככל העולה על רוחנו, אך העונש הוא לטווח רחוק. טיפין טיפין מרגיש האדם את אחריותו על מעשיו ומחדליו בבחינת "וכל מעשיך בספר נכתבים".

* הערה לשאלה מספר 4

סידור נכון של האירועים מצריך עיון חוזר בכל היחידה. המשימה הולכת וקשה ככל שמוסיפים פריטים לרשימה. השאלה נותנה הזדמנות לחזור על כל היחידה ולרכוש בקיאות לפחות ברמת הבנת הנקרא (רמת ידע).

* הערה לשאלה מספר 5

מטרת השאלה היא: לחזור פעם נוספת על מזמור נ"א בתהלים. אם לא קראו את המזמור בכיתה, אין טעם לתת שאלה זו.

(21) לגבי היגד מס' 3, אנו ממליצים לעיין במאמרו של ניסן אררט "סיפור דוד ובת שבע" ובכותרת משנה "מכסה פשעיו - מודה ועוזב", בתוך: **אמת וחסד במקרא**, עמ' 196-232. חשוב מאוד גם לעיין בחמש המסקנות שיש להסיק מן הכתובים בספרו של יהודה קיל **פרקי הדרכה בהוראת נביאים ראשונים**, עמ' מג-מד.

* הערה לשאלה מספר 6

מתוך עיון חוזר ומדויק בנאום נתן, באמצעות הטבלה, יראו ויבינו התלמידים את הגיון הברזל בנאום הקצר והחשוב הזה. באמצעות תרשים הזרימה ילמדו התלמידים לא רק לארגן את החומר, אלא גם להפיק ידע מקטע נתון.

* הערה לשאלה מספר 8

כוונתנו לפסוקים כד-כה בפרק י"ב.

* הערה לשאלה מספר 9

השאלה מיועדת ליצירתיים שבכיתה ואשר יש להם אוצר מילים מספיק כדי להביע מחשבות ורגשות. המטרה היא לגרום **למעורבות אישית** במה שנלמד. ראוי שהמכתב היפה (בתוכן ובצורה) יזכה לפרסום בין כותלי הכיתה.

* הערה לשאלה מספר 10

ניתן חופש לתלמידים לרשום מה שחשוב להם, ואינו דומה ראובן לשמעון, אף על פי ששניהם למדו יחד את כל היחידה. בתשובות התלמידים בשאלות מעין אלה, נוכל אנחנו המורים להכיר טוב יותר את עולמם האמיתי של תלמידינו, ולהבחין כבר עתה באלה שבבוא הזמן יהיו הנושאים בעול ובאחריות על דמות חברתנו ומדינתנו.

ביבליוגרפיה

אליצור, יהודה - "דוד בן ישי מופת לבעלי תשובה", **הגות ג - תשובה ושבים, מאסף למחשבה יהודית**, משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים, עמ' 5-13.

אליצור, יהודה - "פרשת דוד ובת שבע והמבוכה המוסרית של דורנו", **הגות ד - מאסף למחשבה יהודית**, הוצאת משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים, עמ' 23-30.

אריאל, יגאל - "החטא ועונשו", **עוז מלך - עיונים בספר שמואל**, הוצאת מדרשת הגולן, חיספין 1994, עמ' 185-204.

ארת, ניסן - "סיפור דוד ובת שבע, מכסה פשעיו - מודה ועוזב", **אמת וחסד במקרא**, הוצאת הרשות לחינוך יהודי ציוני במחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה, ירושלים תשנ"ג, עמ' 196-241.

גוטמן, יהושע - "כבשת הרש", **עיונים בספר שמואל**, עמ' 4-22.

גרסיאל, משה - "פרשת דוד, בת שבע ואוריה", **מלכות דוד - מחקרים בהיסטוריה ועיונים בהיסטוריוגרפיה**, הוצאת החברה לחקר המקרא, תל אביב תשל"ה, עמ' 93-125.

דאדון, מ' - "כל האומר דוד חטא", **שמעתין**, 38, כסליו תשל"ד.

ורהפטיג, איתמר - "פרשת דוד ובת שבע" - תגובה למאמרו של י' מדן שפורסם במגדים יח-יט, **מגדים - בטאון לענייני מקרא**, גליון כב, תשנ"ד, עמ' 84-90.

הערה: ראה על אתר, תגובתו של י' מדן, עמ' 90-91.

ידיד, אליהו - "בעל התשובה האידאלי ע"פ פרק נ"א בתהלים", **בשדה חמ"ד**, יא תשכ"ח, חוברת א-ב, עמ' 57.

יעקובסון, יששכר - "הבעיות בהערכת אישיותו של דוד", **מעיינות - מאסף לענייני חינוך והוראה**, הוצאת המחלקה לחינוך ותרבות תורניים בגולה, עורך: חיים חמיאל, כרך ה, ירושלים תשל"ז, עמ' 58-72.

יעקובסון, אפרת - "השימוש בסמכויות המלך בהנהגת דוד", **שמעתין**, שנה ל' (110), תשנ"ג, עמ' 45-50.

מדן, יעקב - "מגילת בת שבע", **מגדים - בטאון לענייני מקרא**, גליון יח-יט, שבט תשנ"ג, עמ' 67-167.

מן-ההר, ש' - "דוד ובת שבע", **דמויות מן המקרא**, הוצאת השכל, ירושלים תשל"ב, עמ' 3-23.

סימון, אוריאל - "משל כבשת הרש בחינת: משל שיפוטי", **בר אילן - ספר השנה**, ז-ח, רמת גן תשכ"ט, עמ' 9-37.

נבנצאל, אביגדור - **שיחות לספר בראשית, שיחות מוסר ומחשבה לפרשיות ספר בראשית**, הוצאת שמועות הלוי, ירושלים תשמ"ט, עמ' שעד-שצז.

קיל, יהודה - **פרקי הדרכה בהוראת נביאים ראשונים**, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ל, עמ' מ-מד.

רז, צבי - "דוד ובת שבע", **אל המקורות**, ד, בני ברק תשמ"ט, עמ' 310-316.

נספח ג

מסכת יומא דף כ"ב, ע"ב

אמר רב הונא: כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה: שאול באחת – ועלתה לו, דוד בשמים – ולא עלתה לו. שאול באחת מאי היא – מעשה דאגג, והא איכא מעשה דנוב עיר הפקנים! – אמעשה דאגג פתיב "נחמתי כי המלכתי את שאול למלך". דוד בשמים, מאי נינהו – דאורייה ודקסטה.

– והא איכא נמי מעשה דבת שבע! – התם אפרעו מיניה, דכתיב "ואת הכבשה ישלם ארבעתים" – ילד, אמנו, תמר, ואבשלום. – התם נמי אפרעו מיניה, דכתיב "ויתן ה' דבר בעם מן הבקר ועד עת מועד"! – התם לא אפרעו מגופיה. – התם נמי לא אפרעו מגופיה. – לאי, אפרעו מגופיה. "דאמר רב יהודה אמר רב: ששה חדשים נצטרע דוד, ופרשו הימנו סנהדרין, ונסתלקה הימנו שכינה, דכתיב "וישובו לי יראיך וידעי עדתיה" וכתב "השיבה לי ששון ישעך".

כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה – כמה סמוך ומובטח, ואין כריך לחלות ולדאג מכל רעה, מי שהקדוש ברוך הוא בעזרו. שהרי מצינו שאל כשל באחת – ועלתה לו לרעה לקונסו מיתה, לנטל מלכותו. ודוד כשל בשמים ולא עלתה לו לרעה. דאורייה ודהסתה – שהוסת למנות את ישראל בסוף ימיו, וגרס לבא עליהם לנר.

ומקשים: והא איכא נמי [והרי יש גם כן] מעשה של בת שבע, שלקח אשת איש להיות לו אשה! ומשיבים: התם אפרעו מיניה [שם נפרעו מחנו] ולכן אין הדבר נחשב בין עוונותיו. שנאמר "ואת הכבשה ישלם ארבעתים" (שמואל ב' יב, ו) וכן היה לו, שתחת בת שבע (הכבשה שבמשל) נפגעו מבניו ילד ראשון שנולד לבת שבע ומת, אמנו, תמר שנאנסה, חדשים נצטרע דוד ופרשו הימנו ואבשלום, הרי ארבעה. ושואלים: אם [מחנו] סנהדרין מתוך מחאה על כן התם נמי [שם גם כן] במניית ישראל התנהגותו, ונסתלקה הימנו שכינה, אפרעו מיניה [נפרעו מחנו], שנאמר דכתיב [שנאמר] בתפלת דוד "וישובו" "ויתן ה' דבר בעם מהבקר ועד עת לי יראיך וידעי עדתיה" (תהלים קיט, מועד) (שמואל ב' כד, טו) ומשיבים: עט) משמע שיראי ה' ויודעי עדותיו, התם לא אפרעו מגופיה [שם לא נפרעו] שהם חכמי הסנהדרין פרשו ממנו. וכתיב מגופו] אלא מיראלי. ומקשים: התם [ונאמר] כמו כן "השיבה לי ששון נמי [שם גם כן] במעשה בת שבע לא ישעך ורוח נדיבה תסמכני" (שם נא, יד) נפרעו מגופו אלא מבניו ומשיבים לאיי כלומר, בקש שתשוב לו רוח הקודש [לא כן] אפרעו מגופיה [נפרעו מחנו] שנסתלקה הימנו. שאמר רב יהודה אמר רב: ששה

דרש רבי דוסתאי

דמן בירי למה דוד דומה – לסוחר כותי. אמר
 דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, "שגיאות מי יבין" – [אמר
 ליה:] שביקי לך, – "ומנסתרות נקני" – שביקי לך. – "גם מזדים חשד עבדה"
 – שביקי לך. – "אל ימשלו בי אז איתם" דלא לישתעו בי רבנן – שביקי לך.
 "ונקיתי מפשע רב" י שלא יכתב סרחוני. – אמר לו: אי אפשר. יומה יו"ד
 שנטלתי משרי עומד וצווח כמה שנים, עד שבא יהושע והוספתי לו, שנאמר
 "ויקרא משה להושע בן נון יהושע", כל הפרשה כולה על אחת כמה וכמה.
 "ונקיתי מפשע רב", אמר לפניו: רבונו של עולם, מחול לי על אותו עון כולו!
 – אמר: כבר עתיד שלמה בנך לומר בחכמתו "היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא
 תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכרינה כן הבא על אשת רעהו
 לא ינקה כל הנגע בה" – אמר ליה: כל הכי נטרד ההוא גברא? – אמר לו: קבל
 עליך יסורין. קבל עליך. ואמר רב יהודה אמר רב: ששה חדשים נצטרע דוד,
 ונסתלקה הימנו שכינה, ופירשו ממנו סנהדרין. נצטרע – דכתיב "תחטאני באזוב
 ואטהר תכבסני ומשלג אלבין", נסתלקה הימנו שכינה – דכתיב "השיבה לי ששון
 ישעך ורוח נדיבה תסמכני", ופירשו ממנו סנהדרין – דכתיב "שובו לי יראיך וגו'".
 ששה חדשים מנלן – דכתיב "והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה".

סוחר כותי

– דרכו לפנות את סחורתו מעט
 ונועט, להעמידה על דמים מועטים.
 שגיאות מי יבין – מי יכול להשור
 משגגות. אמר לו – הקדוש ברוך
 הוא. שביקא לך = מחול לך. נסתרות
 – [מזיד] של לנעה. זדים – נוזיד
 של פרהסיא. הכי גרסינן: אל
 ימשלו בי דלא לישתעו בי רבנן –
 והיינו אל ימשלו – לשון משל, שלא
 ידרשו נחטאתי חכמי הדורות, ואז
 איתס. שלא יכתב סורחני – שמתחוק
 אותה פרשה מן המקרא, וישתכח
 הדבר לעולמים. כל הפרשה –
 שכתובה כזר, שעשית אותו חטא. על
 אחת כמה וכמה – שלא תעקור.
 תחטאני באזוב – מכלל שהיה צריך
 טהרת אזור כמזורע.

ואמנם הפועל הזה פשוטו יורה עליו שהיה מגונה
מאד מחמשה צדדים. האחד מאשר חטא דוד באשת איש
וישכב את אשת רעהו, וזה בלי ספק יותר מגונה במלך
שישכב את אשת עבדו ויגדפהו וישחיתהו בזה, וכל
שכן בהיותו טרוד בעבודתו ונלחם את מלחמותיו.
כל הפשע והגנות הזה יכלול עון דוד וחטאתו. אמנם
במסכת שבת פרק במה בהמה יוצאה (דף ג"ו ע"א)
אמרו, אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן, כל
האומר דוד חטא אינו אלא טועה, שנאמר (שמואל א.
י"ח י') ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והשם עמו, אפשר
חטא בא לידו ושכינה עמו? אלא מה אני מקיים
מדוע בזית את דבר השם? שבקש לעשות ולא עשה.
אמר רב, רבי דאמי מדוד מהפך ודריש בזכותיה דדוד
מדוע בזית את דבר השם לעשות וגו', רבי אומר
משונה רעה זו מכל רעות שבתורה, שכל רעות שבתורה
כתיב בהם ויעש הרע בעיני השם, וכאן לעשות ולא
עשה. ואת אוריה החתי הכית בחרב, שהיה לך לדונו
בסנהדרין ולא דנתו, ואת אשתו לקחת לך לאשה.
ליקוחין יש לך בה, דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר
ר' יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות
כותב לאשתו, שנאמר (שמואל א' י"ז י"ח) ואת חריצי
החלב תביא לשר האלף ואת אחיך תפקוד לשלום ואת
ערובתם תקח, תאני רב יוסף דברים המעורבים בינו
לבינה וכו'. והדברים האלה לחכמינו ז"ל הם דרכי
הדרש ואין לי להשיב עליהם. ודי במה שאמרו רבי
ידאמי מדוד מהפך בזכותיה, כי היה אצלם זה דרך
דרש, והיה רבי מהפך הדבר מחמתו לקורבתו והיותו
מזרע בית דוד ולא כפי האמת. ואיך נאמר שבקש
לעשות ולא עשה.

נספח ו

מתוך: "הבעיות של החינוך הדתי-מוסרי בהוראת נביאים ראשונים" מאת ד"ר י' קיל

המסקנות המוסריות הנובעות מפרשת דוד ובת שבע

א. אם עשה אדם הרבה מעשים טובים וגדולים, אין זה ערובה, שלא ייכשל בעתיד במעשה רע מאוד. ואין גם מסירות אנשים לאידיאל מסויים, ויהיה הנשגב ביותר, יכולה לשמש ערובה לכך, שהם לא יכשלו בפשעים חמורים. כשלון כזה אינו מעיד נגד האידיאל, אלא נגד טבע האדם. והמסקנה המוסרית מזה היא: אין לשום אדם להיות בטוח בעצמו שלא יחטא, גם אם עמד עד כה בנסיונות רבים ולא חטא; ובכל מעשה, שהוא עומד לעשות, עליו לשקול היטב, אם אין בו חטא, ואולי חטא גדול!

ב. אם נכשל אדם בחטא, ואפילו בחטא כבד מאוד, אין לו להתייאש; פתוחה לפניו הדרך לתשובה; ואם גם לא תמיד יימלט על ידה מעונש, כשם שנענש דוד המלך גם אחרי שהתחרט על חטאו וחזר בתשובה - הרי באישיותו לא יישאר "פגם" אחרי שחזר בתשובה, והוא לא יפסיד את השכר המגיע לו בעד מעשיו הטובים שעשה ויעשה. למרות החטא הנ"ל של דוד הוא נשאר "נעים זמירות ישראל", שמלכותו קיימת לעד: "דוד מלך ישראל חי וקיים!" ומשיח בן דוד יביא גאולה לעם ישראל ולאנושות כולה.

ג. המעשים הגדולים, שעשו אנשים מסויימים, מעוררים בנו התפעלות והערצה לעושיהם, ואנו צריכים לכבדם ולהעריצם, מפני שהם מראים לנו, למה מסוגל האדם בכלל, ולמה היו מסוגלים הם בפרט. עלינו לשאוף להידמות להם במעשיהם הגדולים והטובים, אבל אין לקחת אותם לדוגמא **בכל אשר הם עושים**; ועל כל מעשה שהם, או אחרים, עושים, עלינו לדון על פי מהותו של המעשה הזה, ולא על פי מהותו של העושה.

ד. כשם שאין לנו לקחת שוחד חיובי מהמעשים הגדולים והטובים של הצדיק כדי לחפות על מעשה רע שעשה, כך אין לנו לקחת גם שוחד שלילי ממעשיו הרעים של הרשע, כדי להסתיר מעינינו ומעיני אחרים מעשים טובים שעשה.

ה. אולם המעשים הרבים, הגדולים והטובים, שעשה הצדיק, אם גם הם אינם יכולים לחפות על המעשה הרע שעשה, הרי הם מחייבים אותנו לחפש נסיבות, העשויות - לא חס וחלילה **להצדיק** את המעשה הרע - אלא **להקטין**

במידת מה את החטא שבו, והמעשים הרבים הרעים של הרשעים, אם גם הם אינם צריכים להסתיר מעינינו את מעשיהם הטובים, מחייבים אותנו לחפש אצלם פשעים נוספים. עמדה זו נובעת הן משיקולים פסיכולוגיים והן משיקולים חינוכיים.

מצד אחד, קרוב לודאי הוא, כי שפלות המניעים שגרמו לחטא ותוצאותיו השליליות הרבות של החטא לא נתנו לצדיק לחזור עליו, והוא המשיך במעשים טובים, כשם שגם קרוב לודאי שהרשע, המחוסר מעצורים מוסריים, עשה פשעים מרובים יותר מאשר מסופר עליו בפירוש.

ומצד שני, הרי ע"י כך מרחיקים אנו יותר את השומעים והקוראים מהרשע, ומקרבים אותם יותר אל הצדיק... זהו אולי הבסיס הפסיכולוגי והפידגוגי ליחס השונה הנ"ל של חז"ל לצדיקים ולרשעים, בעוד שגם הם, כמו התנ"ך, מדגישים בדרך כלל גם את חטאי הצדיקים וגם את המעשים הטובים של הרשעים!"

אלימות במשפחת המלוכה

פרקים י"ג - י"ד

מבוא

סיימנו יחידה קשה עם סיום אופטימי המאפשר לנו לעבור לסדר היום, אך במישור המטאפיזי פרשת דוד לא נסתיימה, ולמרות התשובה ולמרות "ידידיה" שה' אהבו, החרב לא תסור מביתו של דוד ולכן היחידה שלנו פותחת ואומרת: "ויהי אחרי כן" - אחרי האירועים הטראגיים שהתחוללו בעקבות מעשה דוד, הרי כעת האירועים ההם ממשיכים להכות גלים סמויים הפוגעים קשה בדוד ובביתו. וזו לשון אברבנאל בפתיחת היחידה: "אחרי שסיפר הכתוב חטאת דוד בענין בת שבע ואוריה החיתי, זכר אחריו העונשים אשר הענישו האל יתברך עליו.

ראשונה - במיתת הילד.

שנית - בענין תמר ששכב אמנון עמה ויענה - גמול מה ששכב דוד עם בת שבע בחיי בעלה.

שלישית - בהריגת אמנון שהרגו אבשלום על אותה הבעילה האסורה - גמול למיתת אוריה שהמיתו דוד בעבור אשתו.

ואחרי זה יספר ענין אבשלום עם דוד אשר נתחברו בו גילוי עריות ששכב עם נשי אביו לעיני כל ישראל כמו שיעד נתן הנביא, ושפיכות דמים, במיתת אבשלום עצמו וחרפת דוד וגידופו בהיותו בורח מפני בנו אשר קם עליו. וזהו סמיכות הפרשיות וקישורן".

אברבנאל פותח לפנינו את שיקולי הדעת של הסופר הנבואי בצירוף הפרשיות השונות. האירועים אינם עומדים בפני עצמם ומתחוללים במקרה, הם "גמולים" על האירוע הראשון.

דוד הוא היחידי ככל הנראה שחש היטב בקשר הסמוי הזה, ולמרות שלעתים נראה שהוא "פועל", למעשה הוא מופעל ואין לעצור את התוצאות הצפויות מראש. בכל פרשת אמנון ותמר, דוד לכאורה הוא גיבור משני, אך למעשה הוא

בהחלטותיו גורם להשתלשלות האירועים ולתוצאות. "הוא שולח" את תמר אל אמנון ואל אינוסה; "הוא שולח" את אמנון לאבשלום לחגיגות הגז ונותן הזדמנות לאבשלום לבצע את זממו; הוא מאפשר לאבשלום לשוב הביתה ובכך גם מקדם את המרד הגדול נגד עצמו.

שיקולי דעת בהוראת היחידה

גם על היחידה שלנו כבר אומרת המשנה: "לא נקראין ולא מתרגמין". ובכל זאת, אין אנו מדלגים על סיפור זה, כפי שלא דילגנו על סיפורים קשים אחרים. אותם השיקולים שעמדו בפני הנביא, הכותב את הדברים, ובפני אנשי הכנסת הגדולה, שערכו את הדברים, החליטו לרשום אותם בספר ולהשאיר אותם בזכרון העם לדורות עולם, אותם השיקולים עצמם חייבים להנחות גם אותנו ללמוד גם את הפרקים הקשים האלה.

בעל "דעת סופרים" בפתחת היחידה, כותב כדלהלן:
"דברים רעים ומכוערים ומוטב להם שיהיו נשכחים ולא ידברו בהם. בכל זאת מאריך הנביא במה שאירע בין אמנון ותמר. ככל דברי הנביאים, גם אלו נכתבו בדבר ה' כי יש בהם הוראות רבות על המכשולים הצפויים לאנשים משובחים ועל הזהירות שלא להסתבך בדברים כגון אלה.
פרשיות אלו מלאות הלכות והם יסוד לכמה וכמה דינים בדיני הצניעות והמוסר".

על המורה להתחשב בנסיבות הזמן, ברמת הכיתה ובהתעניינות התלמידים בבחינת: "אל תעירו ואל תעוררו". המורה יבחר, אפוא, היכן להרחיב ואיפה לצמצם, אילו אפיזודות להאיר, וכנגדן אילו אפיזודות לא להאיר ולא לדון בהן מעבר ל"תרשים הזרימה" של האירועים.
לצערנו, תלמידינו בתוך עמם הם חיים וסיפורי אונס הגיעו גם עד שערנו, כולל אינוס ו/או מעשים מגונים בקטינות, ולכן יש להפוך את הלימוד למנוף לחינוך ולחיסון לחיים תקינים במסגרת המשפחה בפרט וברשות הרבים בכלל.⁽¹⁾

בדפי העבודה אנו מדריכים את התלמידים ללמוד להגיב לאירועים מתוך הפנמה ואכפתיות. לא לקבל דברים מתוך אדישות או מתוך שהאירועים אינם נוגעים לנו. כשצריך לכעוס, יש לכעוס! כשצריך להפגין, יש להפגין! וכשצריך להביע הזדהות - להזדהות! וכו'. מוטב שיהיו בכיתה דיונים ואף חילוקי דעות, ובלבד שיהיו מעורים ומעורבים בנלמד ויפנימו את המסרים של המקרא, כל אחד לפי רמתו ולפי יכולת הקליטה שלו.

היחידה עשירה מאוד באירועים ומעוררת גם אסוציאציות לא מעטות לסיפורים אחרים. הניתוח הספרותי של קטעים מהיחידה גם הוא מרתק כשלעצמו, אך

(1) לימוד יחידה זו הוא בדרך כלל בסוף כיתה ו', בתקופת בת המצוה של התלמידות. הרגישות שלהן גבוהה יותר מאשר בכיתות בנים ועל המורה להיות ער להבדלי המינים.

צריך לזכור ש"תפסת מרובה לא תפסת". בדפי העבודה נגענו בחלק מן העניינים הנראים לנו מרכזיים, ועל המורה יהיה למקד את הדיון במליאה באותם נושאים שהוא בוחר להתמקד בהם בתהליך ההוראה-למידה. מבחינת תרשים הזרימה, יש לפנינו שלושה נושאים:

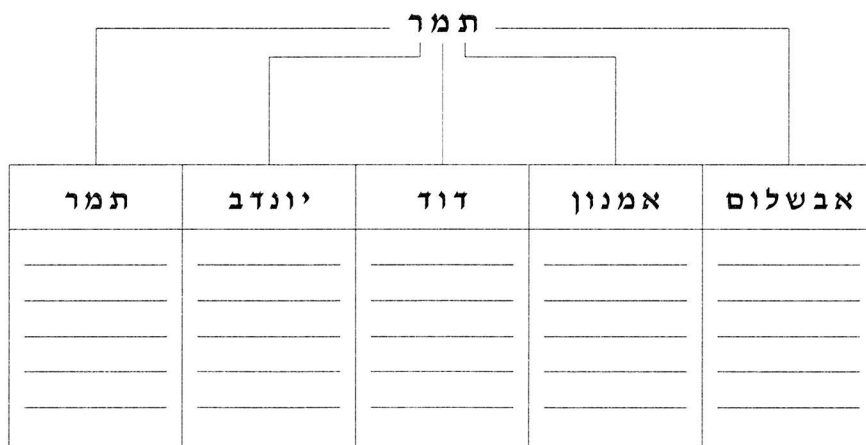
- א. אינוס תמר.
- ב. רצח אמנון.
- ג. בריחת אבשלום ותהליך החזרתו.

כל נושא, כמובן, יש בו אפיזודות אחדות שראויות לתשומת לב ולהארות מיוחדות של המורה. נראה לנו, שיש להקדיש ליחידה בין שלושה לארבעה שיעורים. להלן הערות אחדות לגבי חלק מהאפיזודות הנראות לנו חשובות, ועל המורה יהיה לשקול, לפי הזמן העומד לרשותו ולפי התנאים האחרים, באילו מהן לטפל במליאה, ועל אילו לדלג ולהסתפק רק ברישום בדפי העבודה (גם דפי העבודה - אין הכל חובה בהם).

המוקדים לדיון

1. מי היא תמר?

אפשר לבקש מהתלמידים לערוך רשימה של התייחסות אישים שונים המופיעים ביחידה, אל תמר. איך הם מכנים אותה ומה הם יחסי הקירבה ביניהם. ניתן להיעזר בתרשים הבא, שיופיע על הלוח:

רצוי לציין תמיד את הפסוק שעליו הם מתבססים. התלמידים יגלו מהר שכולם רואים בתמר אחות, כולל תמר עצמה שקוראת לאמנון: "אחי" (י"ג, יב). מפליא שאף אחד, כולל דוד, אינו מציין יחסי קירבה של אב ובתו.

השאלה הקשה היא: האם מדובר פה רק על מעשה אינוס או גם על גילוי עריות? עד שלא שמענו את תמר בשעת המצוקה בהצעה: **"וַתֵּלֶךְ דָּבָר נָא אֵל הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא יִמְנַעַנִי מִמֶּךָ"**, יכולנו להבין שאכן מדובר פה גם בגילוי עריות, אך לאור הדברים של תמר כנראה אין כאן גילוי עריות, כי אחרת איך המלך לא ימנע דבר שכזה? חז"ל תרצו קושי זה באומרם שאכן תמר מבחינת ההלכה מותרת הייתה לאמנון, היא לא נחשבה כבת דוד וממילא לא אחות אמנון, למרות שהכתוב, כולל אמנון עצמו, רואים את היחסים ביניהם **כאח ואחות**. על סמך זה, כנראה, יכלה תמר להציע לאמנון נישואים, בהסכמת דוד כמובן. ואם שמענו שאמנון ואחרים קוראים לה אחות, זה משום שגדלה באותו בית מקטנות ונחשבה כאחות באופן מעשי אם גם לא לפי ההלכה. ראה במס' סנהדרין כ"א, ע"א וכן ברד"ק ואחרים. אברבנאל (עמ' שני"א) לא מקבל דעה זו, וזה לשונו: "וכפי הפשט והסברה הישרה, הדעת הזה רחוק הוא ממני והשכל לא יסבלהו...". לכן הוא נאלץ לומר שדברי תמר "תנחומים של הבל היו ורצתה לדחותו בקש", כי הרי היא עצמה קוראת למעשה בשם **נבלה**, אז כיצד יסכים המלך למעשה נבלה? בין כך ובין כך, אם המורה ירצה להכנס לבירור סוגיה זו, רצוי לעשות זאת בעבודה עמלנית של התלמידים עצמם.

2. השיחה שביחידות בין אמנון ותמר

השיחה בין אמנון ותמר מצביעה על גדולתה וצדקותה של תמר. התוכחה הקצרה שלה מדהימה בעצמתה ובכוח השכנוע שלה, ולמרות שלא הצליחה הרי ראויים הדברים ללימוד ולעיון. רצוי שהתלמידים לא ידלגו על שאלה זו בדף העבודה והדים מזעקתה: **"אנה אוֹלֵךְ אֶת חֲרַפְתִּי"** יישמעו היטב בכיתה.

3. מהי אהבה?

רצוי שנזרע כבר כעת את הזרעים הטובים להתייחסות למושג "אהבה". הכתוב קורא ליחסו של אמנון לתמר **אהבה**, אבל אמנון אינו אוהב כלל את תמר, כי אילו אהב אותה, איך לא שמע את הזעקות שזעקה? הוא חושק בה, אך בשום אופן אין לקרוא לזה אהבה. חז"ל הגדירו "אהבה" זו **כאהבה תלויה בדבר** - **בטל דבר בטלה אהבה**. ומכאן השנאה של אמנון לתמר. כמו שלא ידע לשלוט ברוחו ולכבוש את יצרו, כך לא ידע גם כעת לשלוט ברוחו. נוכחותה של תמר הייתה מבחינה פסיכולוגית בלתי נסבלת עבורו, והייתה בבחינת מזכרת עוון שיש להפטר ממנה מיד. ההתנהגות הזו מעידה על אישיותו של אמנון. אף על פי שהיה הבן הבכור לדוד, הוא לא היה ראוי להיות היורש למלכות. אמנון, כנראה, לא התבייש כלל במעשה שעשה. תמר התחננה בפניו להשאר כדי לא לתת פומבי לאירוע, אך לאמנון נראה שלא אכפת הפרסום כלל, דבר המעיד על חוסר רגישות מכסימלי.

4. התנהגותו של אבשלום

הכתובים ביחידה שלנו אינם מגנים חד משמעית את אבשלום. הכתוב מדגיש את הלגיטימיות של שנאת אבשלום: **"וְלֹא דָבָר אַבְשָׁלוֹם עִם אֲמִנֹן לְמַרְעֵ וְנָדָה טוֹב כִּי שָׂנֵא אַבְשָׁלוֹם אֶת אֲמִנֹן עַל דָּבָר אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת תִּמְרָה אֲחֹתוֹ"** (י"ג, כב), אך אין בכך היתר

לרצוח את אמנון. יש מן הפרשנים החדשים הרואים במעשה הריגת אמנון את הניצנים הראשונים של החלטת אבשלום להיות היורש למלכות, ומכאן ההסברים להתנהגותו מכאן ואילך.

מפליא הדבר שאבשלום, משך שלוש שנים, אינו יוזם כלל נסיון התפייסות עם דוד וההתעוררות לשיבתו באה מצד יואב. ייתכן שמעורבותו של יואב לא נובעת מתוך דאגה לדוד וייסורי מצפוניו, אלא מתוך הדאגה לשלום בית בממלכה ולהכנת היורש, שהרי אבשלום כעת בתור לירושה.

אבשלום מתגלה כבר ביחידה שלנו כערמומי, היודע לכלכל את מעשיו, להסתיר כוונותיו ולבצע את זממו כפי התכנון. בשריפת חלקת יואב, הוא כבר מגלה ניצנים ראשונים של השאיפה למלכות, דורש ציות ומעניש על אי ציות.

5. שליחותה של האשה החכמה מתקוע

פרשת האשה החכמה מתקוע מרתקת, ואפשר לעסוק בה שיעור שלם ולעמוד על הצד התוכני והספרותי של קטע יפה זה. המורה יחליט אם להסתפק בתרשים הזרימה של קטע זה לפי דף העבודה או להכנס לפירוט יתר וניתוח מעמיק. אנו ממליצים לעמוד לפחות על הנקודות הבאות:

א. מטרת המשל היא להביא את דוד לשיקול דעת אובייקטיבי מבלי לערב את רגשותיו, ורק לאחר מתן פסק הדין, יביא הדבר לשינוי עמדה גם לגבי החזרת אבשלום.

ב. יש הרבה חכמה בשלבים בהם מובילה האשה החכמה את דוד לקבלת החלטה, כי הרי בסיפור קין והבל, למשל, אין הורגים את קין, אך הוא "נע ונד יהיה". ההבדל הוא בכך שהבל נהרג על לא עוול בכפו ואילו אמנון נהרג על מעשה שעשה, לכן לאבשלום צריך שתהיה כפרה לאחר זמן.

ג. דוד נלכד ברשת שהאשה החכמה טמנה לו והוא חייב כעת לשנות את עמדתו כלפי אבשלום. העמדה אכן משתנה, אך המאבק בנפשו של דוד עדיין קיים. הצו שנותן דוד הוא פשרה: יבוא הביתה, אך לארמון לא יבוא.

מצד אחד הוא ממלא את חובותיו כמלך - החזיר את ה"יורש" הביתה, אך כאב הוא עדיין אינו מסוגל לפגוש את בנו, רוצח אחיו. יש מפרשים, שאולי **דעת הקהל** היא שמנעה מדוד להחזיר את אבשלום לארמון. אבשלום חייב להיענש בדרך כלשהי על רצח היורש הראשון.

6. נשיקת הפיוס

אבשלום בלחצו משיג את הפיוס הרשמי הנדרש לו. אין ספק, שבשלבים האלה הוא כבר חושב ומתכנן את צעדיו הבאים. הפסוקים יד, כה-כז, כבר רומזים על כך. תקיפותו כלפי יואב, גם היא כאמור, מצביעה על גינוני מלכות. ולבסוף, הבטחון בדרישתו לראות את פני המלך: **"אם יש בי עון והמיתני"**. הוא בטוח שאין בו עוון ולכן הוא דורש פיוס רשמי. הכתוב מציין: **"וישק המלך לאבשלום"**. לא האב - דוד, אלא המלך - דוד. יש כאן מחילה רשמית, אך אין כאן התפייסות ושלום בין האב לבנו. אף על פי כן, דוד לא שם לב מספיק להתנהגות בניו ולהתפתחותם הרוחנית. בעצם, הזרעים למרד הגדול נזרעים כבר כעת. אבשלום מנצל את חזרתו

לארמון ואת חולשותיו של דוד כלפיו ומכין עצמו למרד, שהרי ברור לו שלפי התפתחות העניינים הוא לא ימונה למלך. ועל כך ביחידה הבאה...

ביבליוגרפיה

אריאל, יגאל - "העונש - אמנון ותמר", **עוז מלך**, עיונים בספר שמואל, הוצאת מדרשת הגולן, חיספין רמת הגולן תשנ"ד, עמ' 205-221.

אררט, ניסן - "ערמת אבשלום בסיפור אמנון ותמר", **אמת וחסד במקרא**, הוצאת המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה, ירושלים תשנ"ג, עמ' 242-262.

בר אפרת, שמעון - "סיפור אמנון ותמר", **העיצוב האמנותי של הסיפור במקרא**, הוצאת ספרית פועלים, תל אביב תשמ"ד (מהדורה שנייה), עמ' 199-235.

קלאוס, נתן - "נאום האשה החכמה מתקוע - ניתוח ספרותי", **ספר גולדשטיין**, הוצאת החברה לחקר המקרא, ירושלים 1987, עמ' 229-246.

שטראוס, גלעד - "שלוש נשים חכמות בספר שמואל", **מגדים - בטאון לענייני מקרא**, גליון כ"א תשנ"ה, עמ' 55-60.

שיף, רחל - "פרשת אמנון ותמר ומשל האשה התקועית", **דרכי ההערכה המוסרית של הגיבורים בסיפורי ספר שמואל ב'**, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשל"ז, עמ' 52-79.

נספח

אברבנאל, שמואל ב', פרקים י"ג-י"ד, עמ' שנ

השאלה הראשונה בתמר אם היתה בת דוד או לא ? ואם נאמר שהיתה בתו ואחות אמנון, איך בתחלת הספור אמר ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר ויאהבה אמנון בן דוד ? יורה שאבשלום ואמנון היו שניהם בני דוד ושתמר לא היתה כן, כי אם אחות אבשלום מצד האם ולא מצד אביו, ואמר את תמר אחות אבשלום אחי אני אהב ולא אמר אחותי, והוא המורה על זה גם כן. גם יקשה מה שאמרה היא לאמנון ועתה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך, ואם היתה אחותו איך לא ימנעה ממנו ? ואם נאמר שלא היתה אחותו איך אמר אמנון אל אביו תבא נא תמר אחותי, ודוד אמר אליה לכי נא בית אמנון אחיך, והיא אמרה לו אל אחי אל תענני, ואבשלום אמר לה האמנון אחיך היה עמך, ועתה אחותי התרישי אחיך הוא אל תשיתי לב ? והדברים האלה כלם יורו שתמר היתה אחות אמנון גם כן מצד האב, אם לא שהיתה בייחוד אחות אבשלום מצד האם :

וכפי הפשט והסברה הישרה הדעת הזו רחוק הוא ממני והשכל לא יסבלהו, כי עם היות שנודה ששכב דוד עם מעכה קודם שנתגיירה, מה שלא נזכר בכתוב ואינו ראוי למלך בוטח בה' כמוהו כי אם שתתגייר אליו ראשונה (כי אין ספק שהיא ברצונה תבחר מיד להנשא למלך דוד), וגם שנודה שמאותה בנאה ראשונה נתעברה, מה שלא נזכר ג"כ בכתוב והוא בלתי אפשר לדעת הרופאים שתתעבר הבתולה בביאה הראשונה, הנה עכ"ז אחרי שילדה מעכה את בתו לדוד בהיותה כבר גיורת יהודית איך יהיה הבדל בינה ובין אבשלום ? שניהם (ר"ל אבשלום ותמר) היו בני דוד, שניהם היו ממעכה, שניהם נולדו בהיותה גיורת ואשת המלך, ואיך נאמר שהיא שלפי שנתעברה אמה ממנה יום או יומים קודם שתתגייר תהיה מותרת לאמנון אחיה ? ומה שאמרו (קדושין פ"ג ס"ח ע"ב) שאין הבן הבא מן השפחה או מן הגויה נקרא בן ישראל, זה אמת בהיותה אמה שפחה או גויה, אבל אם נתעברה שעה אחת קודם שתתגייר ונתגיירה וילדה

הבן או הבת בקדושה ובטהרה, הייטב בעיני ה' שנדין אותה כגויה ונתיר את ערותה והבן הנולד ביהדות יקרא גוי? ובני השפחה הכנענית להיותה מתמדת בשפחות' היה ראוי שהאשה וילדיה תהיה לאדוניה, כי הבנים במולדתם חלקם היותר גדול הוא מצד האם, וכ"ש בהיות האם שפחה והאיש גם כן עבד, שעם היות שהוא יצא בשביעית אין ראוי שיצאו הבנים שהם מולדת בית, ואין הגדון הזה דומה לראיה לענין תמר ואמנון שהיו אחים מצד אביהם, והתורה הזהירה בעריות ואמרה (ויקרא י"ח ט') בת אביו או בת אמו מולדת בית או מולדת חוץ. והנראה אלי בזה הוא שאבשלום ותמר שניהם היו בני דוד ושניהם ילדה אותם מעכה אחרי שנתגיירה, ולכן קראה אמנון אחותי והיא גם היא אמרה אחי הוא, ודוד ואבשלום שניהם אמרו אמנון אחיך, ועל כן אמר אבשלום אליה החרישי אחיך הוא אל תשיתי לב, לפי שבהיותו אחיו ראוי שלא תפרסם את גבלתו, אמנם בתחלת הספור אמר לאבשלום בן דוד אחות יפה, לפי שראה הכתוב ליחסה אליו להיותה בת אביו ובת אמו, ולפי שהוא התעורר לנקום את נקמתה אשר נמשך מזה מה שנמשך בין אבשלום ואביו, ולפי שהיא היתה עם מעכה אמה ואולי בבית אבשלום היו יושבות גם קודם זה, לכן ייחסה הכתוב אליו בעצם וראשונה. ועם זה ספר הכתוב מיד ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחותו, ר"ל שלהיותה אחותו, ראה שהיה בלתי אפשר לשכב עמה, ואם היתה מותרת להנשא אליו כמו שחשבו האנשים האלה שלמים הם אתנו, ולמה לא אמר אמנון לאביו שיתנה לו לאשה? וזו באמת היתה עצה יותר הגונה ממה שיעצו יונדב לעשות, אבל האמת יורה דרכו שהיה זה בלתי אפשר כפי הדין והתורה. ואמנם מה שאמרה תמר דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך לא אמרה כי אם להנצל מידו ומהצד שאבאר, ותנחומין של הבל היו ורצתה לדחותו בקש, אף כי בדבריה העירה על אמתת הדבר באמרה כי לא יעשה כן בישראל אל תעשה את הנבלה הזאת, ר"ל היותה ערותו. הנה אם כן בזה התישבו הדברים כלם והותרה השאלה הראשונה:

מרד אבשלום ותוצאותיו

פרקים ט"ו - כ'

מבוא

יחידה זו היא מן הגדולות והמרכזיות בספר שמואל ב'. כאן משלם דוד את ה"תשלום האחרון" על מעשיו וחטאיו בתחום חייו האישיים. **"וְאֵת הַכִּנְשָׁה יִשְׁלַם אֲרֵבֶּעֶתִים"** - פסק דוד, והנה הגענו ל"תשלום הרביעי".

לאחר שלושה תשלומים קשים בא התשלום הקשה מכולם, הן מבחינתו של דוד כאיש משפחה והן מבחינתו של העם כולו (גם העם ישלם על חטאי מנהיגו). האירוע מטלטל את כל הארץ ובנוסף לתוצאות הקשות של המרד, הוא פותח פתח לערעור מעמדה של מלכות בית דוד בכללה.

דוד השב הביתה לאחר המרד וספיחיו, הוא ודאי אינו אותו דוד שברח מירושלים בירתו. הכתובים ממעטים לעסוק בתיאור רגשות, אך דוד בפרקי התהלים מתאר את המשברים ואת החוויות הקשות שעמד בהן בתקופת המרד.

היחידה דרמטית ביותר והתלמידים לומדים אותה מתוך עניין ומעורבות. אנו מציעים להקדיש ללימוד היחידה לא פחות מעשרה שיעורים, ועוד שיעור לחזרה וסיכום בעזרת דף העבודה המיועד לכך. רצוי שחלק מן השיעורים יילמדו בדרך הפרונטלית הרגילה, וחלק בדרך של עבודה בקבוצות. היחידה כוללת 17 דפי עבודה ועוד דף חזרה אחד.

חלק מן הדפים ישמשו כהכנה לשיעור, חלקם כחומר לימוד בעבודה בקבוצות וחלקם ישמשו דפי חזרה וסיכום.

המורה ילמד היטב את כל היחידה, יעבור על כל דפי העבודה, ולאחר שיקול דעת (אוכלוסיית הכיתה, קצב הלימוד, רמת המיומנויות של התלמידים והזמן העומד לרשותו), יבנה את תכנית הלימודים של היחידה.

היחידה מאפשרת ואפילו מזמינה דיונים ועימותים בתוך הכיתה, ונקיטת עמדות מתוך מעורבות של הלומדים. על המורה לעודד את הדיונים ואת הוויכוחים ולגרום לאינטראקציה מירבית בכיתה. להלן ניתוח ומיקוד של נושאי היחידה, תוך הערות דידקטיות והסתמכות על דפי העבודה.

דיונונו יתמקד בחמשת הנושאים הבאים:

1. הרקע למרד - התכנון וההכנות.
2. פרוץ המרד ושלבים ראשונים בהשתלטות אבשלום על ירושלים והממלכה.
3. היועצים והשפעתם על התפתחות המרד.
4. כשלון המרד - הבחינה הצבאית והבחינה האישית.
5. "השיבה הביתה" - האירועים בדרך וניסיון מרידה חדש.

1. הרקע למרד - התכנון וההכנות

השאלה הראשונה במישור הארצי היא: מה מביא את אבשלום למרוד באביו? קשירת קשר של בן נגד אביו היא תופעה חדשה ויוצאת דופן במקרא (לפחות עד כה). היו בנים שלא הלכו בדרך הוריהם (בני עלי; בני שמואל), אך לא מצאנו ניסיונות למרידה נגד אב שולט. חז"ל ניסו לקשור את ייחוסו של אבשלום עם העזתו למרוד באביו. כידוע היה אבשלום בנה של מעכה בת תלמי מלך גשור (ש"מ"ב ג', ג; דבה"א ג', ב).⁽¹⁾ חז"ל תולים את התנהגותו התוקפנית של אבשלום בהיותו "בן סורר ומורה", ומסתמכים על המדרש המקשר את סמיכות הפרשיות בין "אשת יפת תואר" לבין "בן סורר ומורה" (דברים פרק כ"א, ראה הערת רש"י על פסוק יא). יחד עם זאת, ניתן להשקיף על מרידתו של אבשלום מזווית ראייה משפחתית, כמאבק על הירושה.

המרד מתחולל בשנותיו האחרונות של דוד,⁽²⁾ כאשר אבשלום משוכנע שאין לו שום סיכוי להגיע למלוכה, למרות שהוא הגדול (שנשאר אחרי אמנון),⁽³⁾ הוא בוחר בדרך של מרידה פומבית.

אברבנאל (כמעט בדעת יחיד) סובר, שלא עלה בדעתו של אבשלום להרוג את אביו ולמלוך תחתיו כמקובל במהפכות שלטון. הוא כנראה התכוון למלוך עוד בחיי אביו: "והיה בדעתו שדוד אביו יישב בביתו ובמעלתו כל ימי חייו, ועם היותו הוא מולך ומנהיג את הארץ במקומו" (אברבנאל על אתר).

אבשלום היה אז בן ארבעים, בשיא כושרו ובשיא יופיו כפי שמציין הכתוב: "וכאבשלום לא היה איש יפה ככל ישראל להלל מאד מכך רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום"

(1) חז"ל ציינו שמעכה בת תלמי מלך גשור הייתה "אשת יפת תואר" שנלקחה ע"י דוד באחד הקרבות וממנה נולדו לו אבשלום ותמר.

(2) ראה אברבנאל לשמואל ב' ע"י ש"ס.

(3) אמנם לפי הסדר, כלאב בן אביגיל היה בנו השני של דוד (אחרי אמנון), אך מכיוון שהוא לא נזכר יותר יש להניח שמת או שמסיבות כלשהן לא התאים בשום אופן למלוכה.

(פרק י"ד, כה).⁽⁴⁾ לעומתו, היה אז דוד בחולשתו וזקנתו. כנראה שעניין ההבטחה לבת שבע היה ידוע לאבשלום, ואז הוא החליט לכפות את עצמו על אביו ועל העם כולו.

יחסו של דוד לאבשלום בנו היה יחס טבעי של אהבת אב לבן. יש לציין שיחס זה לא השתנה גם נוכח המאורעות שקרו בהמשך. מתחילתו אופיין דוד בסלחנות יתירה כלפי אבשלום, כפי שנראה מתוך הכתוב לאחר רצח אמנון בידי אבשלום: **"ואבשלום ברח וילך גשור ויהי שם שלש שנים. ותכל (נפש) דוד לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת"** (י"ג, לח-לט). רגשנות זו של דוד באה לידי ביטוי נוסף בעת שובו של אבשלום לחצר המלכות וכשהובא בפני דוד: **"וישק המלך לאבשלום"** (י"ד, לג). אין אנו יודעים אם התפייסות זו הייתה מוחלטת או חלקית, אך העובדה שאבשלום חזר לזירה הקנתה לו אפשרות להתחיל לתכנן את ההתקוממות במטרה לשים עצמו למלך עוד בימי אביו, ולהבטיח את מלכותו גם אחרי מות אביו.

אבשלום מתחיל בגינוני מלכות חיזוניים. הוא מארגן לעצמו מרכבה וסוסים וחמישים איש רצים לפניו. בד בבד התחנף לכל באי העיר בדרך של הונאת דברים וגניבת דעת, כפי שהכתוב מעיד בתחילת פרק ט"ו. אברבנאל מסכם את האופנים השונים בהם השתמש אבשלום כדי לבצע את רעיונותיו:

"האחת - שהיה עומד בשער העיר וכל אדם שבא להישפט היה מתעניין במקום מוצאו ובענייניו המשפטיים.

השנית - היה אומר בפני כל בעל דין שהוא צודק בטענותיו ודבריו נכונים. השלישית - הסית אותם בכך שאמר שאין מי שישמע את טיעוניהם הצודקים (והתכוון לערער בכך את מעמדו השיפוטי של דוד).

הרביעית - כאשר אנשים התכוונו להשתחוות לו הוא היה לוקח את ידם ומחזקם ומנשק להם" (התנהג אל כל אחד כאח ורע).⁽⁵⁾

הכתוב משתמש במילים: "ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל" (ט"ו, ו), ובכך הוא בא לרמוז על הדרכים הדמגוגיות הפסולות בהן השתמש אבשלום.

שלבי תכנון המרד הוכנו בקפידה:

1. אבשלום הסיח את דעת אביו מעצם כוונתו, ע"י הטעייתו בדבר הנדר שנדר, כביכול, בחברון.⁽⁶⁾ דוד נותן לאבשלום את רשותו ואף מברך אותו בברכת הדרך: **"לך בשלום"**.⁽⁷⁾

(4) גם על פרטי שיערו של אבשלום התעכב הכתוב בהמשך לתיאור יופיו (י"ד, כו), בידעו כי שיערו של אבשלום עתיד להיות פרט בעל חשיבות בסוף סיפור המרד. תופעה ספרותית זו נקראת "הטרמה" (רמז לבאות). כשם שבתחילת הסיפור שימש השיער אחד הגורמים בהצלחתו של אבשלום, כך בסופו של הסיפור עתיד השיער לשמש גורם למותו (י"ח, ט).

(5) ראה אברבנאל על אתר.

(6) אבשלום בחר בחברון כמקום להכרזת המרד, כנראה משום שעיר זו הייתה העיר שאליה עלה דוד בתחילת דרכו כמלך, והיא הייתה לו עיר בירה ולאחר מכן "זנח" אותה לטובת ירושלים. בני שבט יהודה נטרו לו טינה על כך, עובדה שבהחלט יכלה לעזור לאבשלום. ראה גם הערת רד"ק לפסוק ז.

2. אבשלום הפיץ את רעיון המרד באמצעות שליחת מרגלים בכל שבטי ישראל בתיאום זמנים: כאשר יישמע קול השופר - יוכרז המרד.

3. אבשלום משך אחריו לחברון מאתיים איש מחשובי ירושלים אשר הלכו **לתומם** בלא שידעו את זממו (כי ההזמנה הייתה מלכותית).⁽⁸⁾

4. אבשלום גם היסב אליו את יועצו של דוד - אחיתופל הגילוני, ומבחינתו של אבשלום זה היה הישג עצום (בשלב מאוחר יותר נראה את השפעתו של אחיתופל על אבשלום ואת מהלכיו כיועץ מדיני). עניינו של אחיתופל במרד יובהר בהמשך.

למרות הדרכים המגוונות שנקט בהן אבשלום, עדיין נשאלת השאלה: כיצד בכל זאת הצליח אבשלום לקומם את העם בקלות כזו כנגד המלך? חייבים אנו להניח שהיו גורמים חיצוניים נוספים ש"בעזרתם" הצליח אבשלום למרוד ולהמריד את העם.

על פי החוקרים⁽⁹⁾ הרקע למרד אבשלום נבע אולי מהמצב האובייקטיבי בסוף מלכות דוד, והסיבות שמונים החוקרים כאפשריות להביא למרד דווקא בעיתוי זה הן:

1. דוד עשה מהפכה בשלטון השבטים וכתוצאה מכך איבדו נכבדי העדה ממעמדם, והם מחפשים כעת דרך להחזרת המצב לקדמותו.
2. אנשי שבט יהודה כבר לא היו מרוצים מממלכת דוד בעקבות הפיכת עיר הבירה מחברון לירושלים, ולכן אבשלום בחר להכריז על המרד דווקא בחברון (ראה הערה 6). יחד עם זאת, גם שבט בנימין (שבטו של שאול) ודאי מנצלים את ההזדמנות ומצפים שאולי בדרך של זעזוע שלטון דוד, יחזור השלטון לבית שאול.⁽¹⁰⁾
3. דוד נלחם מלחמות רבות שעלו כסף רב וגבו יותר מידי קרבנות. גם היטל המיסים היה כבד.
4. מדברי אבשלום ברור שיש בעיה כלשהי בסמכות השיפוטית של המלך ובמבנה המערכת המשפטית בממלכה.

(7) חז"ל במס' ברכות דף ס"ד, ע"א למדו מברכת דוד לאבשלום כי אין נפרדים מאדם בברכת "לך בשלום", משום שהביאה אותה הליכה למותו של אבשלום, אלא אומרים "לך לשלום". כדאי לעמוד על נקודה זו בהוראת הקטע.

(8) חז"ל עמדו על המספר המוגזם של הנכבדים שהרשה דוד לאבשלום לקחת אתו. הם מסבירים שדוד לא נתן רשות אלא לשני אנשים, אלא שאבשלום השתמש בתכסיס הבא - כפי שמצטטים רש"י, רד"ק ואברבנאל ומובא בירושלמי סוטה פ"א: "שביקש אבשלום מאביו כי יכתוב לו ששני בני אדם אשר יבקשם לילך עמו יכבדוהו בהליכתם, והיה מראה אותו לשניים כאן, ואחר כך לשניים אחרים והן הלאה, עד שהלכו אתו מאתיים איש" (בימינו היו מסבירים את הזיוף של אבשלום בדרך הפשוטה של הוספת אפסים למספר 2).

(9) אנציקלופדיה "עולם התנ"ך", עמ' 132-133. ראה גם בספרו של י', אריאל **עוז מלך**, עמ' 222-223.

(10) ראה דברי ציבא בשם מפישת: "...כי אמר (מפישת) היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי" (ט"ז, ג). וכן, קריאתו למרד של שבע בן בכרי: "אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בנך ישי, איש לאהלו ישראל" (כ', א).

2. פרוץ המרד ושלבים ראשוניים בהשתלטות אבשלום על ירושלים והממלכה

המרד צובר תאוצה, ואבשלום כנראה מתכנן לעלות על ירושלים ולתפוס את העיר. בשלב זה מגיע המגיד ומספר לדוד על המהפך שחל בעם: "...היה לָב איש ישראל אחרי אבשלום" (ט"ו, יג). מתוך הכרותו את אבשלום בנו, מניח דוד שפניו של אבשלום אל ירושלים, והוא לא יחוס על העיר ועל תושביה, וכדברי דוד: "והנה העיר לפי חרב". דוד מחליט החלטה נועזת ונבונה, אם כי אין אנו יודעים מה היה קורה אילו דוד היה נשאר בירושלים ולא היה פותח פתח לאבשלום להעזיז להכנס ל"עיר דוד". מעדותו של דוד עצמו אנו מגלים שהוא היה בטוח שאילו לא יצא מהעיר, היה מתבצע רצח המוני.

1. ניתן לסכם את השיקולים של דוד לעזיבתו את ירושלים בנקודות הבאות:
אבשלום אכזר ולא ירחם על דוד ועבדיו.
2. גם תושבי ירושלים יומתו.
3. דוד חשש שלא כל תושבי ירושלים נשארו נאמנים לו, ויהיו מוכנים להלחם אתו נגד אבשלום.
4. דוד לא רצה שמפעל חייו - בנין ירושלים, ייהרס.⁽¹¹⁾

דוד השאיר את פילגשיו לשמור על הבית והוא יצא את ירושלים עם נאמניו שהיו בין היתר: הכריתי, הפליתי והגיתים, סה"כ כ-600 איש.

האירועים ב"נתיב הבריחה"

1. אנו מתוודעים כעת אל איתי הגיתי, איש נכרי המעוניין ומתעקש להצטרף אל דוד ואנשיו. דוד רוצה להבטיח שהצטרפותו של איתי תהיה חופשית וללא לחץ או איום כלשהו, ואכן תשובתו של איתי לדברי דוד היא החלטית: "חי' וחי אדני המלך כי אם במקום אשר יהיה שם אדני המלך אם לָמוֹת ואם לָחִיִּים כי שם יהיה עבדך" (ט"ו, כא). איתי מדגיש בדבריו את נאמנותו הגמורה לדוד המלך וכי שבועת האמונים למלך ולממלכה ממשיכה להיות תקיפה לגביו.

2. באירוע הבא מספר לנו הכתוב על אי הסכמתו של דוד למסע הארון, ודרישתו הנחרצת מצדוק הכהן להחזיר את הארון לירושלים, גם מתוך תקווה שהוא ישוב במהרה וגם מתוך כבוד לארון ה'. דוד כנראה לא שכח את פרשת הארון במלחמת אפק ואת הטעות החמורה והמרה של עם ישראל וצבאו (כמתואר בשמ"א ד', ג):

(11) תיאור הבריחה של דוד מירושלים מפורט, ומן הראוי שהתלמידים ינסו להזהות עם מצבו של דוד העוזב את עירו שנקראת על שמו: "עיר דוד".

לאחר שנדוב את התלמידים, ראוי לקרוא בפניהם את מזמור תהלים פרק ג': "מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו", ולעמוד אתם מצד אחד על המצוקה הקשה, ומאידך - על הבטחון שדוד מפגין בתקווה שהישועה בוא תבוא.

"ויבא העם אל המחנה ויאמרו וקני ישראל למה נגפנו היום לפני פלשתים נקחה אלינו משיכה את ארון ברית ה' ויבא בקרבנו ויושיענו מכף אויבינו".

דוד איננו רוצה לחזור על טעות זו וחושש שחלק מאנשיו יחשבו שמכיוון שהארון נמצא איתם - הניצחון מובטח להם. לכן יש להחזיר את הארון למקומו, וגורלו האישי יהיה נתון לחסדי שמיים בלבד: **"וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצִדּוֹק הֲשֵׁב אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹקִים הָעִיר, אִם אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינֵי ה' וְהִשְׁבֵּנִי וְהִרְאֵנִי אוֹתוֹ וְאֵת נִוְהוֹ, וְאִם כֵּה יֹאמֶר לֹא חֲפַצְתִּי בָךְ, הֲנִי יַעֲשֶׂה לִּי כָאֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינָיו" (ט"ו, כה-כו).**

היות וצדוק ואביתר חוזרים לירושלים והם נאמנים לדוד, דוד ממנה אותם לשליחים מטעמו. הם צריכים להחזיר את הארון, לחכות להתפתחויות וליידע את דוד בקשר למצב.

מצד אחד אנו שומעים כאן על פעולה מחתרתית שדוד מארגן, אך אין ספק שהוא מזועזע וממורמר מהמצב. הכתוב מתאר את דוד כשהוא עולה במעלה הזיתים יחף וחפוי ראש. תגובותיו הרגשיות משולבות כאן בתוך סיפור מעשיו השקולים. בכך מדגיש הכתוב שהכאב והצער בהם היה נתון דוד לא הביאו אותו לכלל יאוש ואדישות, אלא להפך, לכדי יישוב דעת ותכנון נבון. למשמע הידיעה ש"אחיתופל בקושרים" התפלל דוד מעומק ליבו: **"כִּכְלָ נָא אֶת עֲצַת אַחִיתוּפֶל, הִ"י" (ט"ו, לא).** תפילה קצרה זו מעידה עד כמה היה כוחו של אחיתופל גדול והשפעתו מכרעת.

3. בהמשך מחפש דוד דרכים משלו לסכל ולהפך את עצת אחיתופל (באמצעות חושי), וכמובן שאין סתירה בין "כִּכְלָ נָא אֶת עֲצַת אַחִיתוּפֶל, הִ"י" (ט"ו, לא) לבין בקשתו מחושי: "...וְהִפְרַת לִי אֶת עֲצַת אַחִיתוּפֶל" (ט"ו, לד).⁽²⁾

משימת הריגול שהוטלה על חושי הייתה קשה ומסוכנת, שכן היה עליו להצהיר אמונים לאבשלום ולשכנעו שהוא לצידו, ומצד שני לפגוע באמינות של עצות אחיתופל ואף לסכל אותן אם יוכל. בהמשך נראה כיצד הוא עושה זאת, ובהצלחה. בהתרחק דוד מהעיר, פגש בשני אנשים שקשורים לבית שאול: ציבא נער מפיבשת ושמעי בן גרא מחשובי שבט בנימין.

4. ציבא נער מפיבשת יצא לקראת דוד מצויד במזון וביין עבור דוד ואנשיו, וכנראה לא בכדי טרח על כך. לשאלת דוד על אדונו, האשים ציבא את מפיבשת במרידה וברצון להשיב את המלוכה לבית שאול בצטטו כביכול את דברי אדונו: "הַיּוֹם יֵשִׁיבוּ לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת מַמְלָכֹת אָבִי" (ט"ז, ג). דוד קיבל את דבריו של ציבא כמובנים מאליהם בלי לברר, לחקור או לדרוש את פשר הדברים ואמיתותם, וב"הינף יד" נתן לציבא חצי מרכוש מפיבשת.

5. פגישתו השנייה של דוד במנוסתו הייתה עם שמעי בן גרא. שמעי יצא לקראת

(12) בכיתת הניסוי התעוררה שאלה בנידון ומצאנו לנכון להרחיב את הדיבור על כך. הסברנו שלא רק שאין סתירה בין שתי בקשות אלה, אלא כך יש לעשות גם במציאות: "תפילה עושה מחצה" ואינה משחררת את המתפלל או את כל מי שיכול לעזור, מלחפש פתרונות בדרך הטבעי ובאמצעים שבידי האדם, והדוגמאות לכך רבות. אנו ממליצים לנצל הזדמנות חינוכית זו וללבן את השקפת העולם היהודית של הלומדים, וד"ל.

דוד ואנשיו כשהוא מסקל באבנים, מעפר בעפר ומקלל: **"צא צא איש הדמים ואיש הבליעל..."** (ט"ז, ז-ח). כוונת שמעי הייתה להציג את מלכותו של אבשלום כלגיטימית ולהראות שמפלת דוד ביד בנו הינה עונש מידי שמיים על חטאיו החמורים.⁽¹³⁾ אבישי בן צרויה יוצא להגנתו של דוד, מכנה את שמעי: **"כלב מת"** ומציע להורגו בעוון מרידה במלכות. דוד עוצר בעד אבישי מלבצע את פסק הדין שאמנם ראוי לשמע, והתאפקותו במצב זה מוכיחה שהוא שומר על קור רוח ומעריך את משמעות המרד כעונש מ־ה' וכמירוק עוונות, ובסופו של דבר דוד מקווה: **"והשיב ה' לי טובה תחת קללתו היום הזה"** (ט"ז, יב).⁽¹⁴⁾

3. היועצים והשפעתם על התפתחות המרד

בשעה שדוד ביקש למצוא מקלט מאבשלום בנו, ניסה שליחו, חושי, לרכוש את לב אבשלום בירושלים בפנותו אליו בקריאה: **"יחי המלך, יחי המלך"** (ט"ז, יז) - לחיזוק ולחיבה וכדי להסיר חשד, ואפילו הקל שבקלים, שמא הוא - חושי - אינו נאמן לו, לאבשלום ולמלכותו. אך אבשלום אינו "קונה" דברי חנופה אלו בקלות ופונה אל חושי בנימת לגלוג-זלזול: **"זה חסדך את רעך למה לא הלכת את רעך"** (ט"ז, יז). חושי, שקיבל מדוד משימה גורלית לביצוע במחנה אבשלום, היה צריך לגבור בחכמתו על קשיים רבים, וכאן הוא עונה לאבשלום שהוא נכון לשרתו מפני שהוא מלך כדן ומבחרת ה' והעם. הטיעון השני שמעלה חושי הוא בעצם נימוק רשמי, כי החליט לעבוד את אבשלום - הבן, כדרך שעבד את אביו. בהמשך נראה, האם וכיצד השתכנע אבשלום מדבריו אלה של חושי, אך כעת פונה אבשלום דווקא ליועצו אחיתופל ולאנשים אשר איתו בבקשה: **"הבו לכם עצה מה נעשה"** (ט"ז, כ).

עצת אחיתופל הראשונה (ט"ז, כא):

"בוא אל פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית ושמע כל ישראל כי נבאשת את אביך וחזקו ידי כל אשר אתך" (ט"ז, כא).
מהי מגמתה ותכליתה של עצה מגונה זו?

(13) אברבנאל על אתר פירש: "איש הדמים - שהיה מאשימו שהייתה ידו בהריגת אבנר ואיש בושת. ואולי רמז על אוריה. והבליעל - על מעשה בת שבע".

רלב"ג פירש בדומה לו: "יתכן שקראו איש הדמים, כי דמים רבים שפך, וקראו איש הבליעל על דברי בת שבע אשת אוריה החיתי".

(14) כאן אנו פוגשים את דוד באחד מרגעיו הקשים והנה הוא מתגלה לפנינו לא רק בשיקול דעת נכון (מעדיף לא לפתוח חזיתות ו"לצבור" אויבים חדשים), אלא גם ובעיקר כאדם מאמין גדול, המוכן לקבל ייסורים באהבה ויודע לקבל גם את הרע. ואין הכוונה ש־ה' אמר בנבואה אישית לשמע ולקלל את דוד, וכבר פירש רד"ק "כאילו" אמר ה' לשמע - קלל. שמעי הוא שלוחו של מקום (בהשקפתו של דוד), בלי שהוא יהיה מודע לכך, אך דוד מפרש לא כצירוף נסיבות מקרי אלא כאירועים המכוונים ע"י "שלט רחוק" מהשמיים.

ראוי למורה לשקול את הדברים הללו ולהחליט אם לעורר את הדיון בהשקפת העולם הגלויה והסמויה שבקפלי הפסוקים הללו.

המעשה בא, ראשית כל, להפגין את תפיסת השלטון בידי אבשלום וכן הצגת אותה תפיסה **בפרהסייה**, כדי להביא להכרה בזכויות אבשלום כשליט. הדבר נחוץ, לדעתו של אחיתופל, לא רק לאבשלום אלא גם לכל ההמונים שהצטרפו אליו, כדברי אחיתופל: **"...וחזקו ידי כל אשר אתך"**.

עצת אחיתופל זו, ככל שהיא מדהימה, היא בעלת משמעות פוליטית ומדינית. אברבנאל מסביר שביסודו של מרד אבשלום אין לראות כוונות של מהפך שלטוני, אלא בעיקר קידום האירועים בכפייה. אבשלום, שלפי סדר הירושה רואה עצמו כראשון היורשים (וחושב שיש לו גם את התכונות הדרושות לכך), חסר סבלנות ונוקט בצעדים לקידום המלכתו. בשל אירועים דרמטיים בחיי דוד (מעשה בת שבע; רצח אמנון), אבשלום יודע שסיכויי מתמעטים והולכים (וייתכן וכבר שמע על ההבטחה לבת שבע בעניין שלמה). לפי אברבנאל, אבשלום לא התכוון להרוג את דוד אלא להביאו למצב של הסכמה בדיעבד, ודוד ימשיך בכל הכבוד הראוי לו להיות אב המלך. אולם לאחיתופל יש מניעים אחרים, הוא מעוניין בהחלט בסיום תקופת מלכות דוד ומכאן ההכרח בסילוקו של דוד מן הזירה.

העצה המגונה הזו לא תאפשר לדוד לעשות שלום כלשהו עם אבשלום, וכן ידע העם כולו: **"כי נבאשת את אביך"** ומכאן אין דרך חזרה (לפחות לדעת אחיתופל).⁽¹⁵⁾ ייתכן שאחיתופל לא הציע לעשות את המעשה לעיני כל ישראל. יש לשים לב ללשון הכתוב: **"בוא אל פלגשי אביך... ושמע כל ישראל..."** לעומת הביצוע: **"ויבא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני כל ישראל"**.

בעצה זו מנתק אחיתופל סופית את קשריו עם דוד ושם את כל ה"קלפים" שלו על השולחן בנוגע למרד זה, ואם ישתבש משהו בתכניתו - הרי מבחינתו אין דרך חזרה (ראה להלן).

בבואו של אבשלום אל פלגשי אביו מתקיימת נבואת נתן לדוד (שמ"ב י"ב, יא-יב) כמעט כלשונה: **"כֹּה אָמַר ה' הֲנִי מְקִים עָלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתְךָ וּלְקַחְתִּי אֶת נִשִּׁיךָ לְעֵינֶיךָ וְנָתַתִּי לְרֵעֶיךָ וְשָׁכַב עִם נִשִּׁיךָ לְעֵינֵי הַשָּׁמַשׁ הַזֹּאת, כִּי אַתָּה עֹשֶׂית בַּסֵּתֶר וְאֲנִי אַעֲשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ"**. מעשה דוד היה כאמור בסתר, וזה של אבשלום נעשה על הגג לעיני כל ישראל. אנו מתוודעים כאן לעיקרון של "מידה כנגד מידה" בעונש דוד, בלי שאבשלום יכוון לכך כלל.

בשלב זה חושי אינו מציע עצה אחרת במקום עצת אחיתופל, אולי משום שהיה חשוב לו לעורר את אמונו של אבשלום ולא להראות התנגדות ישירה ומיידית לדבריו של איש חכם כאחיתופל. כמו כן, ייתכן שהוא לא מתערב הפעם כיוון

(15) להלן פירושו של ר' ישעיה מטרנאי בעניין: "וחזקו ידי כל אשר אתך. פיי כי עתה הם דנים בלבבם, היום ומחר יתפשו האב והבן וכל הגמול רע ישיב עלינו המלך לכשיראו זה כמעשה ידעו כי לא תתפשו לעולם ויעזרו אותך בכל לב. וזה הגמול שילם לו אחיתופל בעבור ששכב דוד עם בת שבע בת בנו, דכתי' במעשה בת שבע, בת שבע בת אליעם ולפנים בגיבורי דוד כתיב אליעם בן אחיתופל הגילוני".

אין אנו בטוחים שיש להביא את הדברים הללו כבר בכיתה ו', אך ראוי למורה להכיר דרך חשיבה זו ואולי כמה מן התלמידים יבואו על סיפוקם בהסברים אלו.

שלא נשקפת סכנה לחיי דוד מעצה זו. אך עדיין קשה לקבל את שתיקתו של חושי (האם שתיקה כהודאה?). אפשר שחושי כלל לא היה נוכח בחלק זה של הדיון, ולשון הכתוב אף מאפשרת לחשוב כך. ראה גם פירוש הרד"ק ומפרשים אחרים שנמנעים מלשתף את חושי בהתייעצות זו, ואולי הצדק אתם. אם כן, ראינו שאבשלום נשבה בעצתו הראשונה של אחיתופל (שלו עצמו היה חשבון ישן ואישי עם דוד¹⁶), ועתה מעלה אחיתופל את עצתו השנייה.

עצת אחיתופל השנייה (י"ז, א-ג):

עצת אחיתופל השנייה הייתה אופרטיבית. לאחר שהוכיח אבשלום שנחושה החלטתו למלוך תחת אביו, מיעץ לו אחיתופל כיצד לסלק את דוד מדרכו על מנת שהממלכה תיכון בידו. הנלמד מתוך עצת אחיתופל בא לידי ביטוי גם בהיגד האקספוזיציוני, כפי שמעיד הכתוב על חכמתו של אחיתופל שעצותיו: **"אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל (איש) בדבר האלקים כן כל עצת אחיתופל גם לדוד וגם לאבשלום"** (ט"ז, כג). היגד זה נאמר בין שתי העצות שיעץ אחיתופל לאבשלום ולכן נראה שמתייחס אל שתייהן.¹⁷

בעצתו זו, מבקש אחיתופל לנצל את חולשתו הזמנית של דוד וכן את גורם ההפתעה, להעביר את תומכיו של דוד אל אבשלום ולהשיב את אחדות ישראל על כנה, כדבריו: **"כשוב הכל, האיש אשר אתה מבקש כל הנם יהיה שלום"** (י"ז, ג).

הפעם נאלץ חושי להתמודד מול עצת אחיתופל, שנראתה לכאורה טובה גם בעיני אבשלום והזקנים. חושי עדיין נשאר במעמד של חשוד בעיני אבשלום בגלל קשרי העבר שלו עם דוד, לפיכך אינו נוכח בעת שאחיתופל מעלה את עצתו ותכניתו בפני המלך והזקנים. רק אח"כ אבשלום מזמן אותו, מוסר לו את עצת אחיתופל ושואל בעצתו הוא.¹⁸

במצב התחלתי נחות זה, מוכרח היה חושי לשכנע את אבשלום בעצה נגדית שעיקרה השהיית הפעולה נגד דוד, כדי להרוויח זמן ולאפשר לדוד להתארגן ולהיערך לקראת ההתקפה הצפויה עליו ממילא. לפיכך, ערוכים דברי חושי בטוב טעם, כשהם משופעים בתכסיסים רטוריים, בדימויים ציוריים ובדברי חנופה

(16) הגמרא במס' סנהדרין דף ס"ט, ע"ב, מלמדת אותנו על הקשר המשפחתי בין אחיתופל לדוד, שכן בת שבע אשת דוד הינה נכדתו של אחיתופל (בת אליעם שהיה בן אחיתופל). מלבי"ם לפרק י"ב, ב כתב את הטעם שרצה דווקא אחיתופל להרוג את דוד, באמרו לאבשלום: "אין ראוי לבן שיהרוג את אביו, רק אני אהרגנו בהיותי **גואל הדם** של אוריה חותני".

(17) ראה פירוש רד"ק על אתר.

(18) אין הכתוב מספר לנו מדוע אבשלום לא מסתפק בעצת אחיתופל, אך מותר לנו להניח שלוש השערות: א. אם הרעיון של אחיתופל יצליח, דוד ייהרג וייתכן שבתוך תוכו אבשלום עדיין לא בשל למעשה שכזה ולא רוצה לעלות לשלטון כבן רוצח אביו. כאמור לעיל, אבשלום היה שמח להשאיר את דוד כמלך בצילו, היושב בארמון ואינו מתערב בענייני השלטון. ב. עצתו של אחיתופל מעבירה למעשה את הפיקוד במרד לידי, אבשלום פסיבי לגמרי, ודברי אחיתופל: "אקומה, אבחרה, ארדפה, אבוא, והחרדתי והכתי, ואשובה" - מתפרשים כתכנית אישית לפיה יעמוד הוא בראש הלוחמים **והוא יכה** את דוד בעצמו בהמשך לכך. ג. ייתכן שאבשלום חושד באחיתופל שלאחר רצח דוד הוא יהיה גיבור הניצחון ואולי ירצה את המלוכה לעצמו.

לאבשלום. במענה לפניית אבשלום, מדגיש חושי כי העצה אשר יעץ אחיתופל אינה טובה - הפעם הזאת. חושי לא פוגע במעמדו של אחיתופל ולא מערער את סמכותו, אלא מציין בעדינות שרק הפעם, כאמור, עצתו אינה טובה. חושי פותח בדברי רקע מפורטים. בניגוד לתיאורו של אחיתופל בדבר עייפותו ורפיון ידיו של דוד, מתאר חושי בהרחבה את דוד ואנשי החייל שלו: **"בני גבורים המה ומרי נפש המה כדב שכול בשדה"** (י"ז, ח). מנקודת מוצא זו מייעץ חושי לאבשלום לנהוג בטקטיקה הפוכה לזו שייעץ אחיתופל:

- א. במקום לשגר מיד את צבא הקבע המוכן לקרב, הוא מייעץ לאסוף את כל ישראל מן ועד באר שבע.
- ב. לדחות את ההתקפה עד שכולם ייאספו, משום שדוד מוכן לקרב דווקא בשעה זו - **"ואביך איש מלחמה ולא ילין את העם"** (י"ז, ח).
- ג. במקום לפגוע במלך לבדו מציע חושי להרוג את כל אנשי דוד (כולל דוד).
- ד. כזכור, אחיתופל הציע שהוא עצמו יעמוד בראש הלוחמים, חושי לעומת זאת מציע לאבשלום בעניין זה: **"ופניך הולכים בקרב"** - אבשלום ייצא ויילחם בעצמו.

נראה שדווקא הפרט האחרון הוא זה ששבה את ליבו של אבשלום. אולי רצה חושי לרמוז לאבשלום כי אחיתופל עלול להשתלט על הצבא ועל השלטון, לפיכך קסמה לו עצת חושי כי הוא בעצמו (אבשלום) ינהיג את כל צבא ישראל. הכתוב מפרש לנו שהתפנית שחלה בשיקולי אבשלום אינה עניין שבהגיון אלא: **"וזה צוה להפך את עצת אחיתופל הטובה לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה"** (י"ז, יד).⁽¹⁹⁾ כעת, משנתקבלה עצתו, צריך חושי לפעול להעבירה במהירות אל דוד הנמצא בערבות המדבר. המסר הועבר תחילה לצדוק ואביתר הכהנים נאמני דוד שחזרו עם הארון לירושלים. הכתוב מספר רק את עצת אחיתופל (בדברי חושי לכהנים), ומשמיט את עצת חושי ככתוב: **"בזאת ובזאת"** - אין פירוט במסירת העצות. ייתכן שחושי בכוונה לא סיפר את עצתו הוא, כדי לעורר את דוד לפעולה מיידית ולא לתת לו לסמוך על כך שאבשלום קיבל את עצתו של חושי, שהרי ייתכן, כאמור, שאבשלום יתחרט, יחזור לעצתו של אחיתופל ויבצע אותה.

באמצעות שפחה הועברה הידיעה ליהונתן ואחימעץ, בני הכהנים, שהמתינו ב"עין רוגל" שמחוץ לעיר מפני שחששו שיזהו אותם כנאמני דוד. ואכן, נער שראה אותם דיווח על כך מייד לאבשלום וזה ציווה על עבדיו לרדוף אחריהם. בבירחות משליחי אבשלום, הגיעו יהונתן ואחימעץ לעיר "בחורים" ומצאו שם מחסה בבית אחד, שם הסתירה אותם אשה (כנראה בעלת הבית) בתוך באר בחצרה וכך הם ניצלו.

אחרי שנפטרו מרודפיהם הגיעו יהונתן ואחימעץ אל דוד ומסרו לו את דבר השליחות בשם חושי. דוד קיבל את הדברים, והוא ואנשיו מיהרו לעבור את הירדן בחשכת הלילה למקום מבטחים זמני.

(19) כאן אנו נזכרים בתפילת דוד בפרק ט"ו, לא. בקשת דוד מה' לסכל את עצת אחיתופל נענתה בראשיתה בבואו של חושי לקראתו ודוד ביקש ממנו אז: **"והפרת לי את עצת אחיתופל"** (ט"ו, לד). דברי הכתוב ש-ה' ציווה להפך את עצת אחיתופל מעידים שהיענות ה' לדוד הייתה שלמה. ה' **בחר בשליחו את השליח של דוד**.

משלא נתקבלה עצתו, הבין אחיתופל כי מִה' יצא הדבר להפר את עצתו והבין מייד שמרד אבשלום נתון לכשלון, וכשדוד יחזור למלכות הוא בראש ובראשונה "יחסל את החשבון" אתו, ולכן הוא מחליט לשים קץ לחייו. בשיקול דעת קר בחר את צורת מותו, את הזמן ואת המקום: הוא הלך לעירו, גילה, שם כנראה קבע דברי ירושה לבניו בצוואה (ע"פ: "ויצו את ביתו"), והתאבד.

נחזור כעת למחנה דוד.

דוד הגיע למחניים, ששימשה בעבר כעיר בירתו של איש בוש, ומכיוון שאנשיה נשארו נאמנים לדוד הוא בחר בה כמקום ההתכוננות שלו ושל מחנהו לקרב נגד אבשלום. תומכיו של דוד במחניים דואגים לרווחתם של אנשיו ומציעים להם כל טוב. לעומת תמיכת הזרים בדוד, נזכרת כאן עריקה נוספת של אחד מאנשי הצבא של דוד - עמשא בן אביגיל, שנתמנה לשר צבא במחנה אבשלום.⁽²⁰⁾

המעבר הלילי המוצלח של דוד ואנשיו את הירדן מאפשר לכתוב להפנות את תשומת הלב לבחינותיו האישיות של המרד: הרי עומד להתרחש מפגש בין שני המחנות לא רק במישור הצבאי, אלא גם במישור האיש. כשלון המרד מבחינה צבאית ומדינית כבר צפוי, הן במישור האלוהי-ההיסטוריוסופי: "וְהָיָה צִוְּיָהּ לְהַפֵּר אֶת עֲצַת אַחִיתוּפֶל הַטּוֹבָה לְבַעֲבוֹר הַבָּיָה ה' אֶל אַבְשָׁלוֹם אֶת הָרֶעִיָּה" (י"ז, יד), והן במישור הארצי-עובדתי: דוד מצוייד בכל הידיעות הנחוצות, ידו על העליונה מבחינה מודיעינית והוא יכול להתכונן כראוי. לאחר שהכתוב הכין אותנו לוודאות נכונותה של הטקטיקה שתביא לניצחון מחנה דוד, מוסר הכתוב רק פרטים ראשיים לגבי מהלך הקרב מבחינה צבאית ומאיר את הקטע האיש והדרמטי של השלב המכריע במרד.

4. כשלון המרד הבחינה הצבאית והבחינה האישית

שני המחנות התארגנו לקרב פנים מול פנים ביער אפרים. דוד חילק את צבאו ושם עליו שלושה מפקדים: יואב, אבישי ואיתן. דוד נענה להפצרות העם ונשאר בעיר, אך הוא מזהיר את המפקדים בנוכחות כל העם לבל יפגעו באבשלום בנו. הוא כמעט מתחנן באמרו: "לֹא אֶפְיָא לִי לְנַעַר לְאַבְשָׁלוֹם" (י"ח, ה). מבחינה צבאית קשה

(20) כאמור, עמשא היה בן אביגיל, אשת דוד, וממילא גם קרוב ליואב. בעניין עמשא, מעניינת הערתו של רד"ק (פס' כה) שמביא דברים בשם אביו: "ועמשא בן איש. ר"ל בן איש גדול כמו 'וחזקת והיית לאיש' כלומר, לאיש טוב וירא אלהים, וכן כולם אנשים גדולים: יתרא הישראלי. ובדברי הימים יתרא הישמעאלי, ישראל היה, אלא שגר בארץ ישמעאל לפי נקרא ישראלי וישמעאלי, ישמעאלי על הגירוי וישראלי שלא יחשוב אדם כי הוא ישמעאלי. ואדוני אבי ז"ל כתב, כי כשהיה בארץ ישמעאלים קורין אותו ישראלי שם, וכשהיה בא משם לא"י קורין אותו ישמעאלי." הדברים מוכרים וידועים לנו היטב: עולים, בארץ מוצאם נקראו "יהודים", והנה דווקא כשהגיעו לארץ הם נקראים על שם ארץ מוצאם: "פרסים", "פרסים" וכד', והדבר צריך תיקון. ראה עוד בדברי רד"ק המסכם את מקורות חז"ל בנידון.

לנו לראות מה תועלת תהיה לדוד מכן, שהרי אם יפגעו באבשלום יחוסל המרד ודוד יוכל לשוב למלוכה; אך אנו צריכים להסתכל על המרד בעיניו של דוד האב, היודע שקרב זה הינו מכריע וגורלי עבור בנו הניצב מול מחנהו שלו. כאן נשאלת השאלה (שתשוב ותועלה): האם חשובה יותר רווחתו ושלוותו האישית של המלך, או סיום המרד והחזרת המלוכה על כנה?

נראה שקונפליקט זה הציק לדוד ואולי אף פגע בכושר שיפוטו כעת. את החשש שמביע דוד לגורל בנו מסביר רלב"ג כך: "לאט לי לנער לאבשלום - רוצה לומר: הסתר בעבורי לזה הנער, שתמלט אותו אם יבוא לידך. והנה עשה דוד זה לפי מה שאחשוב כי הוא חשב **שעונו בבת שבע סבב את כל זה**, וכאילו היה אבשלום בזה הפועל כדי להביא גזירת השי"ת על דוד במה שאמר לו: **'הנני מקים עליך רעה מביתך'** (י"ב, יא). ולזה ראה דוד שאין אבשלום פשע על זה והשתדל מפני זה בהצלתו".⁽²¹⁾

מן העבר השני, אבשלום יוצא בראש צבאו, אך תיאור הקרב מראה לנו שיד צבא דוד הייתה על העליונה לאורך כל הדרך וכי נפלו כ-20,000 איש ממחנה אבשלום.⁽²²⁾

כעת נכנס הכתוב לפרטים בתיאור מותו של אבשלום. הוא רכב על פרד וכשהגיע לעץ, נתפסו שערותיו הרבות בענפי העץ, הפרד עבר והוא נשאר תלוי בין שמים וארץ. מחזה זה נגלה לאחד מחיילי יואב והוא מיהר ליידע את מפקדו.⁽²³⁾ יואב נזף בו על שלא הרג את אבשלום במקום. לבסוף, כשמיאן הנער למלא את פקודתו, תקע יואב שלושה שבטים בליבו של אבשלום.⁽²⁴⁾ את המלאכה השלימו עשרה מנושאי כליו של יואב בפקודתו.⁽²⁵⁾ אין לדעת אם יואב היה שלם עם מעשהו, אך ודאי מצא שזהו כורח וצו השעה

(21) תהליך מירוק עונות הוא תהליך המלווה בייסורים אישיים קשים. מעטים האנשים היודעים להודות בטעות ובחטא, ומעטים עוד יותר האנשים היודעים לקבל ייסורים באהבה. דוד המלך, ככל שהיה גדול ונכשל בחטא גדול, כן הוא כיוון את כל חייו אחר כך, כדי שיוכה לסליחה גמורה. ואכן דוד הקים: "עולה של תשובה" ולימד אותנו את הדרך של חזרה בתשובה (ראה מסי' מועד קטן ט"ז, ע"ב ועבודה זרה ה', ע"א). הביטוי: "עולה של תשובה" מוסבר ב"רמז במלוא" - כתועלת של תשובה. דברי ר' יונתן: "שכוונתו לומר שהוקם למעלה והשיג מעלה רמה וגבוהה בעבור שהקים עולה של תשובה, כי זה כוחה של תשובה - להגביה מקום בעליה. **שבמקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד** ורצה לומר זה, להלהיב לבבות החוטאים, שישתדלו לעשות תשובה מעולה ולהשיג מעלה זה, כאמרם שאם חטא יחיד אומרים לו: כלך אצל דוד, שמחל לו הקב"ה אותו עון ואף אתה חזור בתשובה".

לא קשה לנו להאשים את אבשלום, וכך אמנם יקרה בכיתה, אך אדם גדול כדוד המלך מסתכל פנימה, ומחפש קודם כל בתוך עצמו את מעורבותו הוא ואת אשמתו הוא, גם אם לא באירועים ישירים אלה, הרי בעצם מהותו, בחייו עד לאירוע זה. רק מתוך גישה זו אפשר להבין את תפילת דוד במזמור נ"א פסוק טו: **"אלמדה פשעים דרכיך וחטאים אליך ישובי"**. נראה לנו שגישה זו פותחת אשנב בהבנת התנהגותו של דוד לגבי אבשלום, אך עדיין תישארה שאלות מבחינה ממלכתית ואותן ישאל יואב.

וגם אחרי כל זה נשאל: מדוע כשבפקודת אבשלום נהרג אמנון, לא שמענו את דוד האב זועק ובוכה? ייתכן שהתלמידים יעוררו שאלה אמוניות: מה פשעם וחטאם של 20 אלף החיילים שנהרגו בקרב? השאלה לגיטימית, והתשובה צריכה להינתן בכיוון זה: האנשים הללו השתתפו מרצונם (לא כתוב שהכריחו אותם) במרד נגד דוד המלך - משיח ה'. וזו לשון רד"ק: "עשרים אלף - העונש הזה על שמרדו בדוד שהיה מלך ע"פ ה' וכ"ש כשהחזיקו ביד בנו המורד בו" (י"ח, ז).

להביא להפסקת שפיכות הדמים בין האב והבן, ואכן כך היה והמרד הסתיים: **"ויתקע יואב בשופר וישב הנם מרדף אחרי ישראל"** (י"ח, טז).

לעם אמנם הייתה תשועה, אך עכשיו צריך להודיע לדוד את הבשורה ממנה כה חשש. אחימעץ הכהן מתנדב לעשות את "העבודה השחורה", אבל יואב מנע זאת ממנו ושלח את האיש הכושף.

ניתן למצוא הבדלים משמעותיים בלשון ובסגנון דבריהם של שני המודיעים, אך מפתיעה יותר תגובתו של דוד לשמע הבשורה:

"וירגז המלך, ויעל על עליות השער ויבך, וכה אמר בלכתו: בני אבשלום, בני בני אבשלום, מי יתן מותי אני תחתך אבשלום, בני בני" (י"ט, א).

כאן עולה שוב השאלה מדוע הגיב דוד בצורה קיצונית מוגזמת כל כך, הרי במות אבשלום המורד הסתיים עוד פרק בייסוריו שלו?

יואב אינו מבין את תגובתו של דוד ואינו משלים עמה בשום אופן, ובתוקף מעמדו כשר הצבא, האמור להגן על העם והממלכה, הוא מוכיח את דוד בנאום תקיף. הוא פונה אל המלך במילים חריפות ונוקבות ביותר:

"הובשת היום את פני כל עבדיך הממלטים את נפשך... לאהבה את שונאיך ולשנוא את אוהביך... כי ידעתי היום כי לו אבשלום חי וכולנו היום מתים, כי אז ישר בעיניך. ועתה קום צא ודבר אל לב עבדיך..." (י"ט, ו-ח).⁽²⁶⁾

(23) בראותו את המחזה של אבשלום התלוי בין שמיים וארץ, עמדו בפני הנער (חייל יואב) שתי ברירות, שלאמיתו של דבר ביצע כל אחת מהן הייתה גוררת אחריה תוצאות שליליות משני הכיוונים:

אם היה פוגע באבשלום, היה עובר על פקודת המלך ומובא למשפט, וכנראה מוצא להורג בעוון מרידה במלכות, כי דוד ציווה שלא להרגו. מצד שני, אי פגיעה באבשלום הינה הפרה חמורה של צו מפקדו, ולכן הקונפליקט עצום. לבסוף מחליט הנער לא לעבור על פקודת המלך, בידעו שיואב לא יהיה זה שיגן עליו אם היה מובא למשפט בפני המלך בעוון רצח אבשלום בנו.

(24) הגמרא במס' סוטה ט', ע"ב למדה ממותו של אבשלום על עונשו שהגיע לו בדרך של "מידה כנגד מידה" וכדברי הגמרא: "ולפי שגנב ג' לבבות: לב אביו; לב בית דין ולב ישראל - לפיכך נתקעו בו ג' שבטים".

(25) מעניין מדוע יואב לא הרג את אבשלום, הרי לא הייתה לו בעיה של מיומנות או עיכובים אחרים לעשות כן. יש פנים לכאן ולכאן, אך נשאר שאלה זו פתוחה לדיון ולהבעת דעות אישיות.

(26) נאום זה של יואב הוא מן הנאומים החזקים בספר שמואל ב'.

רצוי לנתח את הנאום ולעמוד על עצמתו המילולית, ההגיגית והרגשית כאחד. לפנינו תוכחה קשה (שאין כדוגמתה במקרא) שנאמרת ע"י מפקד צבא למלכו. גם דוד, עם כל הצער והכאב על מות בנו, לא יכול לעמוד נדה. המורה יחפש דרך לחזור על הקטע מספר פעמים בקריאה בקול, במקלה, בהעתקת הנאום ובהבלטת הביטויים המרכזיים וכד'.

בכוונת מכוון לא הכנו דף עבודה לשיאה של הדרמה (י"ט, א-ט), כדי שהדברים יילמדו בדרך פרונטלית וללא הכנה מוקדמת של התלמידים. המפגש חייב להיות בלתי אמצעי, והמורה יקבע את דרכי התרגול של קטע מרתק זה.

הדברים שנאמרו על נאום יואב מתאימים גם לקינת דוד בקבלו את הבשורה. לגיוון, אפשר להשמיע ברשמקול את קינת דוד ואת נאום יואב באמצעות שני קריינים מקצועיים. או לחילופין, אפשר להכין שני תלמידים: אחד דוד ואחד יואב, שירשימו את הכיתה בקריאה ובהצגה של הקטעים. אפשר גם שכל זוג תלמידים יחזור על שני הקטעים בדרך זו.

יואב גרם לדוד להבין שמטרתו של אבשלום הייתה להרוג אותו כדי לזכות במלוכה, וכי לא יכול היה להמשיך בקרב, שהיה עקוב מדם לשני הצדדים, וכי רגשות פרטיים צריכים כעת להידחק הצידה. יואב מוכיח כאן נאמנות מוחלטת לממלכה ומעדיף אותה על הנאמנות האישית למלך. ועל כך יש לתת הפעם ליואב נקודות חיוביות.

דוד מתרצה. הוא שומע בעצת יואב ויוצא אל העם. מכאן ואילך מתחילה ה"שיבה הביתה" הרצופה אירועים לא פחות מפתיעים מכל מה שאירע לדוד בעת בריחתו מפני אבשלום. יש לציין שלחלק מן האירועים יש קשר ישיר לאירועים שהתרחשו בפרק ט"ז.

5. "השיבה הביתה" - האירועים בדרך וניסיון מרידה חדש

הערות זיזקטיות

נראה לנו ששני הפרקים האחרונים המספרים על שיבת דוד לירושלים, מתאימים להוראה בקבוצות (כולל שיטת גייסו). כל קבוצה תקבל על עצמה ללמוד וללמד "תחנה" אחת בדרך לירושלים. אמנם קיימת סכנה שהמליאה כולה לא תכיר היטב את כל האירועים, כי הדיווחים לא תמיד ממצים את הקטעים והסיבות ידועות. אולם אנחנו מתגברים על כך בדרך של דף החזרה, המשותף לכל הכיתה, בו מרוכזות שאלות מדפי העבודה של כל הקבוצות, כדוגמת דף עבודה מס' 6 (לסיכום פרק ט"ז). השיקול שלנו הוא, שהתלמידים יתמודדו בשאלות המרכזיות והחשובות של כל נושא ונושא.

בכיתה מתקדמת אפשר לחייב קבוצות לענות גם על שאלות של קבוצות אחרות, כעבודת בית לחזרה ולחזיון החומר הנלמד בכיתה.

המשימות לקבוצות אינן זהות ברמתן. למשל, הקבוצה העוסקת במרד שבע בן בכרי תזדקק לעזרה יותר מהקבוצות האחרות. על המורה להתחשב בעובדה זו ולנהוג בהתאם.

להלן הערות למיקוד הלמידה בכל אחת מה"תחנות".

1. "למה אתם מחרשים להשיב את המלך?" סכסוך בין יהודה וישראל על רקע החזרתו של דוד לתחומי הממלכה

המצב בעם מעורפל. חלק גדול מן העם, אלו שהשתתפו בגלוי במרד, חוששים מן העתיד לקרות וביניהם גם שבטו של דוד, שהרי אבשלום הפעיל את השבט והצליח להמריד אותם. הכתוב באמרו: "ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל", מציין בעצם את המבוכה השוררת בין השבטים, המחפשים דרך לתקן מהר את המעוות. הם מרגישים שהם חייבים לחדש את נאמנותם כלפי דוד. דוד עצמו מצפה

שהמובילים ביוזמה החדשה הזו יהיו בני שבט, אך משום מה הם אינם נוהגים כך, ולכן פונה דוד אל שבטו ומזרזם בעניין. יתר על כן, הוא ממנה את עמשא לשר צבא במקום יואב, ובכך הוא פועל לגישור הפער שנוצר בעת המרד.⁽²⁷⁾ עמשא מביע נאמנות למלך ומצליח להטות את לב כל "איש יהודה" וכל האחרים בעד החזרת המלך. הם מתכנסים בגלגל לקבלת פני המלך בעברו את הירדן. וכך אנו מגיעים ל"תחנה" השנייה במעבר הירדן.

2. "ושמעי בן גרא נפל לפני דוד בעברו בירדן" שמעי יוצא לקראת דוד ומתנצל על התנהגותו

לראשונה נפגש דוד עם שמעי בן גרא בעת בריחתו (פרק ט"ז פסוקים ה-יג). כזכור, קילל שמעי את דוד קללות נמרצות ואף עיפר אותו בעפר וסקלו באבנים. דוד הבלג (למרות הפצרותיו של אבישי שרצה להוציא את שמעי להורג מייד) ולא נקט כל פעולה כלפי שמעי (ראה דיון בעניין בעיונינו בפרק ט"ז). כעת יורד שמעי יחד עם שבט יהודה ועוד אלף איש משבט בנימין לקבל את פניו של המלך השב לתחומי ממלכתו.⁽²⁸⁾ מפליא הדבר שדווקא שמעי היה בין הראשונים שמיהרו להקביל את פניו של דוד, כפי שמציין הכתוב: **"וימהר שמעי בן גרא..."**. כנראה מיהר שמעי לפגוש בדוד טרם תוחזר לו המלוכה, כדי שישפיק לבקש ממנו סליחה ומחילה לפני שדוד יחשוב להרוג אותו בעוון מרידה במלכותו.⁽²⁹⁾ פנייתו של שמעי אל דוד בבקשת סליחה ומחילה (ויהיו סיבותיו אשר יהיו) - עזרה, ודוד נשבע לשמעי שהוא לא ימצה אתו את הדין.

(27) כדאי לדון עם התלמידים על שיקולי דוד במינוי זה ומה יכולות להיות התוצאות של מינוי זה מבחינתו של יואב. שאלות אלו מופיעות גם בדפי העבודה של הקבוצה העוסקת בנושא זה.

(28) כאן נשאלת השאלה: מדוע לשמעי היה צורך לקחת אתו אלף איש? האם הסיבה היחידה היא קבלת פני דוד קבל עם ועדה, או שמא זהו קלף מיקוח של שמעי באם יצטרך אותו, וזאת במידה ודוד לא יקבל את התנצלותו? אז תהיה זו סיבה טובה לפתוח במרד חדש, והנה יש לו אלף איש המשרתים את שתי האופציות.

(29) מעניינת דעתו של הרב יגאל אריאל בספרו "עוז מלך" (עמ' 234). לדעתו, שמעי אינו מתחרט חרטה עמוקה ומוחלטת על מעשהו, אלא הוא משלב את חרטו עם תנאי שמוסווים בו חטיה ואיום. הרב אריאל מצטט את מדרש שוחר טוב ג' שמפרש את כוונותיו הסמויות של שמעי: **"מאי דכתיב 'והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף'?** אמר ר' יונתן: מה הייתם דורשים בו בבבל? אמרו לו: כך אנו אומרים: כיוון ששמעי בא אצל דוד אמר לו: מה אחיו של יוסף גמלו אותו רעה והוא גמלן טובה, כך אני גמלתיך רעה ואף אתה גמול עלי טובה, כי כיוסף, שגמל עם אחיו טובה שגמלוהו רעה.

אמר להם ר' יונתן: יפה אתם אומרים, אלא שמעו דבר מופלא. מהו אומר: **"הנה באתי היום ראשון לבית יוסף"**? כל ישראל נקראו על שם יוסף, כמו שנאמר (עמסו ה') **"אולי יחנן ה' שארית יוסף"**. ואמר שמעי לדוד: כל ישראל גמלו אותך רעה ואני יותר מכולם. וכל ישראל יושבים ומקוים מה אתה עושה, אם אתה מקבל אותי - כל ישראל באים ומשלימין עמך, הוי: **"הנה באתי היום ראשון"**. מן הראוי שהמורה ישים לבו לדברים אלו וישקול האם להביאם במלואם בפני התלמידים העוסקים בנושא זה, והאם לעמוד אתם על ההיבטים הדו-צדדיים בדבריו של שמעי (יש לציין שהחלק הראשון של הדברים עד תשובת ר' יונתן, מובא בקיצור בדף העבודה של קבוצה זו כציטוט מתוך דברי רד"ק).

אבישי בן צרויה, שכבר בפגישה הראשונה שלו ושל דוד עם שמעי רצה לפגוע בו - שוב מתערב ומוכיח את דוד על השלמתו עם התנהגות שמעי. דוד עונה לאבישי בתקיפות ומבהיר לו שהוא המלך עכשיו ולא אחר, ורק הוא יחליט איך לנהוג במצב זה. דוד מדגיש שמדובר פה בהחלטה מדינית, ויום הנקמה בוא יבוא, אך נראה שאבישי לא ירד לסוף דעתו.⁽³⁰⁾

3. "מִה יֵשׁ לִי עוֹד צְדָקָה לְעוֹקֵץ עוֹד אֵל הַמֶּלֶךְ" הפגישה עם מפיבשת

הפגישה הזו עם מפיבשת מתקשרת לפגישתו של דוד עם ציבא - נער מפיבשת בעת בריחתו (ט"ז, א-ד). כזכור, האשים ציבא את מפיבשת אדונו בבגידה בדוד ובהצטרפותו למאבק שניהל אבשלום להסרת המלוכה של דוד. לדברי ציבא, קיווה מפיבשת שבכך יבוא הקץ על בית דוד, ובית שאול יחזור לשלטון בישראל.⁽³¹⁾ באותה סיטואציה האמין דוד לציבא ונתן לו חצי מרכוש מפיבשת. כעת, צריך דוד להתייצב מול מפיבשת עצמו שכביכול נחשב כמורד במלכות. מפיבשת, שנמנה גם הוא עם מקבלי פניו של המלך, מתואר במראהו החיצוני: "וְלֹא עֲשָׂה אֶת הַגָּלִיז וְלֹא עֲשָׂה שִׁפְמוֹ, וְאֵת בְּגָדָיו לֹא כִבֵּס לְמֵן הַיּוֹם לָבֵת הַמֶּלֶךְ עַד הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּא בְשָׁלוֹם" (י"ט, כה).

מתיאור זה אנו למדים, שלא רק שמפיבשת לא הצטרף למרד אבשלום ולא הביע את התנגדותו למלכות דוד, אלא הוא נהג מנהגי אבלות בכל התקופה של המרד כשהיה חשש לגורלו של דוד ומלכותו. חשוב שנשים לב שהכתוב מציין פרטים שאינם ענייני בני-יומא, כך שדוד יכול לראות שהערכתו הראשונה הייתה מוטעית.

דוד נוזף במפיבשת: "לִמָּה לֹא הִלַּכְתָּ עִמִּי מִפִּיבֶשֶׁת?" מצורת התבטאות זו של דוד מבין מפיבשת שכנראה עבדו רימה אותו ומסר לדוד מידע שקרי אודותיו, והוא מסביר לדוד שאכן ציבא רימה אותו אך הוא עצמו נשאר נאמן למלך בכל מאודו.

(30) מלבי"ם בפירושו לפסוק כג אומר שדוד הסביר לאבישי מדוע אין להרוג את שמעי בעיתוי זה, וזאת משתי סיבות:

"א. שבכל יצמח מזה נזק שכאשר יראו שנוקם במכעיסיו יאמרו שכן יטור חמה לאויביו ושיעניש כל הקושרים ולא ישובו אליו, וז"ש 'כי תהיו לי היום לשטן'."

(הערה: מתוך הכתוב אמנם משתמע ש: "כי תהיו לי היום לשטן" מכון בדבריו של דוד לאבישי על כל בני צרויה [כדברי אברבנאל על אתר: "משטינים אותי" - לעשות מה שיוקני בעבור מה שלא בויקני], ולא כהסבר של דוד לאבישי מה יקרה אם הוא ינהג עכשיו את שמעי, כמו שכאמור פירש מלבי"ם).

"ב. שאחר שמחשיב היום ההוא כאילו מלך מחדש, כי היום קבלוהו עליהם, מנהג המלכים שביום מלכם יעשו חסד ויפטרו כל אסירי המלך ממות, ואף כי שאין לגזור מיתה באותו היום, וז"ש 'היום יומת איש בישראל', ובאר הטעם לשני אלה, 'הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל' אין ראוי להמיתו משני הטעמים הנאמרים, אם מצד שהמלוכה רפוייה עדיין בידי יהיה זה לשטן, ואם מצד הטעם השני."

(31) גם אם ציבא צודק, ספק אם מפיבשת הפיסח היה יכול לסכן את מלכות דוד בעצמו, ודוד היה צריך להבין זאת מלכתחילה ולא לתת אמון מלא בדברי ציבא גם בעת בריחתו; אך אין אדם נתפס בשעת מצוקתו וצערו.

כאשר מפיבשת לא עמד במבחן הנאמנות (לדעת דוד) בכך שלא הצטרף אליו, הוא כבר נפסל בעיני דוד. דוד מתייחס לדבריו בקוצר רוח ובספקנות.⁽³²⁾ יכול להיות שדוד לא שוכנע בשלמות מדברי מפיבשת, למרות הסימנים החיצוניים, אולי גם בגלל שטען שציבא לקח את חמורו בזמן שברור שהיו לו עוד חמורים. מפיבשת מנסה בכל מאודו להוכיח את צדקתו באמרו: **"וזה יש לי עוד צדקה לזנוק עוד אל המלך"** (י"ט, כט). אך דוד אינו משנה את פסיקתו בעניין רכוש מפיבשת, והשדה יתחלק בינו לבין ציבא.⁽³³⁾ חז"ל ביקרו קשות החלטה זו של דוד, ובדיון בכיתה הבאנו את רד"ק המצטט מתוך דברי ר' יהודה.⁽³⁴⁾

4. **"אתה עבור אתי וכלכלתי אותך עמדי בירושלים"** **דוד רוצה לגמול לברזילי על הטובה שעשה עמו**

ברזילי נזכר לראשונה בעת שבא דוד למחניים כשהוא, יחד עם שבי בן נחש ומכיר בן עמיאל, היו לעזר רב לדוד בשעת מצוקתו (י"ז, כז). לאחר דיכוי המרד מבקש דוד לגמול טובה לברזילי ומציע לו כמחווה ידידותית לעבור לירושלים, לשהות איתו בארמונו ולהיות מבאי שולחנו של המלך. ברזילי מסרב בנימוס להצעת דוד, ומנמק את סירובו בארבעה נימוקים:⁽³⁵⁾

1. **"כמה ימי שני חיי"**: ברזילי היה זקן מאוד, כבן שמונים שנה, והוא חש טורח וחוסר תועלת בעלייתו לירושלים לגור בה בערוב ימיו.
2. **"האדע בין טוב לרע"**: שוב מדגיש ברזילי את חוסר התועלת בעלייתו לירושלים, והפעם בגלל שהוא מרגיש שלא זו בלבד שהוא לא יתרום דבר, אלא גם יהיה למעמסה על כל האנשים ורצה להמנע ממבוכה זו.
3. **"כמעט יעבור עבדך את הירדן את המלך"**: ברזילי מרגיש שהמלך רוצה לגמול לו הרבה מעבר למה שהוא עשה עבור המלך, ואולי איננו מרגיש נוח עם המצב הזה.
4. **"ישב נא עבדך ואמות בעירי"**: ברזילי רוצה להישאר בעירו ולהיקבר בקבר אבותיו.⁽³⁶⁾

(32) לדברי הרב יגאל אריאל: "קוצר רוח זה יש בו גם קוצר ראות. דוד מאריך אף לאויבו (שמעי), אבל נוקט את מידת הדין כלפי מקורבו (מפיבשת). רצונו לקרב את העם שמרד בו, אבל בחוסר סבלנותו כלפי מפיבשת הוא מרתייעם."

(33) יש מן המפרשים (מלבי"ם, אברבנאל ועוד) הטוענים שבפסיקתו של דוד בעניין רכוש מפיבשת לא היה משום עיוות הדין כלפי מפיבשת, שהרי ציבא עובד את השדה: **אברבנאל**: "ולכן לא היה בלתי ראוי שתהיה חציה שלו שכן עבודתו". **מלבי"ם**: "ומגיע לו חצי כאריס היורד למחצה".

(34) במסכת שבת דף נ"ו, ע"ב נאמר: "אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שאמר דוד למפיבשת: **אתה וציבא תחלקו את השדה**, יצתה בת קול ואמרה: רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות. ואמר רבי יהודה אמר רב: אלמלא לא קיבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל ע"ז ולא גליו מארצנו".

(35) חלוקה זו מבוססת על חלוקתו של מלבי"ם. עם זאת יש מפרשים שמחלקים את נימוקיו של ברזילי בצורה שונה ומפרשים אותם בדרך אחרת. אנו מעדיפים את חלוקתו של מלבי"ם המסתמך על כל פרט שמזכיר ברזילי. גם בדרך העבודה מתבקשים התלמידים לפרט ארבעה נימוקים. לדעתנו חלוקה זו היא מפורטת וברורה ולכן יקל על התלמידים להבין את הנימוקים.

(36) במשימות הדיווח בדרך העבודה של הקבוצה מופיעה שאלה בעניין וכדאי לעורר את התלמידים לנושא של קבורה בקבר אבות, ורצוי אף להביא דוגמאות נוספות.

אם כן, ברזילי מעוניין להשאר בגלעד, אך אינו דוחה את הצעת דוד באופן מוחלט. הוא מצידו מציע שבנו - כמהם ילך עם דוד וישהה במחיצתו. דוד הסכים לעצה זו, מה גם שבאופן זה יכול היה לקיים מגע רצוף עם בית ברזילי שהיו מתומכי בית שאול, ולדוד היה חשוב לשמור על יחסים אישיים ומדיניים תקינים עם יושבי הגלעד.

בדברי חז"ל מוצג ברזילי לא רק כפי שעולה מפשוטם של הכתובים, אלא גם כמתנגד פוטנציאלי שהשלים עם דוד וכן כאדם חומרי עד כדי כך שרבא אומר שברזילי הגלעדי "שטוף זימה היה" (שבת, דף נ"ב, ע"ב).⁽³⁷⁾ המלך וכל אשר אתו עברו את הירדן, אך בכך לא הסתיימה שרשרת האירועים. האירוע הבא הינו סכסוך מחודש על סף התפרצות מלחמה בין שבטית. בין השיטין אנחנו כבר יכולים לשמוע הדים וסיבות להתפרצות מרד גלוי בדוד.

5. "מדוע גנבוך אהינו איש יהודה" הוויכוח בין "איש יהודה" ו"איש ישראל"

ב"תחנה" הראשונה עמד דיונונו על הרצון העז של דוד שדווקא בני שבטו, שבט יהודה, יהיו הראשונים שיבקשו להשיבו למלוכה, ולכן הוא נקט ביוזמה ושלח את הכהנים לפייס את שבט יהודה. כאמור, המשמעות שייחס דוד ל"טכס" שובו למלוכה הייתה **פוליטית**, שכן היא סימלה את העדפתו של דוד את שבט יהודה על פני יתר שבטי ישראל.

ואכן, הדבר נתן את ביטוי בהתמרמרות מהצד השני - שבטי ישראל הצפוניים, שנעלבו מיחס דוד אליהם בעוד הם היו באמת הראשונים שהתארגנו להשיב את דוד (י"ט, א-יב). במיוחד הרגישו מושפלים מכך שדוד הניח לבני יהודה "לגנוב" אותו ולהעבירו את הירדן. כך נוצרה המתיחות הבין-שבטית, שהתפתחה והגיעה להטחת האשמות הדדיות כבדות בין ראשי שבטי ישראל לבין ראשי בית יהודה.

יש לשים לב שנציגי בני ישראל פונים ישירות אל המלך ומאשימים אותו ביתר שיתוף פעולה עם בני שבטו. בני שבט יהודה אינם מאפשרים למלך עצמו לענות, אולי כדי לא לסבך אותו. הם לוקחים על עצמם את האחריות ואת חובתם להיות הראשונים, אך יחד עם זאת הם מכירים בכך שדוד הוא מלך על כל העם.

נציגי ישראל לא מסתפקים בתשובה זו ואומרים: **"עשר ידות ל' במלך וגם בדוד אני ממך"**, משמע - אנחנו הרוב ואנחנו המרכיבים העיקריים של המלוכה. יתר על כן, אנו היינו הראשונים ברעיון החזרת המלך, ודוד הרי מאשר זאת בדבריו לשבט יהודה: **"למה תהיו האחרונים להשיב את המלך"** (ראה פירוש ר' יוסף קרא לפסוק מד). הכתוב מציין שהקרבה השבטית של דוד אל שבט יהודה הייתה חזקה יותר מכל טענותיהם של שבטי ישראל.

אברבנאל מפרש את הדברים אחרת, אך נראה לנו שדברי רד"ק מתאימים יותר למהלך העניינים.

(37) אנו ממליצים מאוד לקרוא את מאמרה הקצר והממצה של הרבנית נ' אריאל: **"ברזילי הגלעדי ע"פ ראייתם של חז"ל"** המופיע ב"שמעתין" (גליון 96, עמ' 9). בדפי העבודה התייחסנו רק לפן החיובי הבולט בכתובים, ולא מצאנו צורך לדרשנות יתירה.

6. "אין לָנוּ חֵלֶק בְּדוֹד וְלֹא נַחֲלָה לָנוּ בֶּן יִשִּׁי אִישׁ לְאַהֲלֵיוֹ יִשְׂרָאֵל"
מרד שבע בן בכרי

כללנו את מרד שבע בן בכרי כאחת מה"תחנות" בשיבת דוד לירושלים וכנספח למרד אבשלום.

מכל הייסורים והקשיים לחדש את המלוכה בירושלים לאחר מרד אבשלום, בולט האירוע האחרון הזה. מרד אבשלום זעזע את אושיות המלכות ופתח פתח לרעיונות שלא יכלו לבוא לידי ביטוי כלל לפני כן. סמכותו של דוד נתערערה קשות בעקבות מרד אבשלום. מתחת לפני הקרקע עדיין היו זרמים רבים שהתנגדו בכלל למלוכה ורצו בהמשך השבטיות. וכן היו לא מעטים, ובראשם שבט בנימין, שראו בדוד מעין מורד במלכות שאול.

לפני מרד אבשלום ובעת הרחבת הממלכה והנצחונות הגדולים, אי אפשר היה להעלות רעיון של מרד. ברם, כעת לאחר מרד אבשלום, ובמיוחד לאחר הוויכוחים על תוקף מלכותו של דוד, מתעוררים הכוחות הרדומים לנסיגות מחודשים. מרותו של המלך התרופפה ובוויכוח האחרון אין שומעים את עמדתו: "וַיִּקֶּשׁ דָּבָר אִישׁ יְהוּדָה מִדָּבָר אִישׁ יִשְׂרָאֵל" - אך מהי עמדתו של המלך?

רד"ק בפירושו לפסוק מד אומר: "והמלך היה שותק להם, לפיכך חרה לאיש ישראל והלכו אחרי שבע בן בכרי כשתקע בשופר ואמר איש לאהליו ישראל".

שלושה מוקדים בפרק וראוי להקדיש לכל אחד מהם את הזמן הנדרש. ספק אם בקבוצות העבודה יוכלו למצות את שלושת המוקדים עד תומם, ולכן ישקול המורה אם לא כדאי בעת הדיווח להרחיב את היריעה וללמד למעשה את הפרק במליאה בדרך פרונטלית.

המוקדים הם:

א. פרוץ המרד - רקעו ותקפו.

ב. רצח עמשא.

ג. האירועים באבל בית מעכה ששמו קץ למרד.

א. פרוץ המרד - רקעו ותקפו

שרשרת האירועים שהתרחשו בעת שיבת דוד לירושלים, מעידים שלמרות דיכוי מרד אבשלום נשארו בעם גרעינים בלתי רצויים משלטונו של דוד ומההגמוניה של שבט יהודה על כל שאר השבטים. כפי הנראה מסיסמת המרד, היו עדיין בעם שחלקו על עצם המלוכה בישראל: "אין לָנוּ חֵלֶק בְּדוֹד וְלֹא נַחֲלָה לָנוּ בֶּן יִשִּׁי אִישׁ לְאַהֲלֵיוֹ יִשְׂרָאֵל" (כ', א).

אמנם, שבע בן בכרי הוא משבט בנימין, ולכן ייתכן שברישא של הסיסמא הכוונה היא להחזיר עטרה ליושנה ולהקים מחדש את מלכות שאול משבט בנימין, אך הסיפא של הסיסמא מכוונת לחזרה להגמוניה השבטית. בכל אופן, הסיסמא הזו נקלטה היטב וגרמה לפילוג זמני בעם.⁽³⁸⁾

"וַיֵּצֵא כָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי דוֹד אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן בְּכָרִי וְאִישׁ יְהוּדָה דָּבָקוּ בְּמַלְכָּם מִן הַיֶּרֶד וְעַד יְרוּשָׁלַיִם" (כ', ב). הכתוב מתאר את הספונטניות של פרוץ המרד: **"וְשֵׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלֵיעַל וְשֵׁמוֹ שֶׁבַע בֶּן בְּכָרִי" וגו'**, בניגוד למרד אבשלום שהוכן בקפדנות. אך דוד הבין מיד שמרד זה מסוכן לממלכה יותר ממרד אבשלום: **"עַתָּה יֵרַע לָנוּ שֶׁבַע בֶּן בְּכָרִי מִן אֲבִישָׁלֹם" וגו'.** המרד הפעם הוא לא על סכסוך ירושה בתוך המשפחה, אלא ערעור יסודי על כל הממלכה ועל המשך שלטון בית דוד.

בסיכסוך בין "איש יהודה" ו"איש ישראל" המלך שותק, ושתיקתו זו התפרשה כהודאה בעליונות שבט יהודה. שבע, הנמצא במקום, מנצל את שעת הכושר ומצליח ללא מאמץ להטות את רוב ישראל להצטרף למרד.⁽³⁹⁾ דוד מגיע לירושלים בירתו ומיד בבואו לארמון המלך הוא מטפל בעניין פילגשיון, שכזכור בא אליהן אבשלום. דוד מעביר אותן ממושבן בארמון ל"בית משמרת" **"וְהָיְינָהּ צְרוּרוֹת עַד יוֹם מוֹתָן אֲלֵמָנוֹת חַיִּית" (כ', ג).**⁽⁴⁰⁾ הקריאה הנועזת של שבע מצריכה תגובה מהירה ונועזת לא פחות מצד דוד. דוד ממנה את עמשא לגייס את שבט יהודה תוך שלושה ימים ולצאת למרדף אחרי שבע בן בכרי, טרם שיצליח להתארגן ולהתבסס בערי מבצר. עמשא נבחר למרות שהיה שר צבא אבשלום במרד נגד דוד. הכתוב אינו מספר לנו מה היו השיקולים של דוד במינוי מפתיע זה, אך לא קשה לנו לשער את השיקולים הממלכתיים, הפוליטיים ואף האישיים של דוד במינוי זה.⁽⁴¹⁾

יואב, שהציל את דוד ודיכא את מרד אבשלום, מסולק מן התפקיד ואילו עמשא, שעמד בראש המרד, מתמנה כעת למפקד הצבא שכנגדו מרד. ברית זו של דוד עם עמשא משונה, פרט לכך שהוא גם קרוב משפחה. דוד היה צריך לפחות להסביר לשאר מפקדיו (ביניהם יואב) את פשר המינוי הזה. להלן קטע מעניין מתוך "עוז מלך" - עיונים בספר שמואל מאת הרב יגאל אריאל, עמ' 235-236. יש טעם בניתוח הדברים:

"בריתו של דוד עם עמשא באה לקרב את אנשי יהודה וישראל. אין זו ברית תועלתית בלבד, אלא ניסיון לסלול דרך שונה מזו של יואב. למלחמתו הנחרצת של יואב באויבי ישראל מבחוץ אין אמנם תחליף, והיא מופת ודוגמה לגבורה ואמונה. אבל יואב דבק בדרך זו ומעיתק אותה גם כלפי

(38) מרד שבע נכשל אך סיסמת המרד נקלטה היטב בעם, ועם מות שלמה תחזור סיסמה זו ואכן תפוג את העם ללא כל אפשרות של איחוי.

(39) רצוי לערוך השוואה בין מרד אבשלום למרד שבע בן בכרי. התלמידים לפי יכולתם יציגו נקודות להשוואה (ראה דף עבודה לקבוצה העוסקת בפרשת המרד). המורה יציע להרחיב או לקצר לפי רמת הקבוצה (ראה מאמרה של ת' דוידוביץ' בביבליוגרפיה).

(40) לא התעכבנו על עניין הפילגשים או הנשים, גם לא שאלנו שאלות על כך, אם כי בכיתה מתקדמת ראוי להקדיש לכך מספר מילים.

כידוע, חז"ל נחלקו בנושא זה. יש אומרים שהיו מותרות אך דוד אסרן על עצמו, מתוך תשובת המשקל (מקור: ירושלמי סנהדרין פ"ב, הלכה ג). יש בדברים אלו רעיון חינוכי חשוב והמורה ישקול אם לעמוד על עניין זה במחזור הראשון של לימוד הספר.

(41) המינוי יתקבל ע"י התלמידים בביקורת כפי שהוא נתקבל ע"י יואב ואולי גם ע"י מפקדים אחרים.

פנים, לכן חשוב גיוסו של עמשא לשירותו של דוד. עמשא בא אל דוד דוד בהיותו נרדף במצד, עם הגל השני של המצטרפים אליו. אין הוא שייך למעגל הנאמנים הראשון והקרוב, אך גם אינו מן המתמהמהים. הוא בחר בדוד עוד בחיי שאול, בימי המרדפים.

עמשא בא בראש קבוצה של בני בנימין ויהודה. מסתבר שהוא מהווה חוליית קישור בין בנימין ויהודה. דוד חושד בהם שמא באו להסגירו, ועמשא משכנע את דוד בכנותם:

ורוח לבשה את עמשא ראש השלישים, לך דוד ועמך בן־ישי שלום, שלום לך ושלום לעזרך, כי עזרך ה' אלהיך; ויקבלם דוד ויתנם בראשי הגדוד.

עמשא אינו כיואב. הוא אינו חד־ממדי, מלחמתי ומזוהה, אלא אדם מורכב ורגיש. הוא אמנם איש מלחמה, אך יודע גם את ברכת השלום. משום כך עשוי עמשא ללכד את כל ישראל. אלא שמורכבותו זו היא גם חסרונה, בגללה הוא מהסס ואינו מצליח לגייס את העם למועד למלחמה הפנימית.

בעיני יואב, שאינו יודע אלא דרך אחת ואין בליבו כל היסוס, זוהי התרשלות פושעת, ועמה – עילה והזדמנות להגות את עמשא מן המסילה ולחזור למרכז העשייה. כך, על אפו של דוד, חוזר יואב להיות גורם שאי אפשר בלעדיו.⁴²

עמשא אינו עומד במשימה, ושוב אין לנו פרטים בכתוב מדוע לא עמד בלוח הזמנים.⁴² בכל אופן, האיחור הזה מחייב את דוד לפנות לאבישי לארגן את הצבא מיידית כדי ששבע לא יוכל להימלט: "פֶּן מֵצֵא לֹא עֲרִים בְּצוּרוֹת וְהִצִּיל עֵינָיו" (כי, ו). ראה רש"י לפסוק זה. אבישי פונה אל הגרעין הקשה והקבוע של צבא יואב ומגייס אותם כלאחר יד למשימה, אך את הפיקוד על צבא זה לוקח יואב (ראה התיאור בפסוק י), ללא ספק בניגוד לרצון דוד. מה היו השיקולים של יואב בהחלטה זו? האם נאמנותו לממלכה והאינטרס הלאומי הם שדירבנו אותו לפעול במהירות ולדכא את המרד, או שמא אי יכולתו להסכים לירידתו בדרגה ומינוי אחר במקומו?⁴³

(42) דעות רבות ומגוונות מציגים פרשנים שונים בניסיון להסביר את אי עמידתו של עמשא בלוח הזמנים. נביא בפניכם מספר דעות אשר לוקטו מתוך מאמרה של ת' דוידוביץ' על מינוי עמשא, עמ' 26: מ' גרסיאל סובר כי איחור עמשא נבע מבחירת מסלול עוקף. במקום לשוב לירושלים, נע עמשא צפונית בציר מערבי יותר. עמשא רצה לפעול באופן יחידאי ולזכות בניצחון לבדו, מבלי להסתייע בכוחות יואב ואבישי.

לדעת מ' נאור היה בכוונת עמשא לשוב לירושלים, אך תחילה רצה לגייס תומכים מקרב בנימין, נוסף על המגויסים מיהודה. אך נראה שאנשי בנימין הקשורים לצאצאי בית שאול העדיפו לתמוך בשבע בן בכרי.

לדעת ב"צ לוריא נכשל עמשא בגיוס ביהודה, שתושביה היו שבעי מלחמות, וכדי שלא לשוב ריקם מתוך חשש לאובדן המינוי הבכיר שהובטח לו (י"ט, י), פנה צפונית לעבר גבעון לגייס לוחמים שם (הגעתו של עמשא לגבעון חרצה את דינו למוות, שכן מיד הגיע לשם יואב שסטה ממסלולו והרגו). (הערה: לא מומלץ להביא בשלב זה את כל הדעות, אא"כ התלמידים ירצו להעלות השערות.)

(43) ייתכן שיואב אינו סובל מתחרים, וכפי שהרג בשעתו את אבנר לא רק בגלל נקמת דם אלא מתוך חשש שאבנר יהיה מפקד הצבא, הרי גם כאן הוא חושש מאחיו ויותר מזה מעמשא, שקיבל מינוי רשמי מדוד.

ב. רצח עמשא

הכתוב מתאר את מעשה הרצח בהרחבה, ללא נקיטת עמדה וללא השמעת מילות ביקורת. גם דוד המלך אינו מגיב הפעם וניתן להבין את הסיבה לכך. המעשה אירע בשעת סכנה למלכות, ואין להוסיף בלבול ומבוכה בעם בעת כזאת.⁽⁴⁴⁾ להלן הסברו של אברבנאל (שמ"ב, עמ' שעז) לשתיקתו של דוד בשעה זו: "והנה לא קלל דוד את יואב על זה ולא אמר על עמשא דברי קינות כמו שעשה על אבנר, לפי שהיה בבלבול שבע בן בכרי והיה ירא וחרד מבני ישראל ופחד אולי יואב יטה גם כן אליו, גם כי הוא המית את אבשלום ואיך יעשה דוד על עמשא יותר ממה שעשה על אבשלום בנו".

בכל אופן, אנשי הצבא והעם הזדעזעו מהאירוע ואף היה עיכוב במרדף אחרי שבע. הכתוב כאמור מתאר את מעשה הערמה של יואב, אך אינו מספר לנו מדוע בכלל רצח יואב את עמשא? האם הסיבה הייתה רק משום קנאה אישית בעקבות הדחתו מתפקידו ומינוי עמשא במקומו? ("חס לבו בקרבו ומתוך קנאתו הרגו" - אברבנאל) או שמא לא בטח בעמשא, שהרי עמשא היה שר צבא המורדים נגד דוד, ושוב הדאגה לממלכה היא המניע למעשיו?⁽⁴⁵⁾ אין צורך להכריע בדברים אלה, אך ראוי להעלות את השיקולים השונים ולשתף את התלמידים, אדרבא יתווכחו גם הם ביניהם ויתחלקו בדעותיהם.⁽⁴⁶⁾

ג. האירועים באבל בית מעכה

כפי הנראה, חששותיו של דוד מהמרד היו מוגזמים. שבע לא הצליח לרכז סביבו את כל העם, וכפי הנראה ברח יותר ויותר צפונה, הן כדי להרוויח זמן להתארגנות טובה יותר - בתקווה לשיתוף פעולה רב יותר של שבטי ישראל - והן כי חיפש עיר מבוצרת ממנה יוכל לנהל את מאבקו במלכות דוד. המרדף המהיר של יואב אחרי שבע הביא את שניהם עד לצפונה של ישראל. שבע מצא מקלט בעיר הצפונית הבצורה (אולי הייתה בצורה במיוחד בגלל שהייתה עיר ספר) ויואב הועמד בפני מצב חדש שדרש החלטות חדשות. הכתוב מתאר בקצרה את מהלך פעולת יואב וצבאו (בדומה מאוד למה שעשה ברבת עמון). הסוללה שהוקמה איפשרה לגבור על החומה החיצונית ("ותעמדו

(44) התגובה כמובן תבוא בדברי הצוואה לשלמה, ראה מלכ"א ב', ה. עיין באברבנאל מלכ"א ב', עמ' תמח, סיכום שלושת הנימוקים לתגובה הקשה של דוד בדברי הצוואה לשלמה בנו.

(45) במס' סנהדרין מ"ט, ע"א יש שקלא וטריא לגבי התנהגות יואב בשני מקרי הרצח. לגבי רצח אבנר "תירוצו" של יואב מתקבל, אך לגבי "תירוצו" בעניין עמשא, שעמשא היה מורד במלכות, יש המשך דיון והדברים לא מתקבלים ע"י שלמה. בכל אופן, התמונה לא תהיה שלמה אם לא נשמע את דברי ר' אבא בר כהנא על אתר, מהם משתמע שדוד ויואב למעשה משלימים זה את זה, וההאשמות על יואב אינן חד משמעיות:

"דאמר רבי אבא בר כהנא: אלמלא דוד, לא עשה יואב מלחמה ואלמלא יואב, לא עסק דוד בתורה. דכתיב: 'ויהי דוד עושה משפטו וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא' (שמ"ב, ח', טו-טז). ומה טעם דוד 'עושה משפט וצדקה לכל עמו' - משום ד'יואב על הצבא'. ומה טעם 'יואב על הצבא' - משום ד'דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו'.

(46) ראה: "מסיבת עיתונאים עם יואב" ביחידת ההדרן.

בחל" - ר' יוסף קרא), ונעשו הכנות להפלת החומה הפנימית. הכתוב אינו מתאר את המתחולל בתוך העיר (בצד בו נמצא שבע) אך לא קשה לשער את המצב בעיר הנצורה.

אין אנו יודעים האם שבע זוכה לשיתוף פעולה מצד אנשי העיר, או שהוא מכריחם להילחם למענו.

בשעת משבר ומצוקה זו "הוקדמה תרופה למכה", והנה מתאר הכתוב את חכמתה ופעילותה של אשה חכמה מהעיר. אין ספק שהיא יודעת מבפנים את עמדתם ומצב רוחם של אנשי עירה, ומאידך מכירה באיום הממשי על העיר ובזמן המועט שנותר לפעולה. חכמה זו באה לידי ביטוי בדרך פעולתה של האשה שאין ספק שיש בה בבחינת "סוף מעשה במחשבה תחילה".⁽⁴⁷⁾

כדאי לציין במיוחד את העובדה שהאשה החכמה הצליחה להביא את יואב לכך שהוא יעמוד על התנאי המינימלי שלו להפסקת המצור. יואב אכן מגדיר את תנאיו: "תנו אותו לברדו ואֵלֶכָה מֵעַל הָעִיר" (כ', כא).

השאלה הנשאלת עדיין היא: מדוע שינתה האשה מהתנאי של יואב? הכתוב מציין: "וַתָּבֹא הָאִשָּׁה אֶל כָּל הָעָם בַּחֲכָמָתָהּ". אנו משערים שחכמתה מתגלה בכך שהיא הצליחה לשכנע את אנשי העיר לא למסור את שבע חי, אלא לירות את ראשו ולזרוק אותו מעל לחומה.

אברבנאל מנסה להסביר מה הרוויחו אנשי אבל בית מעכה ממעשה ההריגה של שבע כפי שהם ביצעו אותו, וראויים הדברים לדיון. וזה לשון האברבנאל (עמ' שעט):

"והנה לא נתנו את שבע בן בכרי חי כמו ששאלו יואב, והוצרכו להמיתו ולירות את ראשו ולהשליכו אל יואב. ואולי ששבע בן בכרי בקש שיעשו כן, כי בחר שייהרג על ידם ולא יוליכוהו אל דוד. או פחדו אנשי העיר אם יתנהו חי שיגיד ליואב וגם לדוד שהיו אנשי העיר עמו במרדו, ולכן הרגוהו ביניהם ונתנו לו את ראשו".

יואב, שאולי רצה את שבע חי, משלים עם דרך פעולתם של האשה החכמה ואנשי עירה, ומכריז על סיום המצור והמרד.

היחידה שלנו, שהתחילה בתקיעת השופר של אבשלום בהכרזתו על מרד נגד אביו, מסתיימת בתקיעת השופר של יואב לציון סוף מרד שבע בן בכרי, ואחרי אירועים רבים וקשים, ייסורים אישיים ושפיכות דמים, בא השלום על מלכות בית דוד. הכתוב מסיים ברשימת בעלי התפקידים בממלכה, כאשר יואב הוא שר הצבא "נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל" (כ', כג). כעת הכל חזר לקדמותו והמעגל נסגר.

(47) רצוי מאוד לנתח בכיתה את השלבים בחכמתה של האשה מאבל בית מעכה ולפתח דיון על האפשרויות שעמדו בפניה להציל את העיר, הדרך שהאשה בחרה בה ומדוע דרך זו נחשבת כחכמה.

סיכום יחידה 10

הגענו לסופה של יחידה גדולה ומרכזית זו, מרד אבשלום ותוצאותיו, בספר שמואל ב'. היחידות הבאות אינן עוסקות יותר במשפחה ובבעיות הירושה, אך עדיין לא תמו הייסורים וההתלבטויות של דוד ברמה הממלכתית. היחידה שסיימנו זה עתה התאפיינה בריבוי המאורעות והדמויות הלוקחות חלק בהם. לא הסתפקנו בהכרת האישים, מעשיהם ומחדליהם. באמצעות דפי העבודה, השתדלנו לחדור לנבכי האישים הנזכרים, להזדהות אתם או לבקרם יחד עם הכתובים.

דוד האיש והאב מצד אחד ודוד מלך ישראל מאידך, עמדו במרכז היחידה. ליווינו את דוד בייסוריו ובהתמודדותיו המכריעות. השתדלנו להבין את שיקול דעתו ואת אמונתו החזקה בבורא. דרך התנהגותו של דוד ושאר "גבורי" היחידה, למדנו להתמודד עם בעיות חינוכיות, מוסריות וחברתיות לא מעטות.

אין חובה ש**כל** התלמידים יפנימו את **כל** המסרים הגלויים והסמויים שביחידה. בדף הסיכום והמסקנות השארנו פתח לבחירה. באמצעות בחירתו של התלמיד נוכל להכיר ולהבחין בזרעים שנבטו בליבו של התלמיד במשך לימוד היחידה. דף הסיכום מיועד כמובן גם לחזרה מטריאלית, אך אין לוותר על התמודדות מסכמת של התלמיד באמצעות הבעת דעה, ניסוח שאלה וכד'. כמו כן, אין לוותר על המסרים האידיאיים של המקרא ועל פגישה בלתי אמצעית עם האישים ומעשיהם, והרי אלה הן המטרות החשובות ביותר של לימוד המקרא בכלל ושל יחידה זו בפרט.

ביבליוגרפיה

אברמסקי, ש' - "הרקע החברתי והסיפור האישי במרד אבשלום" (שמ"ב, טו-יט), **שיחות במקרא**, עורך: צביאלי, ב', הוצאת רשות השידור והחברה לחקר המקרא בישראל, ירושלים תשכ"ח, עמ' 170-172.

אריאל, י' - "מרד אבשלום", **עוז מלך - עיונים בספר שמואל**, הוצאת מדרשת הגולן, חיספין 1994, עמ' 122-237.

אריאל, נ' - "ברזילי הגלעדי על פי ראייתם של חז"ל", **"שמעתין" - בטאון איגוד המורים למקצועות הקודש במוסדות על יסודיים דתיים**, גליון מספר 96, תשמ"ט, עמ' 9-11.

גויטיין, א"מ - "מרד אבשלום בראי חז"ל", **שמעתין**, גליון 58, 56-57, תל אביב תשל"ט, עמ' 14-21, 17-23.

דוידוביץ', ת' - "מרד שבע בן בכרי - רקעו, מהלכו ותוצאותיו", **תלפיות - שנתון המכללה**, הוצאת אגודת שוחרי תלפיות, משרד החינוך והתרבות והמחלקה להכשרת עובדי חינוך והוראה, תל אביב תשמ"ה, עמ' 20-32.

הדרי, י' - "אחיתופל הגילוני וחושי הארכי" (שמ"ב, יז), **שיחות במקרא**, הוצאת רשות השידור והחברה לחקר המקרא בישראל, ירושלים תשכ"ח, עמ' 173-175.

זלבסקי, ש' - "שיבת דוד לירושלים ומינוי עמשא לשר צבא תחת יואב", **בית מקרא**, תשרי-כסליו תשמ"ה, עמ' 69-91.

ידיד, א' - "פרקי שכר ועונש בתנ"ך", **שמעתין**, גליון מספר 70, תשמ"ב.

לוי, י' - "פרשיות בנביאים ראשונים בעקבות חז"ל", לקט מאמרים, הוצאת המשפחה, ירושלים תשנ"א.

לוריא, ב"צ - "מרד שבע בן בכרי", **עיונים בספר שמואל**, חלק ב, חוג העיון בבית דוד בן גוריון, הוצאת המרכז העולמי לתנ"ך ירושלים, עמ' 347-367.

קלאוס, נ' - "הבשורה הרעה לדוד - ניתוח ספרותי" (שמ"ב, י"ח-י"ט לב), **בית מקרא - כתב עת של המרכז העולמי לתנ"ך והחברה לחקר המקרא בישראל**, חוברת צ"ד, תשמ"ב.

קלאוס, נ' - "המבנה הקדקדי והשפעתו על מבנה הפרק" (שמ"ב כ'), **בשדה חמד**, חוברות ז-ח, תשמ"ט.

שיף, ר' - "דרכי ההערכה המוסרית של הגבורים בסיפורי ספר שמואל ב'", המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשל"ו.

נספח א

מסכת סוטה ט', ע"ב – מידה כנגד מידה

ב משנה "שמשון הלך אחר עיניו – לפיכך נקרו פלשתים את עיניו, שנאמר "ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו". יאבשלום נתנאה בשערו – לפיכך נתלה בשערו. יולפי שבא על עשר פלגשי אביו – לפיכך נתנו בו עשר לונביות, שנאמר "ויסבו עשרה אנשים נשאי פלי יואב". "יולפי שגנב שלש גנבות: לב אביו, ולב בית דין, ולב ישראל, שנאמר "ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל" – לפיכך נתקעו בו שלשה שבטים, שנאמר "ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום".

נספח ב

ילקוט שמעוני ח"ד רמז קנא – "מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום"

קנא ודוד עולה במעלה הויתים עולה ובוכה, וכתיב מזמור לדוד בברחו וגו'. אם בוכה למה מזמור ואם מזמור למה בוכה, א"ר אבא בר כהנא למה הוא דומה למלך שכעס על בנו וטורדו ושלח המלך פדגוג שלו אחריו הלך ומצא אותו בוכה ומזמר א"ל פדגוגו אם אתה מזמור למה אתה בוכה ואם אתה בוכה למה אתה מזמר, א"ל בוכה אני שהקנטתי את אבא ומזמר אני שאין דיני להריגה אלא למדינה ולא די שלא הרגני אלא שטרדני אצל דוכסין ואיפרכין. כך אמר דוד יעקב ברח "ויברח יעקב שדה ארם, משה ברח "ויברח משה, אליהו ברח "ויקם וילך אל נפשו, ואני בורח כמותם התחיל אומר זכרתי משפטך מעולם ה' ואחנחם, וזכרתי מרת הדין שבה נהגת את הראשונים ונחנחמתי, ואימתי אמרו דוד הפסוק הזה בשעת שאמר ויאמר דוד (אל) [לכל] עבדיו וגו' קימו ונבררה. רב ר' יוחנן, רב אמר שלא ידון אותנו (נו) כעיר הנדחת. ר' יוחנן אמר נמל בעל הבית את הכוס להריתו ואינו זו משם ער שימרכנו, כך כיון שראה דוד שטרק הקב"ה עינותיו התחיל מזמר. וכל עבדיו עוברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי.

גופא, רב אמר: קיבל דוד לשון הרע, דכתיב
 "וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ אִיפֹאֵהוּא וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל הַמֶּלֶךְ
 הִנֵּה הוּא בֵּית מְכִיר בֶּן עֲמִיאל בֶּלֶא דְבָר", וְכָתִיב:
 "וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיִּקְחֵהוּ מִבֵּית מְכִיר בֶּן עֲמִיאל מֵלֶא
 דְבָר", מִכְּדֵי חֲוִיָּה דְשִׁקְרָא הוּא, כִּי הָדָר אֲלִישֵׁן
 עִלְוִיָּה מֵאִי טַעְמָא קִיבְּלָה מִיָּדָהּ דְכָתִיב "וַיֹּאמֶר
 הַמֶּלֶךְ אֶל צִיבָא אִיָּה בֶּן אֲדוֹנִיָּה וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל
 הַמֶּלֶךְ הִנֵּה הוּא יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלַיִם וגו'". וּמָנָא לָן דְקִיבֵּל
 מִיָּדָהּ – דְכָתִיב "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הִנֵּה לָךְ כָּל אֲשֶׁר
 לְמַפִּיבֶשֶׁת וַיֹּאמֶר צִיבָא הִשְׁתַּחֲוִיתִי אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי
 הַמֶּלֶךְ". וְשִׁמוּאֵל אָמַר: לֹא קִיבֵּל דָּוִד לְשׁוֹן הָרַע,
 דְּבָרִים הַנִּיכָרִים חָזָא בֵּיהּ; דְכָתִיב "וּמַפִּיבֶשֶׁת בֶּן
 שְׂאוּל יָרַד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְלֹא עָשָׂה רְגָלָיו וְלֹא עָשָׂה שְׂפָמוֹ
 וְאֵת בְּגָדָיו לֹא כָּבַס וגו'". וְכָתִיב "וַיְהִי כִּי בָּא
 יְרוּשָׁלַיִם לְקִרְאֵת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה לֹא
 הִלַּכְתָּ עִמִּי מִפִּיבֶשֶׁת וַיֹּאמֶר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עֲבָדִי רַמְנִי
 כִּי אָמַר עֲבָדְךָ אֲחֻבְשָׁה לִי הַחֲמוֹר וְאָרְכָּב עָלָיָה וְאֵלַיךְ
 אֵת הַמֶּלֶךְ כִּי פִסַּח

עֲבָדְךָ וַיִּרְגַּל בְּעֲבָדְךָ אֶל אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וְאֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
 כִּמְלָאךְ הָאֱלֹהִים וְעָשָׂה הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ
 לָמָּה תִּדְבֵּר עוֹד דְּבָרֶיךָ אֲמַרְתִּי אֵתָּה וְצִיבָא תַּחְלִקוּ
 אֵת הַשְּׂדֵה וַיֹּאמֶר מַפִּיבֶשֶׁת אֶל הַמֶּלֶךְ גַּם אֵת הַכֹּל
 יִקַּח אַחֲרָי אֲשֶׁר בָּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ בְּשָׁלוֹם אֶל בֵּיתוֹ".
 אָמַר לוֹ: אֲנִי אֲמַרְתִּי מִתִּי תָבֵא בְּשָׁלוֹם, וְאֵתָּה עוֹשָׂה
 לִי כֵךְ – לֹא עָלִיךָ יֵשׁ לִי תַרְעוּמוֹת אֲלֵא עַל מִי
 שֶׁהִבִּיאָךְ בְּשָׁלוֹם. הֵינִי דְכָתִיב "וּבֶן יְהוֹנָתָן מְרִיב
 בְּעַל", וְכִי מְרִיב בְּעַל שְׁמוֹ! וְהֵלֵא מַפִּיבֶשֶׁת שְׁמוֹ!
 אֲלֵא: מִתּוֹךְ שְׁעָשָׂה מְרִיבָה עִם בְּעָלָיו, יִצְתָה בֵּת קוֹל
 וְאָמְרָה לוֹ: נִצָּא בְּרַ נִצָּא! נִצָּא – הָא דְאָמְרָן, בְּרַ
 נִצָּא – דְכָתִיב "וַיִּבְא שְׂאוּל עַד עִיר עֶמְלֶק וַיִּרְבַּ בְּנָחַל"
 אָמַר רַבִּי מְנַי: "עַל עֶסְקֵי נַחַל". יֹאמֶר רַב יְהוּדָה
 אָמַר רַב: בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר דָּוִד לְמַפִּיבֶשֶׁת "אֵתָּה וְצִיבָא
 תַּחְלִקוּ אֵת הַשְּׂדֵה" יִצְתָה בֵּת קוֹל וְאָמְרָה לוֹ:
 רַחֲבָעַם וַיִּרְבָּעַם יַחְלִקוּ אֵת הַמְּלוּכָה. אָמַר רַב יְהוּדָה
 אָמַר רַב: אֵילְמָלִי לֹא קִיבֵּל דָּוִד לְשׁוֹן הָרַע לֹא נַחְלָקָה
 מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, וְלֹא עֲבָדוּ יִשְׂרָאֵל עֲבֹדָה זָרָה, וְלֹא
 גָּלִינוּ מֵאֲרָצֵנוּ.

נספח ז

בראשית רבה פרשה צד סימן ט

תני: יסיצה של בני אדם, שאמרו להם גוים: תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, ואם לאו, אנו הורגים אתכם, יהרגו כלם ואל ימסרו נפש אחת מישראל. ואם יחדוהו להן פשע בן בכרי, נותנין, ואל יהרגו כלם. אמר ר' יהודה: במה דברים אמורים: בזמן שהוא מבפנים והן מבחוץ, אבל הוא מבפנים והן מבפנים, הואיל והוא נהרג והן נהרגים, יתנו להם ואל יהרגו כלם, כגון שהוא אומר: יתבוא האשה אל כל העם ברחמיה – אמרה להם: הואיל והוא נהרג ואתם נהרגים, תנוהו להם ואל תהרגו כלכם. ר' שמעון אומר: כל המוריד במלכות בית דוריד חייב מיתה.

נספח ה

אברבנאל (עמ' שנט) – שלוש בעיות יסוד הראויות לדיון בכיתה

השאלה השלישית איך הסכימו ישראל וכל העם עם אבשלום בדבר הרע הזה? ואיך מרד כל ישראל במלך דוד ואיך בקשו להרגו ולהמיתו על לא חמס בכפיו בהיותו משיח אלקי יעקב ואשר הושיעם מידי פלשתים פעמים רבות? ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם שהחזיקו עם אבשלום בקשר המגונה הזה ושבתרו להמית מלכם? למה יומת דוד בידיהם מה עשה לפניהם? ואם חטאו חטאה גדולה למה לא בקשו ממנו סליחה וכפרה בשובם אליו?

השאלה השישית מה ראה דוד לספוד ולצעוק על מות אבשלום? הלא ידע כי הוא היה חייב מיתה במורדו במלכות ועל העריות שגלה, האם חשב דוד שתכונן מלכותו מאד בחייו? ואם יהיה אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד? ואם קודם זה על הריגת אמנון לבד (עם היות טענה עליו לאבשלום על ענותו תמר אחותו) היה דוד מבקש להרגו, איך עתה אחרי מורדו ובקשו את נפשו להרגו היה חומל עליו וצועק ודואג על מיתתו?

השאלה החמישית למה הרג יואב לעמשא בהיותו יושב לבטח עמו? והנה הם היו בני שתי אחיות אביגיל וצרויה, ועמשא היה כבר בשלוה עם דוד מלכם, ולמה בהאחזו בו ולגשקו הכהו נפש בלא סבה כלל? וכמו שאמר בהאחזו בזקנו השלום אתה אחי, וזה קשר גדול.

נספח ו

א"מ גויטיין, "מרד אבשלום בראי חז"ל", שמעתין 56-57
התאבלותו של דוד ותוכחתו של יואב

"וירגז המלך ויעל על עליית השער ויבך, וכה אמר בלכתו: "בני אבשלום, בני בני אבשלום, מי יתן מותי אני תחתיך אבשלום בני, בני... ויתאבל על אבשלום...". וכה המשיך בקינתו על בנו ויועק המלך קול גדול בני - אבשלום אבשלום בני בני! בשני פסוקים אלו מזכיר המלך שמונה פעמים את המילה "בני" וחמש פעמים את שמו המלא של בנו - אבשלום. בועקת כאב זו מתפרצת כל הטרגדיה האישית של דוד המרגיש כי יוצאי הלציו משלמים כביכול את חטאו שלו - "מי יתן מותי אני תחתיך". לעומק דברים אלו לא ירד המון העם, ואילו יואב שהיה נוגע בדבר, בהיותו הפוגע באבשלום, הוא הבין כי טבעי הוא צערו של המלך, לא כן אבשלום. והוא אינו מחסם לפנות אל המלך במילים חריפות ונוקבות ביותר... "הובשת היום את פני כל עבדיך הממלטים את נפשך... כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים, כי ידעתי היום כי לוא אבשלום חי וכולנו מתים כי אז ישר בעיניך, ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך, כי בהי נשבעתי כי אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה...".

המלכיות (שם) חילק לארבעה את טיעוניו של יואב למלך, ובהמשך לקו הפשטני שלו בפרשה שהבאנו לעיל, הדגיש שוב כי "באמת היה אבשלום מבקש את נפשו ונפש בניו ונשיו. שהיה הורג את אביו ואת אחיו ומענה את נשיו כדי שיקום במלכותו, כמו שהחל ועינה פלגשי אביו, וא"כ הגם שקיימת אהבת האב לבן, המלך ראו לו להשקיף בענין כזה על שריו ועבדיו שהם עמודי מלכותו, ולא יחוס על אהבת בניו, כי עניני המלוכה והכלל יקר בעיני המלכים יותר מעניני ביתם ועניניהם הפרטיים, וא"כ הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים עד שתביט על עניני בנך יותר מעניני הכלל".

ואכן דבריו הקשים של יואב פועלים את שלהם... "ויקם המלך וישב בשער, ולכל העם הגידו לאמור הנה המלך יושב בשער ויבא כל העם לפני המלך", כל זאת עשה המלך מתוך הכרת כוחו וסמכותו וצדקת דבריו של אחיינו שר הצבא, שכן אחרי ככלות הכל צערו ואבלו של המלך נבעו מתוך נגיעה אישית של קרבת אב לבנו. כאשר הסיבות האובייקטיביות נוטות לרעתו של אבשלום, והצדיקו את חיסולו בידי יואב.

אולם את חותמו לפרשה הטביע דוד בפסוק בתהלים: "כרחם אב על בנים ריחם הי על יראיו". ובכך למדנו מוסר השכל: כי הרחמים האמיתיים, וידעת הטוב האמיתי נמצאים וטבועים עמוק בלב האב, ורק הוא מסוגל להכיר ולדעת מה באמת טוב עבור בנו ומה לא. ולכן תפילתו לה': כי כשם שהרחמים האמיתיים קיימים אצל האב, כן תרחם הי עלינו.

נספח ז

ת' דוידוביץ, "מרד שבע בן בכרי – רקעו, מהלכו ותוצאותיו", תלפיות – שנתון המכללה

הערות לערכים הדידקטיים-חינוכיים שבסיפור המרד

מתוך העיון בפרשת מרד שבע בן בכרי נמצאנו למדים, כי פרשה זאת יש בה חשיבות מבחינה הסטורית-צבאית ומהווה חוליה נוספת בתקופה קשה בחיי דוד. מהלך האירועים בשמ"ב כ' מהיר למדי. המרד הצריך תגובה מהירה אשר התעכבה תחילה ונקטה בשלב מאוחר יותר. העיתוי שנבחר להחלפת הפיקוד הבכיר ברגע של זעזועים בממלכה לא היה מוצלח. סופו של המפקד החדש, עמשא, היה שלא הספיק כלל להוכיח עצמו אף בפעולה צבאית אחת בצבא דוד.

לפרשתנו השלכות חשובות גם בתחום הדידקטי-חינוכי. הקנאה והתחרות המשמשות כדחף למעשים קיצוניים עד כדי קיפוד פתיל חייהם של שני שרי צבא בכירים, מתגלות במלוא השלילה שבהן בדמותו של יואב. באמצעות דמות זאת, ניתן לעמוד על הרב צדדיות שתיתכן בבני אנוש; נאמנות ומסירות מכאן וחוסר קבלת סמכויות, קשיחות ויוהרה מכאן. האיש היוצא לדיכוי מרידות בשם המלך, פועל אף בניגוד לרצונו בהורגו את אבשלום, בהורגו את עמשא ובמנתו את עצמו למפקד בכיר.

היריבות שהתגלתה בין "איש יהודה" ו"איש ישראל" מלמדת על הסיכון הרב שבמחלוקת אחים אף אם ראשיתה ברובד המילולי בלבד, שכן תוצאותיה עלולות להביא לפירוד ופלגנות בעם כפי שקרה בימי ירבעם. מן ההנהגה נדרש איוון עדין כלפי הפלגים השונים בעם והעדפת קבוצה אחת מזמינה תגובה עוינת מצד חברתה.

כנגד השימוש בכוח הנשק, מתגלה בפרקנו כוחו של המשא ומתן בדרכי שלום. על האשה החכמה מאבל בית מעכה דרשו חז"ל את הנאמר בקהלת ט', יח: "טובה חכמה מכלי קרב, וחוטא אחד יאבד טובה הרבה". בכושרה הרטורי וביכולת השכנוע שלה הביאה האשה לידי סיום מוצלח של המרד ללא שפיכות דמים המונית.

השאתו של יואב בתפקידו ואולי אף קידומו הצבאי מוכיחים, כי לא אחת נאלצת ההנהגה להשלים עם מציאות שאינה לרוחה ולהתפשר עם גורמים פנימיים שאינם לטעמה. אין הכתוב חושף בבירור את מניעי הגבורים למעשיהם, אך מתוך השתלשלות העניינים ניתן לראות כי אינטרס אישי של "איש בליעל", עלול לסכן ציבור שלם, ואף מדכא המרד מופעל בלחץ אינטרסים אישיים שכאמור, אינם עולים תמיד בקנה אחד עם רצון ההנהגה הבכירה.

אף על פי שאין בכתוב דיווח אודות רגשות הגבורים, ניתן לשער את רגשותיו המעורבים של דוד בתום הפרשה; תודה והערכה ליואב על הצלה מפני סכנה נוספת למלכות מחד גיסא, יחד עם כעס פנימי על הפרת סמכות ורצח שפל של שר-צבא מאידך גיסא. צוואתו לבנו שלמה מעידה, כי אירועים אלה לא נשכחו ממנו עד לסוף חייו.

פרשתנו אשר החלה במחלוקת ובריב אחים, מסתיימת בעשיית שלום והמנעות משפיכות דמים ויש בכך אירוע היסטורי נוסף המדגים את דברי חז"ל "גדול השלום ושנואה המחלוקת" (בר"ר ל"ח, ו).

"אֵל שֶׁאוֹל וְאֵל בֵּית הַדְּמִים עַל אֲשֶׁר הַמִּית אֶת הַגִּבְעוֹנִים"

פֶּרֶק כ"א פְּסוּקִים א - י

שִׁיקוּלֵי דַעַת

יחידה זו היא מן הקטנות שבספר, אך לא מן הקלות שבו. האירוע עליו מספר הכתוב מתייחס לתקופת מלכות שאול ומוזכר בשמ"א, פרקים כ"א-כ"ב. הקושי העיקרי מבחינת ההוראה הוא בכך שהגבעונים לא נזכרו במפורש בפרקים הנ"ל וגם לא כתוב ששאול המית אותם, ולכן יהיה למורה להניח יסודות לשיעור ולהפגיש את התלמידים עם כל פרשת הגבעונים, שתחילתה בתקופת יהושע בשבועה שנשבעו להם בני ישראל. קרוב לארבע מאות שנים שמרו הגבעונים על עצמאותם הרוחנית בתוך עם ישראל, ולמרות היותם קרובים מאוד למשרתים בקודש, חוטבי עצים ושואבי מים למשכן ולעבודת ה' - הם לא התבוללו בתוך ישראל. מתוך עיון ביחידה שלנו, אנו רואים עד כמה הם עדיין שומרים על מנהגיהם ודורשים "דם תמורת דם", וכן נוקמים ונוטרים על העוול שנעשה להם.⁽¹⁾

(1) הפרשנים חלוקים בדעותיהם לגבי זמן האירוע. יש המקדימים את האירוע מיד עם ראשית מלכות דוד. הסברה נוספת לכך, משום שהאירועים קרובים זה לזה והכתוב איחר בסיפור המעשה משום שרצה לחתום את הספר באירועים שונים שיש להם מכנה משותף, אך לאו דווקא שקרו באותו זמן. הדעה השנייה אומרת שהפרשיות כסדרן והרעב היה באחרית ימי דוד. נראה לנו שאין צורך להעסיק את התלמידים בשאלה זו, ויכריע המורה ככל הנראה לו.

- השאלות שהמורה צריך לתת דעתו עליהן הן כדלקמן:
- א. מה בדיוק עשה שאול לגבעונים, ומדוע עשה מה שעשה?
 - ב. אם שאול חטא, מדוע נענש דודו של דוד ברעב?
 - ג. אם שאול חטא ויש להעניש את הדוד הבא על חטאו של שאול, מדוע לא ייענשו על הריגת הכהנים עצמם, לפני שייענשו על הפגיעה בגבעונים?
 - ד. מדוע מסכים דוד לדרישותיהם של הגבעונים ומוסר אנשים על חטא אביהם, והרי "לא יומתו אבות על בנים ובנים על אבותם"?
 - ה. כיצד מפר דוד שבועה שנשבע לשאול שלא יכרית את זרעו (שמ"א כ"ז, כ-כג)?
 - ו. מדוע נשאר בני שאול תלויים תקופה כה ארוכה?⁽²⁾

ישנן עוד שאלות המסתעפות מן השאלות הנ"ל וכן מתוך העיון בכתובים. נראה לנו שלמרות מספר הפסוקים המועט של היחידה, יצטרך המורה להקדיש שני שיעורים ללימוד הפרשה.

השיעור הראשון - יוקדש לדברי הקדמה וללימוד האירוע.

השיעור השני - יעסוק בדף עבודה המציג את עיקרי השאלות שיש לשאול בסוגיה זו. בחרנו קטעי מקורות שבעזרתם יוכלו התלמידים בקבוצות עבודה או בזוגות למצוא מענה לחלק מן השאלות.

שיטת לימוד זו אינה קלה. היא מתאימה רק לכיתה שיש לה את המיומנויות הדרושות לכך. אלטרנטיבה אחרת היא: ללמוד את כל החומר בשיטת שאילת שאלות. שיטה זו מערבת את התלמידים בלימוד ומאפשרת יותר עניין והעמקה בשיעור.

ייתכן שכבר בסוף השיעור הראשון, יהיה אפשר להתחיל בשאילת השאלות, אך אין לדחוק ויש להקדיש זמן סביר כדי שהתלמידים יקראו את היחידה פעם פעמיים, ורק אח"כ ינסחו שאלותיהם. השאלות ינוסחו, יסוגנו ויירשמו על הלוח. אנו מציעים להיעזר בסכימה הבאה המבליטה את הפניית השאלה.⁽³⁾

אנו שואלים את:

ה'	שאול	דוד	הגבעונים	רצפה בת איה

(2) כך נוסחה השאלה ע"י אברבנאל:

"באמרו שעמדו תלויים בני שאול מתחילת קציר עד נתן מים עליהם מן השמים והיו אם כן תלויים מהקיץ ועד הסתיו. ועברו על מצוות התורה שציוותה יוכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלוקים תלוי ולא תטמא את אדמתך וגו'. והיו דוד וישראל מטמאים את הארץ ללא הכרח, לפי שהיה די בהריגתם לא בתלות אותם ימים רבים".

רצוי מאוד שהמורה ייעזר בשאלות ותשובות של רד"ק לכל הפרשה שהוא מביא, בשם רס"ג (כ"א, א). ייתכן שהמורה לא יקבל את כל התשובות וכמובן הרשות בידו להמשיך ולחפש תשובות טובות יותר.⁽⁴⁾

לאחר רישום השאלות המרכזיות, אפשר לחלק מספר שאלות לכל קבוצה עם ציון המקורות המתאימים, והקבוצה תעסוק רק במשימות המוגדרות לה. כל קבוצה תדווח למליאה על השאלה/ות שהיא עסקה בהן ועל התשובות אליהן הגיעה באמצעות המקורות. המורים שילכו בדרך זו, ישתמשו בדף העבודה כחזרה וכסיכום לכל השאלות.

הערות לעיון במקורות ותשובות לשאלות

★ שאלה מספר 3

מקור מספר 2: "אל שאול..." - הגמרא מסבירה יפה מאוד כיצד אפשר בבת אחת ללמד סניגוריה וקטיגוריה על שאול באותו פסוק:⁽⁵⁾

"ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים.
אל שאול - שלא נספד כהלכה. ואל בית הדמים - על אשר המית את הגבעונים. וכי היכן מצינו בשאול שהמית הגבעונים? אלא, מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון - מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.
קא תבע אל שאול שלא נספד כהלכה וקא תבע על אשר המית הגבעונים! - אין, דאמר ריש לקיש: מאי דכתיב בקשו את ה' כל עוני ארץ אשר משפטו פעלו, באשר משפטו - שם פעלו".

★ שאלה מספר 4

מקור מספר 2: "...ואל בית הדמים..." - השאלה שעדיין עומדת היא: מדוע אין הכתוב מספר לנו שם (שמ"א כ"ב, יט) שאכן כך עשה שאול, ומספר רק על מעשה ההרג בכהני נוב?

ר' יוסף קספי כותב כדלהלן:

"אין ספק שזה היה אמת (שהמית את הגבעונים) אחר שהוא כתוב בכאן, ואין חובה שיזכור לפנינו זה; ורבים כן בתורה ובנביאים".

(3) חשוב שהתלמידים יפנו, כביכול, את השאלות לאישים הנוגעים בדבר ולא למורה. המורה הוא חלק מ"צוות הלומדים". הוא עוזר ללומדים הצעירים להוציא מחשבות ודעות מן הכוח אל הפועל. הוא מנסה לקדם את הלומד צעד צעד לקראת היותו לומד עצמאי ובר-אוריון.

(4) ראה למשל הסבר ל: "בקנאותו לבני ישראל ויהודה". שתי התשובות שהוא נותן לקנאה מעניינות ואפילו יש בהן אקטואליה כלשהי ביחס לעובדים זרים הלוקחים פרנסתם של ישראל. אעפ"כ, נראה לנו שלא הייתה לשאול סמכות לבטל את שבועת דורו של יהושע, גם אם הגבעונים הוציאו את השבועה במרמה. בהמשך, נביא הצעה לתשובה אחרת.

(5) הדברים לא רק מתקבלים על הדעת, אלא באים גם ללמד דרך התנהגות טובה. וכן נהוג גם בימינו, לפני שגוזרים דינו של אדם, מאפשרים לו להביא אנשים שידברו בשבחו כדי לאון את גזר הדין.

במילים אחרות: דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר.⁽⁶⁾

★ שאלה מספר 5

מקור מספר 3: "ויאמר אליהם" - חשוב לעמוד על נקודה זו ולהסביר לתלמידים את ההבדל בין בניי לגבעונים, שלמרות ששכנו בתוכנו במשך ארבע מאות שנה, עדיין לא למדו ממנהגינו. הנה, שארית הכהנים וויתרו מזמן על נקמה, ואילו הגבעונים, שלא ניזוקו במידה שניזוקו בה הכהנים, אינם מוותרים, ולכן מציין הכתוב: "והגבעונים לא מבני ישראל המה" - אין בהם מסימני זרע אברהם, יצחק ויעקב. בעקבות התנהגות זו גזר עליהם דוד לדורי דורות שאין להתחתן עמם. ושהם אינם ראויים לבוא בקהל.
להלן קטע ממדרש רבה המופיע גם במקורות רבים אחרים:

"ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם והגבעונים לא מבני ישראל המה. מה שאמר הכתוב 'והגבעונים לא מבני ישראל המה', וכי מה עניין זה לזה? אלא כך אמר הכתוב: לפי שקרא דוד לגבעונים ואמר להם מה שאמר ולא קיבלו ממנו לכך: והגבעונים לא מבני ישראל המה, שעמד דוד ורחקן שלא יבואו בקהל. וזו היא ששנינו: שנתנים אסורים לבוא בקהל..."

באותה השעה אמר דוד: שלש מתנות נתן הקב"ה לישראל: רחמנין ובישנין וגומלי חסדים. רחמנין דכתיב (שמות כ', כ): 'ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו'. זה סימן לביישן שאינו חוטא. וכל מי שאין לו בוש פנים דבר ברי שלא עמדו אבותיו על הר סיני. גומלי חסדים מנין, דכתיב (בראשית י"ח, יט): 'למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה', וכתיב (דברים ז' יב): 'ושמר ה' אלוהיך לך את הברית ואת החסד'. ואילו אין בהם אחד מאלה. מיד עמד ורחקן.

הדא הוא דכתיב: 'והגבעונים לא מבני ישראל המה' - אין ראויין אלה להתערב עמם, אף על פי שגרים הם לא עמדו אבותיהם על הר סיני, כי על שם כנענים מתחשבים. הדא הוא דכתיב (ש"ב, שם, שם) כי אם מיתר האמורי מה כתיב בהם (דברים ז', ג): 'ולא תתחתן בס' וגו', אף אלו כמותן אינן ראויין לדבק בישראל.

מהו ובני ישראל נשבעו להם: אמר דוד בעת שבני ישראל נשבעו להם תלו הדבר שאם אחפץ לרחקן ולקרבן הרשות בידי, הריני מרחיקן... ומנין שתלו הדבר בדוד, דכתיב (יהושע שם, כז): 'ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה' עד היום הזה אל המקום אשר יבחר'. אמר ר' אמי בשם ר' יהושע בן

(6) באירוע עצמו עניין הגבעונים לא היה פרט חשוב כל כך. מה שמדהים שם הוא רצח ברוטלי של כהני ה'. יש אף הטוענים ששאל לא המית בפועל את הגבעונים, אלא על ידי זה שהמית את הכהנים הוא קיפח את פרנסתם של הגבעונים, ומעלה עליו הכתוב כאילו המיתם (במדבר רבה פרשה ח' סימן ד). ואולי כפי שנאמר במקורות, שהמית מהם שבעה בלבד. בכל אופן, הכתוב לא מתעכב שם על פרט זה.

לוי: אחר שאמר לעדה ולמזבח ה' מה צורך לומר 'אל המקום אשר יבחר'? אלא תלאו יהושע בדוד, אמר: 'אני לא מקרבן ולא מרחקן אלא מי שהוא עתיד לבנות בית הבחירה אם ראתה דעתו לקרב, יקרב, לרחק ירחק, וכיוון שבא דוד וראה שהיו אכזרים, רחקן'. אף עזרא ריחקן, דכתיב (נחמיה י"א, כא): 'והנתינים יושבים בעפל' וגו', אף לעתיד לבוא הקב"ה מרחקן שנאמר (יחזקאל מ"ה, יט): 'והעבד העיר ויבקש שאול להכתם' - אף על פי שלא הכם נתאכזרו עליו, ללמדך שלא על חנם ריחקן דוד".

★ שאלה מספר 8

התשובה לשאלה זו איננה פשוטה. התלמידים בוודאי יראו שהכתוב רואה במעשה שאול מעשה חיובי, כי הרי הוא עשה מה שעשה משום שקינא לישראל וליהודה.

אין ספק שביטוי זה רומז על אירוע שלא חייב להיות קשור לדוד, אם כי במדרש מצאנו שהקינאה קשורה בדוד: "מהי הקינאה - שלא היו מגלים לו היכן דוד מתחבא" (מדרש רבה ח').

שאול התייחס כנראה לאירוע הקשור לזמנו, בעקבותיו הוא ביקש להרחיק את הגבעונים מישראל ומיהודה. לא רחוק מן האמת יהיה לחשוב, ששאול התכוון להרחיקם פיזית מאזור מגוריהם - גבעון, שנמצאת בנחלת שבט בנימין, לטובת בני שבטו ולטובת שבט יהודה וכל ישראל (ראה לשון הגבעונים: "ונשמדנו מהתיצב בבל גבול ישראל", פס' ה). הוא רוצה לחסל את המובלעת של: "שלא מבני ישראל המה", שהרי הם לא נטמעו בתוך ישראל. וייתכן שגם מטרה זו לא קידשה את האמצעים שנקט בהם שאול (שלא לעבור על שבועת יהושע).

יש שמדייקים בכתוב ואומרים שחסרה אצל שאול הקינאה לה': "ויקנא שאול לישראל וליהודה" - ולא לה', ומכאן שהמטרה איננה קינאת ה' צבאות כדוגמת קינאת פנחס או קינאת אליהו.

★ שאלה מספר 9

השאלה לגיטימית אף על פי שהתשובה ידועה: "אני אתן!", כי אין ספק שהייתה התלבטות (וכי יעלה על הדעת שלא הייתה?). אלא שדוד ראה שחייבים להפסיק את הרעב, ולכן הוא כמלך הפעיל את סמכויותיו והסכים להוצאתם להורג של בני שאול.

★ שאלה מספר 10

התשובה לא פשוטה, וייתכן שהיא לא תתקבל בקלות ע"י התלמידים. בכיתת הניסוי אכן נשאלו שאלות לגבי השואה - האם ייתכן שהעם נענש והושמד בכל מיני מיתות משונות בגלל חטאי דורות קודמים? אין בידינו לענות על שאלה זו. אנו ממליצים לעיין בדברי אברבנאל (שמ"ב כ"א, עמ' שפב) שמנסה להתמודד עם שאלה קשה זו. בעיקרון הוא טוען, שיש להבדיל בין דיני שמים לדיני בשר ודם. בדיני בשר ודם: "לא יומתו אבות על בנים" וגו', זה הגיוני ואף מוסרי, אך לא כן

בדיני שמים:

"ולא יובן זה על משפט האלוקים כי הוא פוקד עוון אבות על בנים... ואם תשאל למה לא יהיו בעניין זה שווים הדין האלוקי עם המשפט האנושי אשר ציווה לעשותו? אני אשיבך מילין שהאלוה יתברך גזר שיענשו בדינו הבנים על האבות להיותם חלק מהאב, עצם מעצמיו ובשר משרו וכיוון שהיה העונש לימוד ומוסר לבני האדם שישמעו ויראו ולא יזידון לעשות עוד, היה מן הראוי שגם אחרי מות החוטא יורחקו בניו מישע ויענשו בחטאו, וידכאו בשער ואין מציל (איוב ה', ד)."

★ שאלה מספר 12

ראוי להרחיב את היריעה בעניין זה ולרשום את שני הכתובים בהם נשבע דוד לשאול וליהונתן:

השבועה ליהונתן: שמ"א, כ', טו-טז.

השבועה לשאול: שמ"א, כ"ב, כא-כג.

לגבי שבועתו ליהונתן, ברור ששבועה זו חזקה, כי היא שבועה קרובה ודוחה את שבועת ישראל לגבעונים שהיא שבועה רחוקה. לכן היה ברור לגבעונים שאת מפיבשת הם לא יקבלו ואין הם מערערים על כך.

לגבי שבועת דוד לשאול, אומרים המפרשים שהיות ושאול עצמו הפר את שבועת ישראל לגבעונים, הרי בכך הותרה הרצועה וגם שבועת דוד לגבי שאול מתבטלת, אך עדיין הדבר צ"ע גדול. עוד תשובות שלא בדיוק מתיישבות על דעתנו:

* יש הבדל בין השבועה שנשבע דוד ליהונתן לבין השבועה שנשבע לשאול. ליהונתן הלא נשבע מתוך רצון ואהבה הדדית, לשאול הוא נשבע שבועת מלך ולצורך המלכות - נאלץ דוד להפר את השבועה.

* דוד הבין שמן השמים נגזר עליו לעשות כן, כדי להביא כפרה וישועה לישראל.

עקרונית, על התלמידים להבין ששבועת מנהיג או מנהיגות של עם מחייבת את העם כולו, ואם בני ישראל נשבעו לגבעונים בשעתם, הרי שבועה זו חלה על כל הדורות וערבים לכך כל ישראל שלא תופר. ראה לדוגמה את העונש שהוטל על כל ישראל בגלל מעשה עכן (דיון מפורט ומעניין בנושא מצוי במס' סנהדרין מ"ד, ע"א).

פרטים נוספים ראה במאמרו של מ' בן-ישר בביבליוגרפיה.

★ שאלות מספר 13 ו' 14

בתוספת למקור מספר 5, ראוי לעיין בדברי המדרש הבאים; הם מאירים באור יקרות את כל הפרשה הקשה הזו:

"ר' אחא בר זבינא אמר בשם ר' הושעיא:

גדול הוא קידוש השם מחילול השם, בחילול השם כתיב (דברים ע"א, כג): 'לא תלין את נבלתו על העץ' ובקידוש ה' כתיב: 'מתחילת קציר עד נתך מים עליהם מן השמים'. מלמד שעמדו תלויים משישה עשר בניסן עד שבעה עשר במרחשון. והכתיב (דברים כ"ד, טז): 'לא יומתו

אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו? אמר ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן: מוטב שתעקק אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא. והיו אומות העולם אומרים: תורתן של אלו פלסטון היא - כתוב בתורתן: 'לא תלין נבלתו' ואלו שבעתם? כתוב בתורה: 'לא יומתו אבות על בנים' וגו' ואלו מתים בעוון אבותם? והיו שואלים עליהם: מה חטאו אלו שנשתנית מידת הדין? והיו ישראל אומרים להם: אבותיהם של אלו פשטו ידיהם בגרים גרורים. אמרו להם: וכי מה טיבן? אמרו להם: אלו הגרים שנתגיירו בימי יהושע. אמרו להם: וכי בשביל הגרים הגרורים הללו עשה הקב"ה לעמו כן, מה בבני מלכים כן, בהדיוטות על אחת כמה וכמה! מה אם אלו שלא נתגיירו לשם שמים ראו היאך תבע הקב"ה את דמן, המתגייר לשם שמים על אחת כמה וכמה! ודאי אין אלוה כאלוהיהם ואין אומה כאומתם, ואין לנו לדבוק אלא באומה זו, שאלוהיה גדול מכל אלוהים. מיד נתגיירו הרבה גרים מאומות העולם באותה שעה, מאה וחמשים אלף, שנאמר (דה"ב, ב', טז): 'ויספר שלמה כל האנשים הגרים אשר בארץ ישראל אחר הספר אשר ספרם דוד אביו וימצאו מאה וחמשים אלף ושלושת אלפים ושש מאות'. מהם עשה שלמה שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר, שנאמר (עי' מ"א, ה', כט): 'ויספר שלמה שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חצב בהר'. וכל כך למה, להודיע שהקדוש ברוך הוא מקרב את הרחוקים וסמך לרחוקים קרובים. ולא עוד אלא שמקדים שלום לרחוקים מן הקרובים, שנאמר (ישעיה, נ"ז, יט): 'שלום שלום לרחוק ולקרוב'."

יש לדברים הללו השלכות גם לגבי החיים הלאומיים היום, (7) ולכן ראוי שהיחידה הזו תסתיים בשאלת סיכום: מדוע מסכים ה' לכל העניין הזה? ואלו מסקנות יש לנו להוציא מפרשה טראגית זו? המורה יצטט מתוך המדרש הנ"ל מספר היגדים שיאפשרו הסתכלות כוללת על הפרשה.

(7) לא מעט "גרים גרורים" הגיעו לארץ בימינו, ומן הדין שנתנהג עמם ברוח המדרש הנ"ל.

צילום: מיכה ברעם, "ביתחנה"

"וישבו אלה על הברכה מזה ואלה על הברכה מזה"

דוד וגיבוריו - מלחמותיהם ומעשי גבורתם

פרק כ"א, טו - כב; פרק כ"ג, ח - לט

יחידה זו וכן היחידה שלאחריה (שירת דוד) נמצאות בסוף הספר, אך מתייחסות למעשה לכל תקופת דוד. הסופר הנבואי החליט לרכז את שני הנושאים האלה ולהביא אותם כמעין נספח לספר. שירת דוד מופיעה גם בתהלים פרק י"ח, עם שינויים לא מעטים (יש מונים למעלה מ-70 שינויים). הרשימות שביחידה שלנו מופיעות גם בדברי הימים וגם כאן, עם שינויים אחדים שהמפרשים עומדים עליהם.

אנו מציעים למורה לשקול היטב כיצד ללמד את היחידה הזאת וכן את היחידה הבאה - שירת דוד. פרקים אלה נלמדים בדרך כלל בסוף שנת הלימודים של כיתה ו'. מתוך ניסיון ראינו, שבחלק מן הכיתות לא מספיקים כלל ללמוד את שתי היחידות מתוך שהם עסוקים בעניינים שונים הקשורים בסיום הלימודים בבית הספר היסודי.

לדעתנו, יש לתכנן מראש את תכנית הלימודים, כדי לסיים את הספר בצורה ההולמת לימוד תנ"ך, כולל חזרה על הספר כולו ואולי אף חזרה מורחבת בהשתתפות הורים (ראה הצעתנו ביחידת ה"הדרן" במדריך למורה ובדפי העבודה לתלמיד). אם הזמן דוחק, רצוי לקצר מאוד בלימוד שתי היחידות האלה כדי שישאר זמן ללמוד את פרק כ"ד (הפרק האחרון) בצורה יסודית, על כל העניינים החשובים שבו.

לאור כל הנאמר, אנו ממליצים לעסוק בשתי היחידות הללו בדרך אקסטנסיבית בעזרת דפי העבודה הקצרים שמוצעים בחוברת לתלמיד. במקרים מיוחדים, כשהזמן דוחק מאוד, אפשר לאחר את לימוד שתי היחידות לסוף השנה ולהקדים את לימוד פרק כ"ד ואת ההדרן. הכל תלוי בנסיבות הזמן ובתלמידים והכל בבחינת: "סוף מעשה במחשבה תחילה".

קטע כ"א, טז-כב, מסכם את האפיזודות הקשורות בארבעה גיבורים, ואילו הקטע הארוך בפרק כ"ג, ח-לט, מסכם עוד אירועים ושמות של יחידות מובחרות של דוד. אלה היו המפקדים של צבא הקבע והגרעין הקשה של הלוחמים. חלקם בוודאי ליוו את דוד גם בימי נדודיו. ואכן, יש פה סיפורים מתקופות הנדודים של דוד. הפסוקים קשים לפעמים ויש שינוי בנוסחאות.

אנו ממליצים לקרוא את הסיכום של "דעת מקרא", עמ' תקלח-תקנ, ולעיין בטבלאות באנציקלופדיה "עולם התנ"ך".
בעיקרון: "תפסת מרובה לא תפסת". על כן תפסנו מועט, אך את המועט הזה יש ללמד ולאפשר לתלמידים להתוודע אל האפיזודות המתוארות.
על התלמידים להבין, שלפנינו ריכוז ותימצות של מעשים שונים שקרו ולא סופר עליהם במקומם משום שלא רצה הכתוב להתעכב על פרטים. כעת הגיע הזמן **לציין לשבח** אנשים שהצטיינו במלחמות ההן, וראויים הם שנוכיר אותם כגיבורים שצוינו לשבח וכך יישארו דוגמה לדורות עולם.

"רוח ה' דבר פי ומלתו על לשוני"

דברי שירה ונבואה אישיים ולאומיים

פרק כ"ב - פרק כ"ג, ז

כל מה שנאמר לגבי היחידה הקודמת תקף גם לגבי יחידה זו. אם רוצים ללמד את השירה בעיון, פסוק אחר פסוק, הרי שנצטרך לכך שעות רבות של לימוד מילולי ותוכני והכרת המבנה הספרותי. שעות אלה, לרוב, אינן עומדות לרשותנו. העיסוק בהסברת המילים הקשות בצורות לשוניות מורכבות מקשה על ההוראה, והתלמידים בגיל זה עדיין לא בשלים ללימוד טקסטואלי-ספרותי מעמיק. הלימוד מתאים יותר למחזור שני של הוראת המקרא, אך פטור בלא כלום אי אפשר. לכן אנו מציעים ללמד את השירה מתוך הבלטת הרעיונות הכלליים שבה, המסרים העיקריים דרך פסוקים נבחרים והרוצה להרחיב - ירחיב.

אולי אפשר ללמד בצורה יסודית את קטע הפתיחה: א-ז וכן את קטע הסיום של פרק כ"ב. הקטע של פרק כ"ג (א-ז), עם כל חשיבותו, הוא הקשה ביותר ופירושי הביטויים - קשים ואפשר להסתפק במסירת תוכן הדברים. דוד מדבר מתוך רוח הקודש ומנעים זמירות ישראל - מחבר שירות ותשבחות נעימות. הדברים כמובן כוללים את שירי דוד שבספר תהלים. חשוב מאוד שבלימוד קטעים משירה זו ידעו התלמידים שיש עוד ק"נ מזמורים שחלקם הגדול מיוחסים לדוד. בספר שמ"ב לא עסקנו בפן זה של דוד, אך על התלמידים לדעת שחיי הנצח של דוד הם גם בזכות היותו "נעים זמירות ישראל" ולא רק "מושל באדם" - איש מלחמות ומקים האימפריה של מלכות ישראל.

אם את קינת דוד בראשית הספר יכולנו עדיין לפרש כצורך מדיני, הרי שהשירה כאן (וברוב מזמורי תהלים) היא שירה אישית, ועם כל האירועים והתיאורים המדיניים, הרי שירות-תפילות אלה הפכו לנחלת הכלל וכל אדם מוצא בהם ביטוי לרגשותיו, לגעגועיו ולחוויותיו באשר הם. לא פלא הוא, שגם העולם הנוצרי לא וויתר על אוצר אדיר זה ושיבץ הרבה מזמורים בתוך ה"מיסות" הציבוריות שלו.

התלמידים למדו אמנם כבר שירות במקרא (שירת הים, שירת דבורה, שירת חנה, קינת דוד), אך שירה זו קשה מכולן כי אין בה דבר מפורט:

"אין בשירה, לכאורה, דבר מפורט למאורעות פרטיים בחיי דוד, ואף לא הזכרת ניצחון מיוחד במלחמותיו, אלא רמזי דברים בלבד, מפני שהשירה (כמו כל מזמורי תהלים) נאמרת לדורות. יש בשירה, כאמור, גם רמזים להתגלות ה' בימי קדם, בימי יציאת מצרים ומתן תורה ללמדנו, שגאולת מצרים היא דוגמה וסמל לכל הגאולות העתידיות. וכבר עמדו חז"ל על עניין זה ואמרו בראש מדרש תהלים למזמור זה: כל מה שאמר דוד בספרו כנגדו וכנגד כל ישראל וכנגד כל העיתים אמרו". ("דעת מקרא", עמ' תקכט)

בדף העבודה ניסינו להתמודד עם כל הרעיונות שהעלינו כאן והבאנו מבחר מתוכם בחינת: "תנא ושייר". יש לראות בדף העבודה - עבודת רשות, פרט לכיתות מתקדמות שיכולות להתמודד גם עם דף זה.

”זה הוא בית ה' האלוקים!”

הבֹּלֵל מוֹכֵן לְבִנְיָאֵל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ

פֶּרֶק כ"ז

הגענו אל היחידה האחרונה בספרנו.
השאלה: מדוע החליטו חז"ל לסיים את הספר בקניית הגורן לצורך בניין בית המקדש - היא שאלה נכבדה מאוד, אך הדיון בבעיה זו צריך להידחות לתחילת לימוד ספר מלכים א' ⁽¹⁾.
אין ספק שהכתוב מבקש מאתנו לסיים את הספר במצב של פיוס בין הקב"ה לעמו, ובהכנת תשתיות לבניין הפיזי של בית המקדש.

שלושה מוקדים לפרק:

המוקד הראשון - רובו של הפרק, מטפל בקיום המפקד למרות השגותיו של יואב. הכתוב מתאר את התהליך ומסיים בהכרת דוד בחטאו (א-יא).

המוקד השני - מטפל במישור הרוחני ובתוצאות החטא, ומסיים בשאלה הזועקת של דוד: **”הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי...”** (יב-יז).

המוקד השלישי - עוסק בציווי להקים מזבח בגורן ארונה ובתהליך ביצוע המשימה (יח-כה).

(1) עיין גרסיאל "מלכות דוד" (פרטים בביבליוגרפיה).

נראה לנו שבגלל חשיבותו של הפרק יש להקדיש לו שני שיעורים:

השיעור הראשון יעסוק בתרשים הזרימה של הפרק ובביסוס הידיעות האינפורמטיביות (ראה דף עבודה).
השיעור השני יוקדש לשאלת שאלות ולהעמקה בהבנת אירועי הפרק.

יש להניח שהתלמידים יצליחו לנסח מספר שאלות מתוך העיון הראשוני, אך הם יתקשו להעלות ולהציג את הבעיות שהעיון בפרק מעורר. תכנית הלימודים ממליצה להשוות פרק זה עם המקבילה בדברי הימים א' פרק כ"א. נראה לנו שיש לראות בהמלצה זו **חובה** ויש לאפשר לתלמידים לראות את ההוספות והשינויים שבין המקורות.

בכיתה מתקדמת אפשר לתת לתלמידים לעבוד בקבוצות ולרשום לפחות את שלושת ההבדלים הבולטים ביותר:

1. "ויענוהו ה' באש מן השמים על מזבח העולה" (פסוק כו).
2. המחיר ששולם עבור הגורן.
3. "ולוי ובנימין לא פקד כי נתעב דבר המלך את יואב" (פסוק ו).

להלן מספר בעיות מרכזיות. מומלץ למורה להיעזר בהן בדיון, בהתחשב ברמת הכיתה ובמיומנויות הלמידה שנרכשו עד כה. תהליך העיון חייב להסתיים בהבנה חדשה של הפרק ובחשיבות המסרים שהינם מרחיקי לכת, שורשיהם וגזעיהם בעבר הרחוק, אך הם מצלים גם עלינו ועל תקופתנו.

בסוף היחידה צירפנו דפי מקורות. המורה, לפי שיקול דעתו ולפי השאלות שהועלו, יביא חלק מן המקורות לתלמידיו, כדי שיעזרו בהם בדיון בכיתה. בכוונה תחילה אין אנו מסמנים איזה מקור עונה על איזו שאלה, כי מציאת התשובה המתאימה במקור היא ממהות המשימה.

להלן, נתעכב רק על בעיות היסוד שבפרקנו. שאר השאלות יתבררו הן באמצעות המקורות והן באמצעות מו"מ בכיתה.

הפרק פותח באירוע שמיימי ובהחלטה אלוקית, והוא מעורר קושי רב. מלשון הכתוב נראה כביכול שלקב"ה יש רצון להעניש את ישראל מאיזו שהיא סיבה שלא כתובה: "ויוסף ה' לחרות בישראל" - אך מדוע (לשון רש"י: "לא ידעתי על מה")? הקב"ה מסית את דוד להיות כביכול שליחו ולעשות חטא.⁽²⁾ התמונה שמתקבלת היא כדלהלן:

1. תכנון בשמים - למעלה.
2. אירוע ארצי - למטה.
3. זעקה ושאלה כלפי שמים - למעלה.

(2) בלשון אחר, כאילו אמרנו לילד: "תבצע מעשה שלילי כלשהו, כדי שאוכל להעניש אותך". ואין זה דרך הטבע. הרצון לעונש קיים, צריך רק חטא רשמי שיצדיק פורמלית את מתן העונש. נראה שיש הצטברות של סיבות לכעסו של ה' וצריך רק את "הקש שישבור את גב הגמל".

הפרשנים ראו את הבעיה ונתנו תשובות שונות. החל בסמיכות שבין סוף פרק כ"ג לתחילת פרק כ"ד ("כיוון שהזכיר מעשה אוריה שנהרג ע"י דוד, הוסיף לחרות בישראל" - פסיקתא רבתי, מ"ג, א).

פירוש זה רחוק הוא ממשוטו של מקרא כי:

א. אם ה' רצה להעניש את דוד בגלל מעשה אוריה, היה הפסוק צריך לומר: ויסף ה' לחרות בדוד - ולא בישראל!

ב. פירוש זה סותר את: **"וְאֵת הַכְּבִישָׁה יִשְׁלַם אֲרֻבַּע־תֵּימָן"**. וכבר מנינו עד כאן את ארבעת העונשים "עבור הכבשה", ויתר על כן מי שמשלם פה זה העם.

ישנם נסיונות נוספים לפרש את סיבת תוספת חרון ה' בישראל, ראה רד"ק ורלב"ג.

אם נתעלם מן התהליך ההפוך המרומז בכתוב, הרי לא יהיה לנו קושי לענות על שאלת דוד: **"הֲנֵה אֲנִי חַטָּאתִי"** וכו' כי היו דברים מעולם. יש להעמיד בפני התלמידים את הסיטואציה כפי שהיא מתוארת ולשאל: היש אחריות כלשהי לעם בחטאו של דוד?

אין ספק שהתשובה תהיה, שיש אחריות קיבוצית עקיפה לחטאו של דוד. יואב אישית לא הצליח לעצור את ביצוע המפקד, אך העם - כל ישוב וישוב בנפרד, וכל העם יחד, איננו מתנגד או לפחות יוצא להפגנות נגד מעשה דוד. הם אולי אדישים וכתוצאה מכך המפקד עובר ללא בעיות מצידם.⁽³⁾

יש לציין שלפי דברי הימים שבטי לוי ובנימין לא נפקדו. אנו מניחים שההתנגדות נבעה לא רק מצד יואב, אלא גם מצד השבטים עצמם.

נזכיר עוד שהמקרא מתאר מציאות דומה לזאת שבפרקנו:

דוד שואל: **"אֲנִי חַטָּאתִי וְאִנִּי הַעֲוִיתִי וְאֵלֶּה הַצָּאֵן מִה נִעְשִׂי?"**. משה רבינו בפרשת קורח שואל את ה' שאלה דומה: **"הֲאִישׁ אֶחָד יַחְטֵא וְעַל כָּל הָעֵדָה תִּקְרָא?"** (במדבר ט"ז, כב). קשה לתאר שהקב"ה קוצץ לכתחילה על כל העדה כאשר רק איש אחד חוטא. יש להניח ששאלתו של משה נובעת מתוך: **"כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לְעֵינָיו וְהִי יִרְאֶה לְלִבּוֹ"** (שם"א ט"ז, ז). משה לא רואה שבעצם העם איננו מתקומם נגד קורח. הם בבחינת "יושבים על הגדר". אם קורח ינצח - הרי הם יעברו בקלות לצידו, ואם משה ינצח - הם יישארו נאמנים לו. מבחינת הקב"ה הרי זה פגם גדול, אך משה איננו רואה את "הרהורי הלב", ולכן באה השאלה.

כן הדבר אצלנו. דוד אמנם יוזם ונותן את ההוראות, אך העם - שותק ומשתתק בעת ביצוע המפקד, ומכאן שאין תשובה אלוקית לשאלת דוד. וראה גם הרמב"ן בפירושו לבמדבר ט"ז, כג.

דעות רבות נאמרו בעצם קביעת החטא במניין העם. חשוב שהתלמידים יידעו את הנאמר בפרשת "כי תשא": **"וְיָלֵא יְהוָה בָּהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אוֹתָם"**, אך קשה לשער

(3) ראוי להזכיר לתלמידים שלעם יש כוח ויכולת להתנגד לאירועים שליליים ולהביע דעתם בדרכים שונות. ראה מעשה פילגש בגבעה. ונזכיר עוד את דוגמת העם הדני במלחמת העולם השנייה, כאשר יצאה פקודה שעל היהודים ללכת בטלאי צהוב.

שדוד רוצה שימנו את העם שלא ע"פ הדין בלי מחצית השקל. מדוע לו לחטוא במתכוון, כאשר העונש כל כך גדול? אנו מציעים להיעזר ברמב"ן שמסקנתו היא שהבעיה הייתה - לא כיצד למנות אותם, אלא - מה מטרת המפקד בכלל? "אבל לפי דעתי, היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצורך כי לא היה יוצא מלחמה, ולא עושה בהם דבר בעת ההיא, רק לשמח לבו שמלך על עם רב..."⁽⁴⁾ ואכן, המפקד הזה נעשה לאחר כל מלחמות דוד וכיבושיו, והוא אכן נראה מיותר.

ברם, במבט רחב יותר וכדי לקשר את ראשית הפרק עם סופו, נראה לנו שהרצון להעניש את ישראל באמצעות דוד נעוץ עוד בראשית עלייתו של דוד למלוך על כל ישראל. הכתוב (בפרק ה') מספר לנו על כיבוש ירושלים מהיבוס, על בניית העיר ובהמשך בניית בית לדוד. אך שלוש שאלות קשות לפנינו:

א. מדוע לא נכבשה אז כל ירושלים, כולל גורן ארונה?

ב. איך זה שהיבוס שהתגרה בדוד, נשאר ולא גורש או הושמד בקרב?

ג. אם נאמר שדוד ידע שזהו המקום המיועד למקדש, ולא רצה לכבוש אותו במלחמה - מדוע לא קנה את המקום מיד? ואם נאמר שדוד איננו יודע את מקום המקדש, היכן הוא התכוון לבנות את בית ה' (לפי פרק ז' פסוקים א-ב), כאשר הנביא התכוון לאשר לו זאת, אך בצו ה' נתבטלה המחשבה?

חז"ל מחפשים, כאמור, את התשובה לשאלות הנ"ל בחטאים קודמים, הן של העם והן של דוד, ותוספת חרון ה' מתייחסת להתנהגות דוד והעם בנוגע לקיום מצות: "לשכנו תדרשו ובאת שם" (דברים י"ב, ה).

לפי ספרי, יש חובה לדרוש ולחקור את מקום המקדש ואפילו להכין הכל לקראת בנייתו. וזה לשון ספרי: "דרוש ע"פ הנביא, יכול תמתין עד שיאמר לך הנביא, ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה, דרוש ומצא ואחר כך יאמר לך הנביא..." אמנם לפי המשך המדרש חיפש דוד את מקום המקדש: "זכור ה' לדוד את כל ענותיו", אך הביקורת היא מכיוון אחר - מדוע השאיר דוד את המלך היבوسی בתוככי ירושלים.⁽⁵⁾ ובלשון הספרי כך נשמעים הדברים:

"ווא"ת מפני מה כבש דוד ארם נהריים וארם צובה ואין מצוות נוהגות שם? אמרו, דוד עשה שלא כתורה. התורה אמרה משתכבשו לארץ תהיו רשאים לכבוש חו"ל והוא לא עשה כן אלא חזר וכבש ארם נהריים וארם צובה. ואת היבوسی שהיה סמוך לירושלים לא הוריש. אמר לו הקב"ה: סמוך לפלטיירים שלך לא הורשת, האיך אתה חוזר ומכבש ארם נהריים וארם צובה? הרי שכבשו בחו"ל" (גיטין ח').

הביקורת היא אמנם על דוד, אך נראה יותר שעונש המגיפה שניתן כאן הוא על חטא מתמשך בנושא כיבוש ואיתור מקום המקדש. וראויים דברי רמב"ן (במדבר ט"ז, כא) להכתב:

(4) גישות נוספות למעשה החטא ראה שם בהמשך הרמב"ן.

(5) לגבי המחלוקת מתי וכיצד גילה דוד את מקום המקדש ראה מאמרו התמציתי והקולע של הרב איתן שזנורפי (פרטים נוספים בביבליוגרפיה).

"...ועוד כי מלבד המניין היה עונש על העם מתחילת דבר, כדכתיב 'ויספך אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם...'. ואני אומר בדרך סברא שהיה עונש על ישראל בהתאחר בניין בית הבחירה, שהיה הארון הולך מאוהל אל אוהל כגר בארץ ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו כעניין שנאמר 'לשכנו תדרשו ובאת שמה' עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן ארוך, שנאמר 'ויהי כי ישב המלך בביתו... אנכי יושב בבית ארזים וארון האלוקים יושב בתוך היריעה'..."

היוצא מדבריו של רמב"ן שלפנינו "סיפור ארוך" של חוסר מודעות לגבי המרכז הרוחני שהיה חסר מאוד.

לפי כל הקו הזה יפה עשה רד"ק שסיים את פרקנו בקטע ממדרש שמואל (פרק ל"א פסקה ד)⁽⁶⁾

"ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקס לה' מזבח' וגו'. למה דוד דומה באותה שעה? לאחד שהיה מכה את בנו ולא היה יודע בשל מה הוא מכהו. באחרונה, אמר לו דע על נקמת פלוני הכיתך. כך כל אותן האוכלוסין שנפלו, הלא נפלו אלא ע"י שלא תבעו את בניין בית המקדש. והרי דברים קל וחומר, ומה אלו שלא ראו בבניין בית המקדש כך, אנו על אחת כמה וכמה. לפיכך התקינו הנביאים הראשונים שיהיו ישראל מתפללין שלוש פעמים בכל יום ואומרים 'השב שכינתך לציון ועבודתך לירושלים עירך'..."⁽⁷⁾

ואנו נסיים את היחידה וגם את הספר כולו בתפילה מכל הלב:

"ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו

כי מחכים אנחנו לך,

מתי תמלוך בציון?

בקרב בימינו לעולם ועד תשכון,

תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך

לדור ודור ולנצח נצחים.

ועינינו תראינה מלכותך,

כדבר האמור בשירי עוזך

על ידי דוד משיח צדקך."

(מתוך הקדושה לשחרית של שבת)

(6) מדהים הוא עד כמה הדברים עדיין אקטואליים.

(7) וראה גם "דעת מקרא" לסיכומה של הפרשה, עמ' תקסד.

ביבליוגרפיה

אריאל, יגאל - "המפקד, העקידה והמשכן", עוז מלך - עיונים בספר שמואל, עמ' 246-249.

גרוזמן, מאיר - "ההסכים ארונה למכור את מקום המקדש?", שמעתין, אייר-אב, תשנ"ג (שנה ל), גליון 113, עמ' 5-8.

היישריק, ב"ש - "שאלו שלום ירושלים", שמעתין, תשנ"ג גליון 113, עמ' 48-54.

ייבין, שמואל - "גורן ארונה וחזיונו של דוד לגבי בניין בית המקדש", עיונים בספר שמואל, חלק א', עמ' 120-143.

קורמן, אברהם - האבות והשבטים, תל אביב תשמ"א, עמ' 53-70.

שנדרופי, איתן - "מתי וכיצד גילה דוד את מקום המקדש?", שמעתין, אייר-אב, תשנ"ג (שנה ל), גליון 113, עמ' 9-18.

נספח א

רלב"ג - שמו"ב פרק כ"ד

"ראוי שתדע שראוי שיובן מזה, שאין השם יתברך הוא המסית את דוד למנות אותם, שאם היה זה כן לא היה אשם לדוד על זה ואיך ענשהו אם כן השם יתברך בזה העונש הנפלא האלהי (היינו, בדרך נס ופלא)? אלא שנאמר שזאת ההסתה מיוחסת לשם יתברך באופן כולל, לפי שהוא הסיבה בכל מה שיתחדש, על הצד שאמר 'ותהי אשה לבן-אדניך כאשר דבר ה'' (בראשית כד, נא); 'לא-אתם שלחתם אתי הנה כי האלהים' (בראשית מה, ח).

נספח ב

רמב"ן - שמו"ב פרק כ"ד

ואמר בדוד מספר מפקד העם⁴⁴, כי ידע מספרם בפקידת הכופר, כי רחוק הוא אצלי⁴⁵ שלא יזהר דוד במה שאמר הכתוב ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם⁴⁶, ואם אולי טעה דוד למה לא עשה יואב שקלים והיה דבר המלך⁴⁷ נתעב אצלו, והוא אמר לו למה יבקש זאת אדני למה יהיה לאשמה לישראל⁴⁸, ולמה לא יכנס בשקלים שלא יחטא, אבל כפי דעתי היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצורך⁴⁹, כי לא היה יוצא למלחמה ולא ערשה בהם דבר בעת ההיא רק לשמה לכו שמלך על עם רב, והוא מאמר יואב ויוסף ה' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה⁵⁰. וראיתי במדבר סיני רבה⁵¹, ר' אליעזר בסם ר' יוסי בן זמרא אמר כל זמן שנבנו ישראל לצורך לא חסרו, שלא לצורך חסרו, איזה זמן נבנו לצורך בימי משה ובדגלים⁵² ובחלוק הארץ, שלא לצורך בימי דוד.

נספח ג

אברבנאל - שמו"ב פרק כ"ד

אברבנאל: "הנה היותר נכון שנאמר בזה הוא, שהיה חטא ישראל ופשעם במה שנמשכו אחר שבע"בן-בכרי. וביאור זה, כי הנה ישראל חטאו במה שנמשכו אחרי אבשלום במרדו באביו, ובעבור שעזרו במרדו וקשרו עמו — נענשו עליו במה שנפלו במלחמה לפני עבדי דוד ביום אחד עשרים אלף (שמ"ב יח, ז). הנה אם כן ישראל חטאו, וכנגד דוד חטאו, וישראל נענשו עליו ועלידי עבדי דוד נענשו; אבל אחרי"כן כאשר שבע בן בכרי הרים ידו במלך ואמר 'אין לנו חלק בדוד ולא נחלה' לנו בבן-ישי איש לאהליו ישראל' (שמ"ב כא), זכר הכתוב שעלה לב ישראל מאחרי דוד אחרי שבע בן בכרי, ובמה היו ישראל רעים וחטאים לה' מאוד במרדם בדוד ובהתרגשם על ה' ועל משיחו והכתוב אומר 'כל-איש אשר ימרה את-פיו וכו' יומת' (יהושע א, יח). והנה יורו על זה וכו' מאשר אמר הנביא 'שלש אנכי נוטל עליך' (כדיב) — ושלשתם היו להעניש את העם וכו', אמנם דוד באמרו 'אנכי חטאתי ואנכי העויתי' (כדיב) חשב שהיתה המגפה על המניין ותלה הדבר בעצמו כמו שיעשה הרועה הנאמן שחביבין עליו צאנו כעצמו וכו'; והנה בחר האל יתברך להענישם בזה האופן, לפי שלא ידעו כי בעבור מה שמרדו בדוד היו 'נשים ויוסיפו עוד שנוא אותה, ולכן סידר עונשם עלידי דוד בסתר'.

וכן אמר דוד הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הלוא מה עשו מהי נח ידך כי ובנית אני והיה העונש ההוא על הפס גם בחטאם שהיה להם לתת השקלים מעלתם אם העונש הוא על זה כדברי רבותינו כי לא ליה אותם המלך שלא יתנו השקלים כי הוא לדעת המנין כלכד היה חפץ וענשם וענשו בזה שזה הוא ועוד כי מלכד המנין היה עונש על העם מחללת דבר כדכתיב ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם. וכמו שרש"י לא ידעתי על מה ואני אומר בדרך סברה שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ ואין השבטים מחפוררים לאמר גרודף את ה' ונכנה הבית לשמו כענין שנאמר לשבנו מדרשו ובאת שמה עד שנאמר דוד לדבר מוחים רבים ולחזן ארון שנאמר ויכו כי יש המלך דוד נביתו וה' בניה לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה והנה דוד מנעו השם יתברך מפני שאמר כי דמים רבים שפכת ארלה לפני ונתאחר עוד הבנין עד מלך שלמה ואולי היו ישראל חפלים בדבר ונתעוררו בו מחללה היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול או גם בימי דוד כי אם שבטי ישראל היו מחפוררים בדבר לא היה הוא הבונה אכל ישראל הם היו הבונים אכל כאשר העם לא השגיחו ודוד הוא המשגיח והמתעורר וכו' המנין הכל הוא היה בנונה וכו' איש משפט ומחזיק במדת הדין ולא הוכשר בבית הרחמים ועל כן נתאחר הבנין כל ימי דוד בפשיעת ישראל ועל כן היה הקלף עליהם ועל כן היה המקום אשר יבחר ה' לשום שמו שם נודע בענשם ובמגפותם והכתוב ירמוז כל מה שנאמר כי לא ישבתי בבית לחיים אשר העלתי את ישראל מארץ מצרים עד היום הזה ואהיה מתהלך וגו' בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי אל אחד שופטי ישראל אשר לויתי לרעות את עמי ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים כד' יאשים הכתוב כי השכינה מתהלכת בכל ישראל מאהל אל אהל וממשכן אל משכן ולא היה אחד בכל שופטי ישראל הרוצים אותם מתעורר בדבר. ואמר הכתוב עוד כי גם השם רחם מהם ולא דבר לאחד מכולם לבנות הבית רק עתה שנעוררת הטיבות כי היה פס לבדך ואלו עתה לבנותו על יד שלמה בך שיהיה איש שלום.

נספח ה

מלבי"ם, דברים י"ב

ח (ה ו) כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם (דרוש) על פי נביא, יכול המתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה דרוש ומוצא ואח"כ יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא בדוד (ההלל קלג) זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אתן שנת לעיני עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב. מנין שלא (מעשה) [עשה] אלא ע"פ נביא שנא' (ס"ג כד) ויבא נד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקס לה' טובת בגורן ארונה ריבوسی. ואומר ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה אשר נראה לדוד אביו. ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים תמשים, וכתוב אחר אומר (דס"ח כג) ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב משקל שש מאות. כיצד יתקיים שני כתובים הללו, (ס) י"ב שבטים [הם] נשל תמשים שקלים מכל שבט ושבת נמצא לכל השבטים ו' מאות שקלים.

נספח ו

ר' ישעיה מטראני לשמו"ב פרק כ"ד

(כג) ארונה המלך - מלך יבوسی היה. (כד) בבסף שקלים חמשים - ובדברי הימים אומר "שקלי זהב... שש מאות" (דה"א כא, כה). הא כיצד? גבה תמשים שקלים מכל שבט ושבת, הרי שש מאות, ונתן לו הכסף בדמי הזהב.

נספח ז

רלב"ג - סוף שמו"ב

התועלת העשרים הוא: להודיע שאך ראוי להעלות לשם יתברך עולות, יתכן שיחשב בהם שיהיה בהם קצת אונס. כמו הענין בזה שיהיה נותן ארונה היבوسی לדוד, שהוא אפשר שלא היה נותן זה כי אם על צד היראה ממנו, להיותו מלך; ולזה רצה דוד על כל פנים לקנות אותם, ולקנות הגרן שעשה בו המזבח לזאת הסבה בעינה, שלא יעבוד השם יתברך בדבר גזל ובמה שהוא לא לו; ומפני זה הוצרך לקנות כל המקום ההוא אשר נבנה בו בית המקדש.

את הגרן ואת הבקר בבסוף שקלים חמשים, ובגרן היה המזבח; ובדברי הימים אומר "ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב" וגו' (דה"א כא,כה), רוצה לומר: כל המקום, שהוא השדה שנבנה בו הבית, ואף אחר שכבש דוד את המצודה,

הניחם לשבת בעיר ירושלם, אותם שהיו יושבים בעיר מתחילה למס עובד, והיו שם עד שבנה שלמה את הבית. וזה היבוסים לא היה משבע אומות, אלא מפלשתים מזרע אבימלך, כמו שפירשנו בספר יהושע (שם); והיה מותר להניחם לשבת בארץ.

(כה) ויעתר יי' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל – תרגם יונתן: יקביל יי' צלות דיירי ארעא. ובדרש (מ"ש לא,ד): כל אלפים האלה שנפלו בימי דוד, לא נפלו אלא על שלא תבעו בית המקדש; והרי דברים קל וחומר: מה אב אלו שלא היה בימיהם ולא חרב בימיהם, נפלו על שלא תבעו אותו, אנו שהיה בימינו חרב בימינו, על אחת כמה וכמה; מיכן התקינו זקנים ונביאים ליטע בפיהם של ישראל, להיות מתפללין שלשה פעמים בכל יום: השב שכינתך לציון וסדר עבודתך לירושלם.

חטא מניית ישראל

בסוף ספר שמואל ב' (כד, י) כתוב: "ויד לב דוד אתו אחרי כן ספר את העם ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד וגר'". מה היה חטאו? כמה דעות נאמרו בזה. מפשטות הכתוב משמע שהחטא היה במניית העם, ונחלקו חכמים בדבר. יש מהם אומרים שהחטא היה במה שמנאם בלי שקלים (ברכות סב:), ויש אומרים שהיה במה שמנאם שלא לצורך (במדבר רבה ב, יז). (ועיין מה שכתב בזה הרמב"ן ריש כי חשא וריש במדבר).

אולם בתחלת הפרשה כתוב: "ויספף אף ה' לחרות בישראל", ולא נתפרש בכתוב חרון אף זה למה. הרד"ק כתב שאולי היו בהם חטאים נסתרים. ועיין ברמב"ן פרשת קרח (טז, יא) שגילה את הנסתר וכתב שהיה עונש על ישראל שנתאחרו בבנין בית המקדש ולא התעוררו לדרוש את ה' ולבנות הבית לשמו, ומשום כך נתוודע מקום המקדש על ידי עונשם ומגפתם, עיין שם. (ואף שהוא ז"ל כנראה אמרה מסברה, כבר נמצא דבר זה בדברי חז"ל, במדרש שוחר טוב (יז) מובא בילקוט שמעוני סוף שמואל ב'). היינו, שכיון שנלמד מקום המקדש ממקום עמידת הנגף, על כרחך זהו מה שבא הנגף ללמד. הרי חטא שני.

ועוד שם בילקוט (באמצע ד"ה "ד"א מספר מפקד העם"): "ולמה שלש (למה נתן לו ה' שלש ברירות לעונש)? אמר לו, שלשה דברים אמרת על שאול (שמואל א', כו, י) כי אם ה' יגפנו, או יומו יבא ומת, או במלחמה ירד ונספה, לכך שלש נגד שלש". והוא כעין מה שאמרו בילקוט (סוף ויצא): "קפדנותן של אבות ולא ענותנותן של בנים; קפדנותן של אבות מניין, ויחר ליעקב וירב בלבן, מה את סבור, שמא מכות ופצעים היו שם? ולא היו שם אלא דברי פיוסים... מה פשעי ומה חטאתי... ולא ענותנותן של בנים, מדוד... מה עשיתי ומה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי, מזכיר שפיכות דמים בפיוסר". והרי גם כאן (בשמואל א', כו, י) ברגע חסידותו הגדולה, שנשבע שהוא לא יסבב מיתה לשאול אף שהיה שאול רודפו עד מות, לא נמנע דוד מלתאר בפה את אופני המיתה שיכולים לקרות לשאול. במשפטם של חז"ל דנו את זה, לפי עוצם מדרגתו, שהוא כאילו כבר הסכים לזה בלבד. (והוא כעין קללה בלב ותוכל לפעול, כענין "קללת חכם אפילו על תנאי היא באה", ועיין מה שכתבנו לקמן במאמר "חשיבות ההרגשים הטבעיים"). הרי חטא שלישי.

ובגמרא ברכות שם (סב:) אנו מוצאים סיבה אחרת לענין, והיא שדוד אמר לשאול (שמואל א' כו, יט) "אם ה' הסיתך בי ירח מנחה" ועל זה אמר רבי אלעזר: "אמר לו הקב"ה לדוד, מסית קרית לי, הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינקות של בית רבן יודעים אותו דכתיב כי תשא... ונתנו וגו', מיד (דה"י א', כא, א) ויעמד שטן על ישראל וכתיב ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל, וכיון דמננהו לא שקל מינייהו כפר". הרי חטא רביעי. ועוד חטא שם הוזכר שם בילקוט (על "ויוסף אף ה'") "מה כתיב למעלה (בפרשה הקודמת, שמואל ב' כ"ג, נמנים גבוריו של דוד עד אוריה החתי), כשבא דוד למנות את גבוריו היה מונה והולך, כיון שהגיע לאוריה החתי נאמר כל שלשים ושבעה... ובדברי הימים (דה"י א', יא, מא—מז) תמצא עוד שבעה עשר, אלא כיון שהגיע לאוריה מיד ויוסף אף ה'...". והענין נראה שראו כאן חז"ל ביקורת דקה מן הדקה על דוד שמנה את גבוריו ולא התבייש מלהזכיר שמו של אוריה החתי. הנה חטא חמישי.

הרי חמשה חטאים נאמרו בענין, וצריך עיון, האם אפשר למצוא קשר ביניהם. ועוד, מה בא כל זה ללמדנו?

ונוסף לזה קשה, שהרי בתחלת הפרשה כתוב "ויוסף אף ה'... ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל וגו'". וצריך עיון גדול מה פירוש לשון הסתה אצל הקב"ה כביכול, וכמו שאמר בילקוט (מובא לעיל) "מסית קרית לי?", ולא עוד אלא שכתוב ויסת ה' — מדת הרחמים, וצריך להבין איך יתכן שענין כזה יהיה במדת הרחמים?

חטא לשם תיקון

אלא ביאור עומק הענין הוא על פי מה שהזכרנו בקיצור במאמר "גדרי חטאות הראשונים" (כרך א, עמ' 165) בשם ר' מנחם מנדל מויטבסק זצ"ל שכתב (בספר פרי הארץ פ' כי תשא) שמה שאמרו ז"ל (עבודה זרה ד:) "לא היו ישראל ראויים לאותו מעשה (חטא העגל) אלא כדי להורות תשובה וכך" פירושו "שכבר היו צריכים לתשובה על כמה דברים שקדמו, כמו וימרו על ים בים סוף, אלא שלא הרגישו בעצמם, לכן הגיע אליהם כמעשה הנ"ל". ויש להוסיף שדבר זה הוא חסד גדול לצדיק, כי בלי זה היה נשאר בלי תיקון על החטא הדק שלא הרגיש בו. ולכן הקב"ה מביא את הצדיק לידי נסיון ומונע ממנו סייעתא דשמיא, והוא נכשל בחטא שאינו לפי נקודת בחירתו הרגילה. דבר זה מביא לערוך בעצמו בדיקה יסודית וביקורת חריפה עד שמגלה את החסרונות הדקים שנמצאים בו בעומק נפשו והוא מתקן אותם ומיטהר לגמרי, וזוכה לעולמי עולמים.

לפי מה שהבאנו לעיל יש לומר שכך היה גם חטא מניית ישראל שאנו עוסקים בו. כי זה שלא התעוררו מעצמם לבנות בית המקדש (כמש"כ הרמב"ן) היה חטא נסתר שלא הרגישו בו לא דוד ולא ישראל. ולכן מחסדי ה' היה להוריד נקודת בחירתם עד כדי להיכשל בחטא נגלה "שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו", כי מתוך כך יבואו לחטט עד השורש ויגלו את החטא הנסתר.

שורש החטא

[ומהו שורש החטא של אי-בניית בית המקדש? מצות "לשכנו תדרשו" (דברים יב, ה) ענינה לדרוש ולהשתדל לקבוע מקום להשראת השכינה בישראל. מי שמתרשל בזה, ודאי הוא משום שאין ענין זה של קביעות מקום חשוב אצלו, והיינו שגם בלבנו אין קביעות לשכינה, כי הגשמיות יותר קבועה אצלו. בענין זה, כמובן בדקות לפי מדרגתם, חטאו ישראל, וגם דוד עמהם, שלא התעוררו מעצמם לדרוש את מקום המקדש, והוצרכו שהקב"ה יעוררם על ידי חטא מניית ישראל. וראוי חטא זה הנגלה לעורר על החטא האחר הנסתר, כי שורש שניהם דומה. כי הרי הסכנה במניית ישראל שלא לצורך, היינו שלא בקשר עם מצוה, היא בזה שגם המלך המונה גם העם הנמנה יש להם הרגשה של עוצמה גשמית וביסוס מדיני בידעם על ריבוי האוכלוסיה שיש להם. (ועל כן בא הנגף כדי למעט את האוכלוסיה, ולהורות שהגבורה והחיים ביד ה' המה). והרגשת הקביעות לגשמיות היא שמונעת את הדרישה לקביעות מקום לשכינה, כמו שביארנו.

וכאשר נדקדק בענין נראה שגם שאר החטאים הדקים שנאמרו כאן לגבי דוד, גם להם קשר עם קביעת המקדש.

המהר"ל כתב (בס' נצח ישראל פרק ד) שבית ראשון נתקיים בזכות שלשת האבות, וע"כ הוא נחרב כשעברו ישראל שלש עבירות גדולות, עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים, כי בכל אחת מאלו ביטלו זכותו של אחד מהאבות עיין שם. והנה ברור שכדי לקבוע מקום לבית המקדש צריכים ללב שהוא טהור לגמרי מאביוזרייהו של עבירות אלו, אפילו בדקי דקות עד צל צלה של המדה. ועיין שם במהר"ל ששלוש אלה הן העבירות העיקריות נגד ה', נגד עצמו, ונגד חברו. ושלושת החטאים הדקים שהזכירו. חז"ל כאן לגבי דוד מקבילים הם, בצל צלו של דמיון, לשלש אלה: "אם ה' הסיתך ב"י — כלפי השמים; אוריה החתי מזכיר ענין בת שבע; מה שאמר על שאול "אם ה' יגפנו וגר" — כנגד שפיכות דמים. ועל ידי חטא מניית ישראל ועונשו נתעורר לתקן כל אלה עד הנקודה האחרונה. ועל ידי זה נפתחה הדרך לקביעת מקום המקדש, כי על ידי החטא הנגלה נתגלה גם החטא הנסתר כנ"ל. ונבאר].

הדרן עלך ספר שמואל ב' מוזיאון לתקופת דוד המלך

מרכז למידה לחזרה פעילה על ספר שמואל ב'

א. תיאור המרכז ומטרותיו

במסגרת פרוייקט "למידה פעילה" הקימונו מוזיאון מיוחד לחזרה, לשינון ולהעמקה בספר שמואל ב'. המוזיאון תוכנן לאוכלוסיית התלמידים בכיתות ו בביה"ס הממלכתי-דתי "מורשת משה" במחוז תל אביב.

הרעיון המרכזי שעמד לפנינו היה לבנות כלי דידקטי לחזרה מרתקת ולימודית כאחת על ספר שמואל ב' ולאפשר לתלמידים התבוננות מחודשת בחומר הנלמד, מתוך ראייה רחבה של התקופה ותוך כדי גילויים חדשים בחומר שנלמד על ידם, בבחינת מאמרו של "נעים זמירות ישראל": "בחקתיך אשתעשע לא אשכח דברך" (תהלים קי"ט, טז). אנו משוכנעים שאכן מטרה זו של "לא אשכח דברך" הושגה מתוך חדות היצירה ומתוך מעורבות חיובית מירבית של התלמידים.

התלמידים הוזמנו למוזיאון במעמד של "חוקרים", המתבקשים "לעזור" להנהלת המוזיאון בפיענוח ממצאים ובפתירת בעיות שהנהלה "התקשתה" לפתור אותן בכוחות עצמה. כדי לפתוח את המוזיאון לציבור הרחב היא נזקקה ל"מומחים" לספר שמואל ב', ולכן היא פונה אל התלמידים ומבקשת את עזרתם. השתמשנו במוזיאון באמצעים מגוונים והשתדלנו להפעיל את כל התלמידים, מן החלשים ועד למתקדמים ביותר. כן השתדלנו להחיות את ענייני הספר ע"י שימוש במושגים אקטואליים ובשפת ימינו. תוך כדי העבודה חזר כל תלמיד על האירועים המרכזיים בספר מזוויות ראייה שונות, ובמיוחד על המסרים החבויים בין פסוקי הספר.

בחלק הארי של המשימות ביקשנו מן התלמידים נוסף לבקיאות גם התייחסות אישית לבעיות, עודדנו אותם לנקוט עמדה (כמו: מי לדעתך צודק, וכד') ולהתווכח עם חבריהם בנידון.

התלמידים קיבלו הודעות מראש על תפקידם במוזיאון והתכוונו לקראת הביקור. אנו ממליצים מאוד לקיים פעילות זו בשעות אחה"צ והערב ולשתף בה גם את ההורים (כמובן עם הודעה מראש, כדי לאפשר גם להורים להתכונן לתפקידם).

במוזיאון לתקופת דוד המלך היו אחד-עשר נושאים ופינות עבודה מגוונות, שבכל אחת מהן רוכזו שאלות ומשימות שהתלמידים התבקשו לענות עליהן ולבצען. פעילות זו הייתה מושתתת על תוכנית מפורטת ומובנית, כך שכל תלמיד פעיל, שהתייחס למשימות, יחזור למעשה על כל ספר שמואל ב' מזוויות ראייה שונות. בתכנון החזרה ננקטו כל השיטות המקובלות בלמידה הפעילה והמפעילה. השתדלנו לעורר סקרנות מירבית אצל כל המשתתפים, השתמשנו באמצעים מגוונים להפעלת חושי ה"חוקרים" (ראייה, שמיעה והפעלת הדמיון היוצר, כשהמדיום החזותי משמש גורם מפרה). באמצעים אלו התגברנו על בעיות החזרה הקונבנציונליות, המשעממת בדרך כלל לתלמיד המתקדם, והקשה לתלמיד החלש.

לא היה "מוקדם ומאוחר" במוזיאון. התלמידים היו רשאים לנוע בחופשיות ממשימה למשימה ולבחור לעצמם את המשימות המעניינות אותם. התלמידים שלא הספיקו לעסוק בכל המשימות לקחו את דפי המשימות ששוכפלו, כדי להמשיך ולעסוק בהן בבית.

לאורך קירות המוזיאון פיזרנו היגדים ותמונות כשאלות בצידם. מטרת ההיגדים האלה הייתה לעורר סקרנות ותשומת לב מיוחדת אליהם, ועיי"כ לחזור על המסרים החבויים בהם. להלן כמה מן ההיגדים שזכו להבלטה (ולפלקט מיוחד):

- * **"הנני אֶזְקִים כַּחסֶדךָ כִּרְבַּח רַחֲמֶיךָ מִחַה פִּשְׁעֵי" - עַל אֵילֹו פִּשְׁעִים הוּא מִבְקֵשׁ אֶת רַחֲמֵי ה'!**
- * **"ה' מַה רַבּוּ צָרֵי רַבִּים קָמִים עָלָי" - עַל אֵלֹו צָרוֹת הוּא מֵתְלֹוֹן? מִי הֵם הַקָּמִים עָלָיו? (הַזְכֵּר 4 מֵהֶם).**
- * **"הֲלֹנֵצַח תֹּאכֵל חֲרִבִּי" - מִי אָמַר מִשְׁפָּט חָשׁוֹב זֶה וּבֵאֵילֹו נִסִּיבוֹת?**
- * **"אַתָּה הָאִישׁ!" - מִיֵּהוּ?**
- * **מִי קָבַע: "כֹּזֵה וְכֹזֵה תֹאכֵל הַחֲרִיב"? מַה רָצָה לְהוֹכִיחַ בַּקְבִּיעָה זֶה?**

במשחקיה שבמוזיאון הוספנו כל מיני משחקים לימודיים שקבוצות תלמידים חיברו עבור הכיתה (משחקי קלפים שונים, רביעיות, סולמות וחבלים, מונופול וכד').

זיכור, קיימנו פעילות כזו גם בעבר במסגרת **המוזיאון לתקופת שמואל הנביא**. ההורים יחד עם הילדים נהנו מאוד להיות "חוקרים", לעבוד בצוותא ולחוות חוויות למידה מרתקות (פרטים על הפרויקט הנ"ל ראה בספרי **מדריך להוראת ספר שמואל א'**, בהוצאת מכללת "תלפיות", תשנ"ג).

אנו מאמינים שבעבודת צוות של מורים עמיתים וקצת מחשבה ויוזמה ניתן לבצע פרויקטים מעין אלה בכל בית ספר. הניסיון שלנו אינו משמש אלא כ"פותר שער". אפשר כמובן לאמץ רעיונות ולא רק לצורכי חזרה, ולהוסיף עליהם כדי הדמיון היוצר של הצוות בחינת: "כזה ראה וחדש", כשהמטרה היא להגדיל תורה ולהאדירה.

ב. המשימות ודרכי ההפעלה במרכז הלמידה

דף לחוקרים

חוקרים יקרים!

הנהלת המוזיאון לתקופת דוד המלך שמחה לקבל את פניכם בשערי המוזיאון. אנו בטוחים שתתרמו ככל יכולתכם לפענח עבורנו חלק מהתעלומות המצויות במוזיאון.

ההנהלה יודעת, שבמסגרת הזמן העומד לרשותכם, תצליחו לפתור רק חלק מן המשימות הרבות המצפות לכם. אל תמהרו, בחרו לכם את המשימות או המוצגים כרצונכם והתקדמו **בקצב שלכם**. אין כל חשיבות לסדר המשימות או המוצגים במוזיאון. אתם המחליטים במה הנכם רוצים להתרכז. דיילות המוזיאון תשמחנה להגיש לכם כל עזרה שתתבקש.

לבסוף, אנו מייעצים לכם שתשאירו זמן גם לשחק קצת **בפינת המשחקים מתקופת דוד המלך**.

הנהלת המוזיאון מאחלת לכם עבודה פוריה ומהנה.

בתודה ובברכה,

צוות ההקמה

מפגש חוזר עם דוד המלך ותקופתו

מרכזי הפעילויות

1. ועדת חקירה על נסיבות מותו של אבנר
2. נשים מספרות...
3. קולות מן העבר...
4. הסופר ומחברתו
5. המלך כועס... על מה? ולמה?
6. אנשים טובים באמצע הדרך
7. בשולי החדשות
8. למה? ומדוע?
9. "אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בן ישי!"
מדוע מרד שבע? (דו"ח מודיעין)
10. מסיבת עיתונאים עם יואב שר צבא דוד
11. משחקיה:
 - א. כל מקום ואתר
 - ב. חידון שמואל ב'

1. ועדת חקירה על נסיבות מותו של אבנר

חוקר יקר!

בימי דוד הוכרזו מספר ימי אבל לאומיים. ידוע לנו על יום אבל לאומי עקב מותו של אבנר בן נר. מצאנו קטעים ממודעת האבל, וממנה משתמע שהמלך הקים ועדת חקירה ממלכתית לבירור נסיבות מותו של אבנר.

חוקר יקר! אנו זקוקים לשני דברים:

א. שחזור לנוסח מודעת האבל שהתפרסמה.

ב. מסקנות ועדת החקירה שהקים דוד.

אנא, עזור לנו למלא את משאלותינו ואנו נודה לך על כך.

הנהלת המוזיאון

★ נוסח מודעת האבל על מותו של אבנר בן נר:

★ מסקנות ועדת החקירה שהקים דוד לאחר מות אבנר:

2. נשים מספרות...

קיבלנו מן הציבור הרחב שאלות שמופנות לנשים חשובות שחיו באותה תקופה. השאלות ידועות לנו אפוא, אך אין לנו תשובות עליהן. היה אתה להן לפה, וענה תשובות משוערות שלפי דעתך קרובות לאמת.

1. רצפה בת איה

* האם באמת אבנר לקח אותך לו לאשה?

* האם כעסת על דוד כשהסכים לתת את בנייך לגבעונים?

2. מיכל

* מדוע הרגזת את דוד כשחזר מהשמחה הגדולה של העלאת הארון?

3. בת שבע

* מה הרגשת ביום מותו של ילדך?

4. תמר

* האם הצעתך לאמנון הייתה רצינית, או רק תכסיס התחמקות ממנו?

5. האשה החכמה מתקוע

* מה מן הדברים שאמרת לדוד היו רעיונות שלך, ומה מן הדברים היו רעיונותיו של יואב?

6. עשר פלגשי דוד

* מדוע השאיר אתכן דוד בבית?

7. האשה החכמה מאבל בית מעכה

* מי נתן לך את הרעיון למעשה שהצעת לעשות?

* מה היה השיקול המוסרי במעשה האכזרי שהצעת לעשות?
האם ההלכה מצדיקה עשיית מעשה כזה?

שאלת סיכום:

* עם איזו אשה אתה מזדהה או איזו אשה אתה מעריץ ביותר? נמק.

חוקר יקר! תודה לך על שיתוף הפעולה!

3. קולות מן העבר...

חוקר יקר!

לפניך "קולות מן העבר". האזן לקולות הללו ומלא פרטים בגליון שלפניך לפי סדר הקולות (קול ראשון, קול שני וכו').

1. של מי הקול?
2. באיזו הזדמנות מדבר בעל הקול?
3. בפני מי הוא נואם או מדבר?
4. האם הייתה השפעה לנאום או לדברים שהשמיע בעל הקול?
5. בדוק היטב, האם יש קול/ות שנקלטו/ בקלטת בטעות...?
6. לסיום, לאחר ששמעת את כל הקולות, איזה מן הקולות או הנאומים השפיע עליך ביותר - רעיונית או רגשית? נשמח לקבל הסבר לבחירתך.

לאחר כל קול או נאום שתשמע, ענה על הסעיפים הנ"ל בשורות המוקצבות לכל קול.

קול מס' 1:

קול מס' 2:

קול מס' 3:

קול מס' 4:

קול מס' 5:

קול מס' 6:

קול מס' 7:

הקול/ות שאין מקומם בקלטת זו:

הקול שהשפיע עליך ביותר הוא (נמק):

תודה על הקשבתך ועזרתך!

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

רשימת הנאומים של "קולות מן העבר"

1. נאום יואב לדוד לאחר מות אבשלום - פרק י"ט פסוקים ו-ח.
2. נאום הקינה של דוד על מות שאול ויהונתן - פרק א' פסוקים יט -כז.
3. נאום האשה החכמה מתקוע - פרק י"ד פסוקים ה-ז.
4. קטע משירת חנה (מן המילים: "ה' ממית ומחיה" עד סוף השירה).
5. נאום נתן - פרק י"ב פסוקים א-ד (להתחיל... "שני אנשים היו בעיר אחד...") עד סיום המשל).
6. נאום חושי לסיכול עצת אחיתופל - פרק ט"ז פסוקים ח-יג (לא לקרוא: מ"ויאמר חושי", אלא להתחיל מן "אתה ידעת...").
7. קטע משירת דבורה מן "שמעו מלכים" (מפסוק ב עד סוף פסוק ה).

4. הסופר ומחברתו

סופר אחד שחי בתקופת דוד המלך, נהג לרשום לעצמו ביטויים ומשפטים חשובים שנאמרו על ידי אנשים שונים במשך כל תקופת דוד. אנחנו מצאנו מחברת אחת כזאת, אך לצערנו גילינו שהוא שכח לציין על ידי מי נאמרו משפטים אלה. כן חוששים אנו כי הביטויים שמצאנו במחברתו אולי אינם כלל מתקופת דוד, ואין הם אלא מה שנקרא בפינו "טעות סופר". אנא, עזור לנו לבדוק את העניין הזה, ולגלות אם הביטוי או המשפט הוא אכן מתקופת דוד. רשום נא ליד כל ביטוי:

1. על ידי מי נאמר?

2. באיזו הזדמנות?

נשמח מאוד אם תצליח לזהות לפחות עשרה ביטויים מתוך הרשימה הבאה:

1. "דמיך על ראשך כי פוך ענה בך".

2. "הננו עצמך ובשרך אנחנו".

3. "לאט לי לנער לאבשלום".

4. "צא צא איש הדמים ואיש הבליעל".

5. "...כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו".

6. "איך נפלז גבורים ויאבדו כלי מלחמה".

7. "...הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלֹה הצאן מה חטאוי".

8. "...והאנשים האֵלֹה בני צרויה קשים ממני".

9. "...ויגבה מכלֹ העם משכמו ומעלה".

10. "...ועשתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ".

11. "...ראה דבריך טובים ונכחים ושומע אין לך מאת המלך".

12. "...על כן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית".

13. "...אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק..."

14. "ואת הכבשה ישלם ארבעתים..."

15. "...כי גדולה השנאה אשר שנאה מאהבה אשר אהבה..."

16. "...וכיבו את גחלתי אשר נשארה לבלתי שום לאישי שם ושארית..."

17. "...כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב".

18. "...נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה".

19. "לאהבה את שונאיך ולשנוא את אוהביך..."

20. "הלנצח תאכל חרב..."

אנו מקווים שתמשיך להשתמש בביטויים אלה ותצטט

דברים בשם אומרם, שנאמר:

"האומר דברים בשם אומרם מביא גאולה לעולם"

(אבות פרק ו' משנה ו')

5. המלך כועס... על מה? ולמה?

לדוד המלך היו לא מעט ימים של כעס, לצד ימים של נחת.
אנו מעוניינים הפעם לשחזר כמה מימי הכעס.
תן לנו דוגמאות שבהן הכתוב מציין בפירוש שהמלך כועס.
היעזר בגליון וכתוב פרטים בהתאם.

א. כתוב לפחות ארבע דוגמאות למקרים בהם הכתוב מציין בפירוש
שהמלך כועס, או שמן האירועים ברור שהמלך כועס.

ב. ציין את הסיבה לכעס בכל אחד מן המקרים שכתבת עליהם.

ג. האם לדעתך הכעס מוצדק?
(רשום את תשובתך לגבי כל אחד מן המקרים ונמק!)

6. אנשים טובים באמצע הדרך

חוקר יקר!

ידוע לנו, שדוד במנוסתו מפני אבשלום בנו במרד הגדול, פגש בדרך אנשים שונים, חלקם טובים וחלקם רעים. הנהלת המוזיאון רוצה להנציח את הפגישות עם האנשים הטובים שעזרו לדוד בשעותיו הקשות. מלא נא את הגליון הרצ"ב, וכך ייזכרו לטובה שמותיהם ומעשיהם של האנשים הראויים שנזכור אותם.

א. ציין שלושה אנשים שעזרו לדוד.

- _____
- _____
- _____

ב. באיזו דרך עזר לדוד כל אחד מן האנשים שהזכרת?

- _____
- _____
- _____

ג. מהו הגמול שקיבל כל אחד מהם על עזרתו לדוד?

- _____
- _____
- _____

אנו מקווים שגם אתה תעזור לאנשים במצוקה, ומי יתן ותבוא על שכרך.

7. בשולי החדשות

בדברי הימים של תקופת דוד, מצאנו אירועים שהיו בשולי החדשות.
בחרנו מהם שלושה אירועים שגירו את סקרנותנו בגלל הכותרות שלהם.

חוקר יקר! אנא, שחזר את האירועים וכתוב כתבה קצרה על כל אחד מהם.

1. מעשה בבן מלך שלא כבש את יצרו...

2. ביקורת ציבורית על החלטה פזיזה של המלך בעניין רכוש שאול.

3. חגיגת קודש נפסקה באמצע...

שם הכתבה: _____

שם הכתבה: _____

שם הכתבה: _____

חוקר יקר! תודה על שיתוף הפעולה!

8. למה? ומדוע?

חוקר יקר!

לפניך מספר שאלות קשות במיוחד, שליקטנו ממספר אירועים בספר. נשמח אם תעזור לנו בתשובות. זכותך להביע את דעתך האישית בנושא. אנו ממליצים שתתייעץ עם חבריך לפני שתנסח את תשובותיך.

1. מדוע ביטל הקב"ה את השמחה בעת העלאת הארון (מותו של עוזא)?

2. מדוע על חטאו של שאול נענשים בדורו של דוד (מעשה הגבעונים)?

3. מהי תגובת ה' על שאלת דוד: "אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו"?

4. מדוע חס דוד על אבשלום לאחר כל סיפור המרידה של אבשלום בו?

5. מדוע הרג יואב את עמשא בן יתר?

6. דוד חמל (ריחם) על מפיבשת בן יהונתן ולא מסר אותו לגבעונים בגלל שבועת ה' שהייתה בין דוד ליהונתן, אך מדוע עבר דוד על השבועה לשאול, הרי גם לו הוא נשבע שלא יכרית את זרעו לאחר מותו?

9. "אין לנו חלק בדוד
ולא נחלה לנו בבן ישי"

מדוע מרד שבע (דו"ח מודיעין)

חוקר יקר!
מכשולים רבים עבר דוד עד שאיחד את הממלכה והקים מדינה לתפארת.
דוד התגבר יפה מאוד על מכשולים מבחוץ, אך קשות היו לו במיוחד המרידות
מבפנים. באחת המרידות האלה, הכריז שבע בן בכרי: "אין לנו חלק בדוד ולא
נחלה לנו בבן ישי איש לאהליו ישראל".
אתה, שהינך בקיא בתקופת דוד, כתוב נא לנו דו"ח על המרד הזה. היעזר
בגליון הרצ"ב.

בתודה
הנהלת המוזיאון

1. הרקע (הגורמים) למרד:

2. תהליך המרד:

3. סוף המרד (הכשלון):

* הערות אישיות:

על החתום: _____

10. מסיבת עיתונאים עם יואב

שר צבא דוד

יואב, בסוף ימיו, החליט לזמן את העיתונאים ולספר להם את כל מה שהציק לו, כדי שההיסטוריה תזכור אותו כראוי לו. לשם כך זימן את העיתונאים החשובים של תקופתו ואיפשר להם לשאול את כל השאלות שהם רוצים לשאול.

לביצוע:

משימה זו היא משימה קבוצתית או כיתתית. יש לבחור בארבעה-חמישה עיתונאים, אשר יתחלקו ביניהם בשאלות השאלות לפי נושאים שונים, כגון: פרשת אבנר, פרשת אבשלום, פרשת עמשא, פרשת אוריה, מרד שבע. יואב ייוצג ע"י אחד התלמידים שהצטיינו בלימוד ספר שמ"ב, ומסוגל לענות ולהתמודד עם השאלות. רצוי מאוד שיקבל הדרכה מראש לקראת השאלות הצפויות. קיימת אפשרות שאחד המורים (לאו דווקא מורה הכיתה) ייצג את יואב במסיבת העיתונאים.

מומלץ לעסוק במשימה זו בראשית הפעילות במוזיאון. לאחריה יתפזרו התלמידים וכל אחד יגש לפינות כרצונו. אפשר ללכת גם בדרך הפוכה, ולסיים את הפעילויות במסיבת העיתונאים. אנו ממליצים על הדרך הראשונה.

א. כל מקום ואתר

א. מצא לפחות שמונה מקומות והקף אותם בעיגול (שמות המקומות יכולים להופיע מלמעלה למטה, מלמטה למעלה, באלכסון ומימין לשמאל).

ב. ציין מה אירע בכל מקום או אתר שסימנת.

א	כ	א	ל	ו	י	נ	ע	ז	ה
ע	ז	א	ז	נ	א	כ	ז	ו	ו
נ	ל	ז	א	י	ע	ז	י	ל	כ
י	ז	ז	י	ל	ו	ה	א	א	ז
כ	י	נ	ה	י	ז	י	ז	ו	ו
ז	א	ז	כ	ל	ה	ו	ע	א	י
ו	נ	א	ז	א	ז	א	י	ל	נ
א	ז	ז	י	ו	ו	י	א	י	ז
נ	י	נ	י	ל	ע	ו	ו	י	ז
ז	ה	י	ו	ו	כ	י	ו	ו	ז
ז	א	ז	ז	נ	י	ו	ו	א	ז

_____	המקום:
_____	האירוע:
_____	המקום:
_____	האירוע:
_____	המקום:
_____	האירוע:
_____	המקום:
_____	האירוע:
_____	המקום:
_____	האירוע:
_____	המקום:

ב. חידון שמואל ב'

(החידון ערוך לפי סדר האלף-בית)

האות	החידה
א	אצלי מצא מקלט המורד היהיר ובזכות אשה חכמה ניצלה כל העיר _____
ב	אני אמו של המלך הבא, בעלי הראשון מת במלחמה, על גג ביתי התרחצתי לתומי, וכלל לא ידעתי שצופים בי _____
ג	דוד קילל אותי על לא עוול בכפי (לפי דעתי), בעמק יזרעאל תמצאו אותי _____
ד	בי הענישו את העם, על אירוע שלא תוכנן על ידם _____
ה	אני הוא מלך ארם צובא, מדוד פחדתי נורא, ובסוף זה שהרגני, היה אויבי משכבר הימים - תועי (מלך חמת) _____
ח	אני רע נאמן למלך ישראל, התחנפתי למורד בדברי שבח והלל, כשהגיע תורי יעצתי עצה, ולמזלי היא התקבלה ובוצעה _____
י	אוהב דוד אנכי, על ההר המקולל מצאתי את מותי, דוד גמל לבני בעבורי, וקיים את הבטחתו לי _____
כ	אני במשל משחקת תפקיד רם, ובנמשל - הרי זהו החיתי המפורסם _____
ל	במשל של חושי של המלך משווה אלי _____

האות	החידה
מ	הייתי עיר הבירה של איש בושת בעבר הירדן המזרחי, ושם גם דוד חנה והתארגן, לקראת הקרב שהיה בסביבתי _____
נ	סיפרתי לדוד משל, ובהתחלה הוא לא הבין כלל, הייתי מבאי ביתו, ולבסוף נאלצתי להוכיח אותו _____
ס	כדי לעשות מצור יעיל על אבל בית מעכה, שפכו _____ גבוהה, אך לבסוף את הבעיה פתרה האשה החכמה
ע	רדפתי בהתמדה אחרי אבנר, אמנם מצאתי את מותי אך אחי נקם את נקמתי _____
פ	ברגע המכריע ברחתי, ואת המורד בין שמיים וארץ השארתי _____
צ	אמנם הייתי עבד, אך בהחלט הסתדרתי בחיים. את המלך רימיתי, וקיבלתי את חצי רכוש אדוני _____
ק	בספר שמואל ב' מצאנו שלוש כאלה, ואת כולם מדוד שמענו, בעת מצוקה ואבל _____
ר	אני ואחי ביצענו רצח נתעב, שאותו המלך מאוד לא אהב (בלשון המעטה) _____
ש	את המלך קיללתי ואף זרקתי עליו עפר, ובינתיים הוא סלח לי ולא עשה לי דבר _____
ת	הייתי נאמנה לאחי והוא הציק לי עד מאוד, ואחי השני סגר אתו את כל החשבונות _____

ברוך רחמנא דסייען!

באקדמות מילין לספר שמואל א' כתבנו בין השאר את הדברים הבאים:
"התפקיד הגדול של מלך בישראל מחכה לדוד. בו תבואנה לידי ביטוי התכונות
הנדרשות, המכשירות אותו למלא את המשימה, אלא שגם הוא יצטרך לעבור דרך
יסורים קשה ולנהל מאבקי השרדות קשים ביותר עד שיגיע למנוחה ולנחלה".
עתינו להוסיף שדוד אכן עבר דרך יסורים קשה במיוחד בדרך "מחברון לירושלים".
לנחלה - הוא הגיע, אך קשה לומר שהגיע גם למנוחה. שיא מאוויו, לבנות את בית
המקדש, לא התגשם, אך מעבר לכך הוא התגלה כמלך גדול ביותר, ייסד את שושלת
המלכות בישראל וזכה לשם "כשם הגדולים אשר בארץ". ואכן, הוא נמנה בין גדולי
האומה מאז ועד היום, והוא סמל לגעגועים לתקומת ישראל ולהחזרת העטרה ליושנה.
מלבד הצלחתו במלחמותיו וכינון עיר דוד היא ירושלים - כבירת ישראל, הרי הוא גם
נעים זמירות ישראל, איש מדיני ופוליטי וגם איש הרוח בעת ובעונה אחת.
יחד עם זאת, טורח המקרא לספר לנו על דוד האיש וביתו, על פרשיות שהן מעבר
ל"דברי הימים" של הממלכה. אנו קוראים גם על ימים אפורים וקשים, על מצוקות
בתחום חייו האישיים וחיי בניו.

המקרא מבקש מאתנו שנתייחס אל דוד האיש במצוקותיו. מתוך מעמקי התסבוכת
והחטא מתגלה דוד המאמין והמקבל יסורים מתוך הכנעה ומגיע לדרגות התשובה מן
הגבוהות ביותר.

המדריך דן בכל ההיבטים הללו ומציע למורה הצעות ודגמי למידה מגוונים
המאפשרים למורה להגיע לכל תלמיד בכיתתו, מן המחוננים והיצירתיים ועד לאיטיים
שביניהם.

המכללה האקדמית לחינוך